

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КОБУШКО ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 332.142.6:330.322.01(043.5)

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВІДТВОРЕННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Спеціальність 08.00.06 –
економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник –
Жулавський Аркадій Юрійович,
кандидат економічних наук, професор

Суми – 2012

ЗМІСТ	С.
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	12
1.1. Інвестиційний потенціал регіону в системі еколого-економічних відносин.....	12
1.2. Структура інвестиційного потенціалу регіону та фази його відтворення.....	32
1.3. Урахування екологічного фактора в процесах відтворення інвестиційного потенціалу регіону.....	58
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ВІДТВОРЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	79
2.1. Аналіз науково-методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу регіону.....	79
2.2. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток у процесах відтворення інвестиційного потенціалу регіону	94
2.3. Науково-методичні підходи до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону.....	114
Висновки до розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	134
3.1. Оцінка відтворення інвестиційного потенціалу адміністративної території в умовах забезпечення екологічної безпеки (на прикладі Сумської області).....	134
3.2. Екологоорієнтована система управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону	153
3.3. Організаційно-економічний механізм екологоорієнтованого	

управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону	167
Висновки до розділу 3.....	191
ВИСНОВКИ.....	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТОК А.....	222
ДОДАТОК Б.....	224
ДОДАТОК В.....	227
ДОДАТОК Г.....	229
ДОДАТОК Д.....	231
ДОДАТОК Е.....	232
ДОДАТОК Ж.....	233
ДОДАТОК К.....	235
ДОДАТОК Л.....	237

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний соціально-економічний розвиток території залежить від ефективного відтворення інвестиційного потенціалу регіону (ІПР) в умовах екологічних обмежень. Екологічний фактор є обмежувальним чинником зростання обсягів інвестиційних вкладень у регіоні. Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу дозволить більш об'єктивно вимірювати ефективність інвестиційної діяльності з позицій сталого розвитку на основі урахування екологічно обумовлених інвестиційних збитків (ЕОІЗ) у процесах формування, розподілу та використання інвестиційного потенціалу.

Фундаментальні теоретичні та методичні аспекти дослідження взаємозв'язків між господарською діяльністю і розвитком еколого-економічної системи наведені у працях видатних вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, О. Ф. Балацького, С. Н. Бобильова, О. О. Веклич, Л. М. Грановської, Б. М. Данилишина, Л. Г. Мельника, Є. В. Мішеніна, Г. О. Моткіна, М. Я. Лемешева, М. Н. Лук'янчикова, І. М. Потравного, О. В. Рюміної, О. М. Теліженка, С. К. Харічкова, Є. В. Хлобистова, М. А. Хвесика.

Проблеми відтворення інвестиційного потенціалу регіону досліджували такі вчені: І. О. Бланк, В. В. Биковський, М. П. Бутко, В. Л. Галушак, З. В. Герасимчук, В. В. Гомольська, І. В. Гришина, А. М. Дирдонова, А. Ю. Жулавський, П. С. Каплун, Н. І. Клімова, В. Ю. Катасонов, С. В. Леонов, Н. П. Мешко, П. І. Мірошніченко, І. І. Ройзман, С. К. Рясков, В. Л. Смесова, В. Р. Ткачук, Ф. С. Тумусов, Г. В. Хомкалов, Б. О. Чуб, О. Г. Шахназаров, О. В. Шкарупа, Т. О. Щербакова та інші. Як засвідчує аналіз наукових праць, на сьогодні недостатньо розроблені теоретичні та методичні питання, що стосуються відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки, дослідження впливу екологічного фактора на фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону та наслідків його прояву, еколого-економічної оцінки відтворення

інвестиційного потенціалу регіону, системно-структурного формування організаційно-економічного механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічного фактора, визначення інструментів, які забезпечують оптимальне відтворення інвестиційного потенціалу регіону з дотриманням екологічних вимог.

Актуальність наведених питань обумовила вибір теми, мети та завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у контексті «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних та гуманітарних наук на 2009–2013 роки» (Постанова Президії НАН України від 25.02.2009 № 55), а саме відповідно до таких пріоритетних комплексних міждисциплінарних досліджень, як: проблеми раціонального природокористування (п. 4.1.15); регіональний розвиток (п. 4.1.16); інноваційна та інвестиційна політика (п. 4.1.11); Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р; Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2006 р. № 1001). Тематика дисертаційного дослідження відповідає державним, галузевим та регіональним науковим програмам і темам, тематиці наукових досліджень Сумського державного університету, зокрема: «Еколого-збалансований розвиток територіальних, соціально-економічних систем» (№ держ. реєстр. 0107U009207), де автором визначені проблеми відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічно сталого розвитку території; «Дослідження кон'юнктури інвестиційного ринку України» (№ держ. реєстр. 0111U008162), де автором визначені особливості формування інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень; «Механізм бюджетного фінансування на регіональному рівні в умовах екологічно сталого розвитку» (№ держ. реєстр. 0109U001480), де

автором визначені напрями зростання інвестиційного потенціалу в контексті сталого розвитку регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення науково-методичних підходів до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- визначити сутність та зміст поняття «інвестиційний потенціал регіону»;
- розвинути класифікацію інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічного фактора;
- визначити особливості відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень;
- дослідити вплив екологічного фактора на фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону;
- визначити структурно-логічний зміст поняття «екологічно обумовлений інвестиційний збиток»;
- розробити науково-методичні підходи до вартісної оцінки екологічно обумовленого інвестиційного збитку;
- удосконалити науково-методичні підходи до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону;
- розвинути теоретичні та науково-методичні положення до формування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону;
- розробити організаційно-економічний механізм управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень;
- удосконалити організаційно-економічні інструменти управління інвестиційним потенціалом регіону за фазами його відтворення з дотриманням екологічних вимог.

Об'єктом дослідження є інвестиційний потенціал регіону в умовах екологічних обмежень.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають між інвесторами, підприємцями і місцевою владою з приводу відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічних обмежень.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дисертаційного дослідження склали фундаментальні положення загальної економічної теорії, теорії економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі інвестиційної діяльності та охорони навколишнього середовища.

Для вирішення поставлених завдань у дисертації використовувалися методи наукових досліджень: системно-структурний аналіз – при систематизації теоретичних засад щодо визначення поняття «інвестиційний потенціал регіону»; факторний аналіз – при визначенні факторів, що впливають на фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону; порівняльний аналіз – при дослідженні взаємозв'язків між елементами інвестиційного потенціалу регіону та станом навколишнього природного середовища; абстрактно-логічний аналіз – при формуванні організаційно-економічного механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень; статистичний аналіз – для дослідження передумов відтворення інвестиційного потенціалу регіону з дотриманням вимог забезпечення екологічної безпеки; розрахунково-аналітичний метод – при оцінці інвестиційного потенціалу регіону та екологічно обумовленого інвестиційного збитку; метод економіко-математичного моделювання – під час визначення впливу екологічного фактора на величину інвестиційного потенціалу регіону.

Інформаційну базу дисертаційної роботи склали: закони України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні документи міністерств та відомств, регуляторні акти органів місцевого самоврядування та інших органів державного управління, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних

виданнях, електронні ресурси, представлені в мережі Internet, які зібрані та опрацьовані особисто автором.

Наукова новизна одержаних результатів визначається удосконаленням науково-методичних підходів до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Найбільш істотними науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- визначено структурно-логічну сутність поняття «екологічно обумовлений інвестиційний збиток», під яким потрібно розуміти фактичні або можливі втрати інвестиційного потенціалу регіону за фазами формування, розподілу і використання внаслідок забруднення навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону, який на відміну від існуючих ураховує величину екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу;

- науково-методичний підхід до оцінки екологічно обумовленого інвестиційного збитку, який на відміну від існуючих базується на визначенні економічних втрат за фазами відтворення інвестиційного потенціалу, обумовлених забрудненням навколишнього природного середовища та виснаженням природних ресурсів регіону;

- науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень, який на відміну від існуючих передбачає диференціацію економічних інструментів за фазами відтворення залежно від стану навколишнього природного середовища у регіоні;

набули подальшого розвитку:

- класифікація інвестиційного потенціалу регіону, яка на відміну від існуючих доповнюється такими його видами, як екологічно деструктивний та

екологічно орієнтований інвестиційний потенціал регіону, за ознакою характеру еколого-економічної взаємодії;

- структурно-логічна сутність поняття «інвестиційний потенціал регіону», під яким на відміну від існуючих розуміють здатність економічної системи регіону забезпечити формування внутрішніх і залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів та умов їх ефективного використання при дотриманні екологічних вимог.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки і рекомендації, викладені у роботі, можуть бути застосовані регіональними органами управління та суб'єктами господарювання з метою забезпечення ефективного відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічних вимог.

Науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження були використані: головним управлінням економіки Сумської обласної державної адміністрації під час розроблення Програми економічного і соціального розвитку Сумської області на 2013 рік у частині еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону та рекомендацій щодо формування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону (довідка про впровадження № 01/1065 від 20 червня 2012 року).

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес факультету економіки та менеджменту, центру заочної, дистанційної та вечірньої форм навчання та центру післядипломної освіти СумДУ під час викладання дисциплін „Інвестиційний менеджмент” і „Регіональний менеджмент”, що підтверджено актом від 25 червня 2012 року.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою роботою, в якій сформульовані теоретичні та методичні підходи до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків. Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки

та рекомендації належать особисто автору. З наукових робіт, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використані лише ті ідеї та положення, які запропоновані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи доповідалися та обговорювалися на профільних науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (м. Харків, 2010 р.); науковій інтернет-конференції «Сучасні проблеми економіки в умовах глобальної фінансової нестабільності» (м. Тернопіль, 2010 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» (м. Суми, 2010 р., 2011 р.); науково-технічній конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2010 р., 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес» (м. Дніпропетровськ, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем» (м. Бердянськ, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Карпатська конференція з проблем охорони довкілля” „Carpathian environmental conference“ – СЕС-2011 (м. Мукачєво-Ужгород, 2011 р.); Міжнародній конференції «Стратегія якості у промисловості і освіті» (м. Варна (Болгарія), 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку» (м. Львів, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми сучасної економіки в умовах фінансової нестабільності» (м. Одеса, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зростання економічного потенціалу України: теоретико-методичний та науково-практичний аспекти» (м. Київ, 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління сталим розвитком територій в контексті світового досвіду» (м. Сімферополь, 2012 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 23 наукових працях загальним обсягом 6,22 друк. арк. (з них особисто автору належать 5,31 друк. арк.), у тому числі 9 статей – у наукових фахових виданнях (з них 4 – у співавторстві), 14 публікацій – у матеріалах конференцій (з них 2 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 237 сторінок, у тому числі обсяг основного тексту – 193 сторінки. Дисертація містить 37 таблиць загальним обсягом 17 сторінок, 22 рисунки загальним обсягом 9 сторінок, 9 додатків загальним обсягом 16 сторінок і список використаних джерел із 204 найменувань на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Інвестиційний потенціал регіону в системі еколого-економічних відносин

Залучення інвестицій в економіку регіонів є ключовим завданням у сучасній економічній ситуації. Внутрішні та зовнішні інвестиції завжди сприяють прискоренню регіонального розвитку. Обсяги інвестиційної діяльності та її якісний рівень забезпечують сталість економічного зростання регіонів. Інвестиційна діяльність у регіоні передбачає оцінку можливостей території у формуванні інвестиційних ресурсів за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел. Джерелом потенційних інвестицій у регіоні є економічний потенціал, а його чинником розвитку – інвестиційний потенціал. Наявність високого інвестиційного потенціалу та його ефективне використання є основою успішного розвитку економіки.

Поняття «інвестиційний потенціал» почало використовуватися у зарубіжній науковій літературі більше 25 років тому [57, 204]. Дослідження інвестиційного потенціалу з'являються в період найбільшого спаду в економічному розвитку і зростання дефіциту інвестиційних коштів у країнах Заходу. Інвестиційний потенціал ототожнюється з процесом накопичення ресурсів для інвестування. Поняття «інвестиційний потенціал» у працях даного періоду трактувалося як «упорядкована маса фінансових, технічних та кадрових ресурсів, що спрямовані в економіку і забезпечують розширення її можливостей вирішувати проблеми соціального розвитку» [195, с. 80].

На початку 80-х рр. ХХ ст. простежується наступний етап у дослідженнях інвестиційного потенціалу. Науковці приходять до висновку, що визначальним є «не кількість накопичених інвестиційних ресурсів, а якість та спрямованість використання цих засобів, на які чинять вплив

численні фактори функціонування і розвитку національної економіки» [58, с. 27]. Таким чином, під категорією «інвестиційний потенціал» почали розуміти здатність економічної системи та її окремих суб'єктів освоїти ці ресурси, тобто відбулося розширення поняття інвестиційного потенціалу від його формування до безпосередньої реалізації [58, с. 27].

Інвестиційний потенціал розглядається як категорія, що відображає складну діалектику «взаємодії інвесторів, реципієнтів інвестицій з приводу використання джерел довгострокового прогресивно спрямованого розвитку в певному господарському середовищі» [31, с. 58]. На мікрорівні інвестиційний потенціал розглядається як «сукупність результатів виробничої, комерційної, фінансової та управлінської діяльності суб'єкта економіки, що дозволяє йому накопичити та використати певний обсяг інвестиційних ресурсів» [73, с. 63]. На макрорівні інвестиційний потенціал означає «міру здатності національної економіки без руйнування господарських пропорцій та зниження інституціонально прийнятого рівня споживання та попиту забезпечити фінансування свого майбутнього розширеного розвитку» [203].

У сучасній економічній теорії інвестиційний потенціал території є важливою складовою її економічного потенціалу. Саме економічний потенціал є головним джерелом потенційних інвестицій у регіоні. Так, інвестиційний потенціал у моделі економічного потенціалу, за Ю. А. Дорошенко [56, с. 18], є його складовим елементом та є потенціалом більш низького рівня. Інвестиційний потенціал впливає на розвиток інших складових потенціалів у складі економічного потенціалу.

Характерним для сучасних поглядів на інвестиційний потенціал є розгляд його більшістю авторів із позиції кількісної величини [18; 104; 160; 189] чи як «уже досягнутий рівень національних збережень (заощаджень) і можливостей залучення нових інвестицій» [126, с. 5], [29; 196].

Великий економічний словник за редакцією А. Н. Азріліяна [136] термін «потенціал» визначає як сукупність наявних засобів, можливостей в

якій-небудь галузі. Інвестиції розглядаються ним як «грошові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші коштовні папери, технології, машини, устаткування, ліцензії, у тому числі на товарні знаки, кредити, будь-яке інше майно або майнові права, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності в цілях отримання прибутку (доходу) і досягнення позитивного соціального ефекту». Таким чином, категорія «інвестиційний потенціал» відображає міру можливості вкладення засобів в активи тривалого користування, включаючи вкладення в коштовні папери з метою отримання прибутку або інших народногосподарських результатів.

У наукових дослідженнях інвестиційний потенціал розглядається в територіальному розрізі, тобто як інвестиційний потенціал країни [177], регіону [186], адміністративно-територіальної одиниці [179].

На думку авторів праці [39], інвестиційний потенціал регіону найповніше відображає реалії, перспективи та можливості кількісного та якісного зростання інвестування в регіоні і визначає для території необхідні заходи, інструменти та механізми інвестиційного розвитку. Згідно з цими авторами «інвестиційний потенціал регіону – це максимальні можливості регіону щодо залучення та раціонального використання інвестиційних ресурсів з урахуванням природно-геополітичних і соціально-економічних передумов для здійснення інвестиційної діяльності з метою досягнення сталого розвитку регіону» [39, с. 23]. Головними особливостями регіонального інвестиційного процесу є:

- залежність умов здійснення інвестиційної діяльності в регіоні від макроекономічної політики держави;
- наявність трьох суб'єктів управління інвестуванням – регіональних та загальнодержавних органів влади, підприємств-реципієнтів інвестицій;
- орієнтація інвесторів органами регіональної влади на досягнення соціально-економічного ефекту для регіону;

- власні особливості інвестиційного потенціалу кожного регіону України (наявність природних ресурсів, історично утворені галузі економіки регіону, рівень життя населення і т. д.), що зумовлює необхідність розроблення відповідних схем формування та нарощування інвестиційного потенціалу для кожного регіону [39].

Інвестиційний потенціал Беломестнов В. Г. пропонує розглядати з двох позицій:

- у вузькому розумінні – як базу для вкладення інвестицій, можливі цільові об'єкти вкладення інвестицій, що в сукупності визначає попит на інвестиції. У такому випадку він є об'єктом (продуктом) бізнесу і його можна непрямо визначити через прогнозуючий дохід від інвестиційного процесу;

- у широкому розумінні – це ресурсна та ситуаційна бази для реалізації інвестиційних програм, що обмежує можливі напрямки інвестиційного розвитку та економічного зростання: у цьому випадку він є ресурсом бізнесу і його можна визначити через прогнозні витрати на здійснення інвестиційного процесу [9, с. 216].

Аналітичний огляд характеристик основних підходів до визначення поняття «інвестиційний потенціал регіону» виявив необхідність проведення їх систематизації за такими напрямками:

- ресурсний;
- системно-структурний;
- відтворювальний;
- результативний.

За ресурсним підходом інвестиційний потенціал складають природні ресурси, населення, виробничі фонди, системи управління, інформація, капітал. У рамках даного підходу вважається, що ресурси інвестиційного потенціалу «утворюють засоби виробництва, призначені для виробництва товарів і послуг» [8].

А. Марголін [119], Кемпбелл Р. Макконел, Стенлі Л. Брю [109], Бистряков А. [24] стверджують, що інвестиційний потенціал – це впорядкована певним чином сукупність інвестиційних ресурсів, яка дозволяє досягти ефекту синергізму при їх використанні. На думку Катасонова В. [84] інвестиційний потенціал – це наявність інвестиційних ресурсів, що можуть бути використані для досягнення визначених цілей. За Белоусовою Л. [12] інвестиційний потенціал – це можливий обсяг коштів, які можна вкласти в активи довгострокового користування, в тому числі цінні папери, з метою отримання додаткового доходу чи інших результатів.

Інвестиційний потенціал, за Кармовим Р. [83], – це сукупність власних ресурсів, які призначені для нагромадження та дозволяють отримати бажаний результат при їх застосуванні.

П. І. Мірошніченко досліджує інвестиційний потенціал регіону за економічним змістом як сукупність інвестиційних ресурсів суб'єктів господарської діяльності, що формують комплексну базу відтворення господарчої і соціальної сфер життєдіяльності регіону на інноваційній основі з метою забезпечення стійкого економічного зростання [130, с. 8].

Інвестиційний потенціал у працях [75; 171; 173] розглядається як сукупність інвестиційних ресурсів, які становлять ту частку нагромадження капіталу, яка представлена на ринку капіталу у вигляді потенційного інвестиційного попиту, що має здатність та спроможність перетворитися на реальний попит на інвестиції, який би забезпечив задоволення фінансових, матеріальних та інтелектуальних потреб відтворення капіталу.

Таким чином, ресурсний підхід до визначення категорії інвестиційного потенціалу передбачає його розгляд як упорядкованої сукупності ресурсів, що призначені для довгострокового вкладення з метою досягнення цілей відтворення господарської діяльності в регіоні. З позицій цього підходу інвестиційний потенціал можна уявити як інвестиційний попит, він не враховує здатність економіки регіону прийняти та ефективно використати інвестиційні кошти. Відтак вимоги ринкової рівноваги щодо відповідності

попиту та пропозиції не виконуються. Такий підхід значно звужує трактування інвестиційного потенціалу, оскільки потенціал сам по собі включає засоби, ресурси, джерела.

Системно-структурний підхід передбачає характеристику інвестиційного потенціалу як узагальненої сукупності окремих складових потенціалів: природно-ресурсного, трудового, виробничого, економічного, інфраструктурного, інноваційного, інституційного, соціального, екологічного, фінансового, споживчого [53; 113; 127; 159; 175]. Системно-структурний підхід при дослідженні інвестиційного потенціалу регіону дозволяє враховувати: обсяг власних та залучених ресурсів, функціонально-організаційну можливість суб'єкта щодо інвестування, здатність елементів економічної системи ефективно використовувати ресурсну базу та можливості суб'єкта господарювання. Інвестиційний потенціал у цьому випадку використовується як числова характеристика ресурсної забезпеченості, здатності до інвестування та інвестиційної ємності [113]. Інвестиційний потенціал регіону – це комплекс інвестиційних можливостей економіки, який формується шляхом інтеграції та синергії інфраструктурного, ресурсного та макроекономічного потенціалів регіону і обмежений у використанні рівнем інвестиційних ризиків та інвестиційних бар'єрів [159].

На думку авторів праці [39], компоненти інвестиційного потенціалу об'єднуються в часткові складові (потенціали), а саме: умовно-статичні (що не підлягають впливу та управлінню ними з боку органів регіональної влади) та умовно-динамічні (що підлягають). До умовно-статичних відносять: ресурсно-сировинний потенціал, геополітичний і кліматичний потенціали. До умовно-динамічних – споживчий, кадрово-інтелектуальний, інноваційний, виробничий, інфраструктурно-інституційний, фінансовий потенціали.

Інвестиційний потенціал регіону, на думку А. О. Єпіфанова, складається із суми об'єктивних передумов щодо інвестицій, які залежать як від наявності і різноманітності сфер та об'єктів інвестування, так і від їх основних

економічних характеристик. Кількісно він складається із макроекономічних показників, що характеризують фактори виробництва у даному регіоні: природних і трудових ресурсів, основних фондів і виробничих потужностей, соціальної та інженерної інфраструктури та ін. Інвестиційний потенціал регіону складається з окремих потенціалів у дещо вужчому розумінні цього слова, а саме:

- ресурсно-сировинного, що визначається як середньозважена забезпеченість балансовими запасами основних видів природних ресурсів;
- виробничого – сукупний результат господарської діяльності населення в регіоні;
- споживацького – сукупна купівельна спроможність населення регіону;
- інфраструктурного – економіко-географічне положення регіону, його соціальне та інженерно-інфраструктурне облаштування;
- інтелектуального – наявність науково-дослідних і навчальних закладів, стан їх матеріально-технічної бази;
- інноваційного – рівень упровадження досягнень науково-технічного прогресу в регіоні;
- комерційного – ступінь розвитку провідних структур ринкової економіки [175].

Г. В. Хомкалов [183, с. 24] виділяє природно-ресурсний потенціал як головну складову інвестиційного потенціалу, наступними у його системі градації подані інноваційний та трудовий потенціали.

Інвестиційний потенціал Демчишак Н. [53, с. 158] розглядає у розрізі таких його складових, як фінансовий, споживчий, природний, сировинний, трудовий, інфраструктурний, інноваційний, інституційний, господарський потенціали тощо.

У наукових дослідженнях Мешко Н. П. [127] зазначено, що обсяг необхідних, залучених ресурсів для здійснення господарської діяльності регіону залежить від можливостей інфраструктури ринку використати ці

ресурси для задоволення певних потреб. За словами автора, інвестиційний потенціал «... складається як сума окремих потенціалів, що характеризують основні макроекономічні параметри регіону і впливають на його інвестиційну привабливість» [127].

У рамках системно-структурного підходу інвестиційний потенціал визначається також як сукупність окремих потенціалів галузей економіки: промисловості, сфери послуг, транспортного комплексу і зв'язку, агропромислового комплексу. Так, у праці [180] інвестиційний потенціал ототожнюється з комплексом фондоутворювальних галузей промисловості (виробництво машин та устаткування, будівництво, виробництво будівельних матеріалів тощо), фактично прирівнюючи його таким чином до виробничого потенціалу.

Системно-структурний підхід до розуміння сутності поняття «інвестиційний потенціал» означає виокремлення категорії «інвестиційний потенціал» у складі економічного потенціалу, для якого характерними є відношення взаємозамінності та взаємодоповнюваності між його складовими [15]. Інвестиційний потенціал формує та визначає модель функціонування економічного потенціалу за об'єктами, результатами, ресурсами, елементами.

У науковому дослідженні Шевченко-Котенко І. [187] зазначено, що інвестиційний потенціал за відповідних умов реалізується за рахунок економічного потенціалу. Автор стверджує, що економічний потенціал у країні приваблює інвесторів, але рівень інвестиційного потенціалу характеризується показниками швидкості та легкості реалізації потреб інвестора. Таким чином, можна зробити висновок, що інвестиційний потенціал являє собою можливість використання економічного потенціалу регіону для реалізації економічних інтересів інвестора.

Відповідно до праць [56, с. 14; 165, с. 9; 66] складовими елементами економічного потенціалу території є: природно-ресурсний, екологічний, матеріально-технічний, включаючи виробничо-інфраструктурний, науково-технічний, інноваційний, трудовий, інвестиційний потенціали. Кожен з

елементів економічного потенціалу характеризується величиною та якісним станом певних видів економічних ресурсів: капітальних, трудових, природних.

На основі теорії порівняльних і абсолютних переваг інвестиційний потенціал як елемент системи господарювання за умови обмеженості ресурсів має певні види переваг [72]. Абсолютні переваги інвестиційного потенціалу – це географічні, природно-кліматичні, демографічні, геостратегічні умови. Порівняльні переваги – ті, що обумовлені інвестиційним потенціалом. Так, факторами, що визначають порівняльні переваги регіону, є: наявні природні та виробничі ресурси, необхідні для виробництва, наявна економічна спеціалізація та структура економіки регіону, транскордонність, наявне розміщення виробництва та населення на території регіону, потенційні можливості виробництва та реалізації продукції.

Інвестиційний потенціал регіону автори Зенченко С. В., Шемьоткіна М. А. розуміють як сукупність наявних у регіоні чинників виробництва (природні ресурси, робоча сила, основні фонди, інфраструктура та ін.) і сфер вкладення капіталу. Передусім інвестиційний потенціал – кількісна характеристика, що враховує основні макроекономічні характеристики, насиченість території чинниками виробництва, споживчий попит населення й інші показники [72]. Ефект від реалізації порівняльних переваг – це ефективне використання природно-ресурсного та виробничого потенціалів, розвиток конкурентного середовища в конкурентоспроможних виробництвах, прискорення структурної перебудови економіки регіонів і країни, розвиток інтеграції, налагоджування міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків, тобто те, що призводить до зростання валового регіонального продукту [45].

Системно-структурний підхід передбачає розгляд інвестиційного потенціалу як сукупності факторів, що визначають рівень привабливості території для здійснення інвестування. Так, під інвестиційним потенціалом

розуміють: ступінь привабливості об'єкта для інвестицій, зумовлену наявністю ресурсів [78; 185]; здатність до залучення й використання певним чином організованих ресурсів, призначених для цілеспрямованого вкладення у фінансові активи, нові технології й інші капітальні блага, реалізовану через залучення цих ресурсів в економічний обіг [1]. За визначенням автора [141], інвестиційний потенціал – це сукупна можливість власних та залучених економічних ресурсів забезпечувати за наявності сприятливого інвестиційного клімату інвестиційну діяльність у тих цілях та масштабах, які визначені економічною політикою.

Інвестиційний потенціал визначають також як інвестиційну ємність території, яка залежить від наявності та розгалуженості об'єктів і сфер капіталовкладень [151].

Системно-структурний підхід до визначення сутності інвестиційного потенціалу передбачає розгляд його як спроможність, можливість щодо здійснення інвестиційної діяльності на відповідній території. Так, інвестиційний потенціал визначають як сукупну можливість об'єкта досягти визначеної мети шляхом реалізації наявних інвестиційних ресурсів [87; 172; 37]; здатність інвестиційної сфери реалізувати можливості, що містяться в інвестиційних ресурсах, з метою досягнення максимального позитивного результату функціонування економічної системи [46]; здатність суб'єкта господарювання самостійно здійснювати інвестиційну діяльність за рахунок власних джерел та залучених коштів (тобто коштів, які створюються ринковим середовищем) з можливостями та умовами їх поповнення та ефективного відтворення [70]; сукупну можливість ресурсів, що дозволяє збільшувати капіталоозброєність праці та здатність суб'єктів господарювання, що оперують запасами цих ресурсів, забезпечувати в часі стійкий економічний дохід [108; 150]; спроможність та готовність суб'єкта господарювання реалізовувати ті види інвестиційної діяльності, що можуть забезпечити досягнення інвестиційних цілей, перспективно можливі

капіталовкладення, які лише побічно та незначною мірою залежать від обсягу нагромадженого капіталу [117].

Інвестиційний потенціал у праці [143] на мезо- та макрорівні розглядається як комплексна характеристика сукупної здатності економіки регіону або держави щодо здійснення інвестиційної діяльності у всіх сферах, що охоплює не тільки наявний інвестиційний капітал, але й сукупність об'єктивних передумов для інвестування. Ступінь інвестиційної активності та ефективність інвестування детермінуються рівнем або величиною та мірою використання цього потенціалу. На погляд Чуба Б. О. [185] інвестиційний потенціал об'єкта – це функціонально залежна від наявності/відсутності факторів виробництва і обмежена низкою умов (інвестиційний клімат) ступінь (сила) привабливості даного об'єкта для інвестицій. Категорію «інвестиційний потенціал» автор застосовує для характеристики можливих у перспективі вкладень, які хоча до певної міри можуть побічно залежати від розміру раніше накопичених основних засобів, але ця залежність не визначається прямолінійно.

Таким чином, системно-структурний підхід ґрунтується на розумінні інвестиційного потенціалу або як сукупності складових окремих потенціалів, їх здатності продукувати ресурси, що можуть бути використані при інвестуванні, або як сукупності факторів та можливостей, що визначають умови здійснення інвестиційної діяльності на відповідній території.

Відтворювальний підхід до визначення категорії інвестиційного потенціалу характеризує його за фазами відтворення: потенціалом створення, потенціалом використання та потенціалом розвитку. Відтворення інвестиційного потенціалу передбачає збалансування потреб щодо його використання з наявними ресурсами. Відтворювальний підхід до аналізу інвестиційного потенціалу виділяє його структурні елементи за фазами відтворення суспільного продукту: потенціалом виробництва, потенціалом розподілу, потенціалом обміну, потенціалом споживання. Така подібність

циклів відтворення суспільного продукту та економічного потенціалу пояснюється наявністю між ними причинно-наслідкових зв'язків [7, с. 147].

На сьогодні в літературі практично відсутній розгляд інвестиційного потенціалу з позицій процесу його формування та реалізації. Розвиток теоретичних підходів до дослідження категорії інвестиційного потенціалу, на думку Єгорова А., повинен відбуватися в поєднанні комплексного вивчення механізмів його руху. При дослідженні процесу формування інвестиційного потенціалу визначальним повинно бути розкриття його структури. Аналіз процесу використання інвестиційного потенціалу передбачає виявлення механізмів трансформації різних форм збережень та заощаджень в інвестиції та відбір із них найефективніших [58, с. 28].

Таким чином, відтворювальний підхід при дослідженні інвестиційного потенціалу дозволяє встановити послідовність фаз, в яких відбувається формування, розподіл, використання наявних інвестиційних ресурсів у регіоні та забезпечується оновлення капіталу.

За результативним підходом як інвестиційний потенціал розуміють сукупну величину отриманого доходу від інвестиційної діяльності [16; 34]. Так, Бочаров В. [16] зазначає, що дохід суб'єкта господарювання, який він тимчасово не бажає інвестувати, а розглядає як джерело для майбутнього інвестування, це і є інвестиційний потенціал. Сукупність економічних відносин між суб'єктами з приводу можливості присвоєння, використання й розвитку інвестиційних ресурсів, що забезпечують певне економічне зростання, становить інвестиційний потенціал [10]. Інвестиційний потенціал – це потенціал, що включає всі можливі напрямки інвестицій в умовах оптимальної діяльності економічної системи [11]; впорядкована система застосування сукупності інвестиційних ресурсів, спрямована на досягнення певних змін технологічного, економічного, соціального або організаційного характеру при їх використанні [55]. Під інвестиційним потенціалом Галасюк В. розуміє перспективний рівень залучення інвестицій та їх ефективного використання [34].

Таким чином, результативний підхід до визначення категорії інвестиційного потенціалу визначає його як певну величину доходів або ресурсів, що може бути використана на інвестування, тобто основним є наявність економічного результату.

Як показує систематизація основних підходів до визначення поняття «інвестиційний потенціал регіону», найбільш обґрунтованим є ресурсно-відтворювальний підхід. Згідно з ним під інвестиційним потенціалом регіону розуміють здатність економічної системи регіону забезпечити формування внутрішніх і залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів та умов їх ефективного використання при дотриманні екологічних вимог.

Цілісний соціально-економічний підхід до визначення інвестиційного потенціалу регіону наведено в праці Ряскова С. К. [157, с. 17], за яким інвестиційний потенціал регіону – узагальнена характеристика сукупної здатності підприємств регіону, його населення до інвестиційної діяльності в сформованому в певних умовах середовищі, кількість, якість та ступінь якої визначаються не тільки забезпеченістю регіону бюджетом та обсягом капіталу підприємств і населення, збалансованістю інвестиційних товарів і ресурсів, але й рівнем розвитку інфраструктури регіону в своїй сукупності, що детермінують готовність суб'єктів інвестиційного процесу до активного відтворення елементів цілісного відтворювального циклу на макро-, мезо- і мікрорівнях.

При визначенні поняття інвестиційного потенціалу у праці [46] досліджується його взаємозв'язок з іншими категоріями інвестиційної спрямованості (рис 1.1).

У сучасній ринковій економіці конкурентоспроможність і економічне благополуччя країни залежать від трьох основних чинників: інвестиційної привабливості, інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику [19]. Досить часто інвестиційний потенціал ототожнюється з інвестиційною привабливістю. Серед основних характеристик доцільності проведення інвестиційної діяльності у регіоні виділяють також інвестиційний клімат.

Визначення понять інвестиційної привабливості та інвестиційного потенціалу території розглянуто в працях таких вчених, як Бланк І., Герасимчук З., Мельник М. та інших. Потрібно розмежовувати поняття „інвестиційний потенціал”, „інвестиційна привабливість” та „інвестиційний клімат” на рівні регіону.

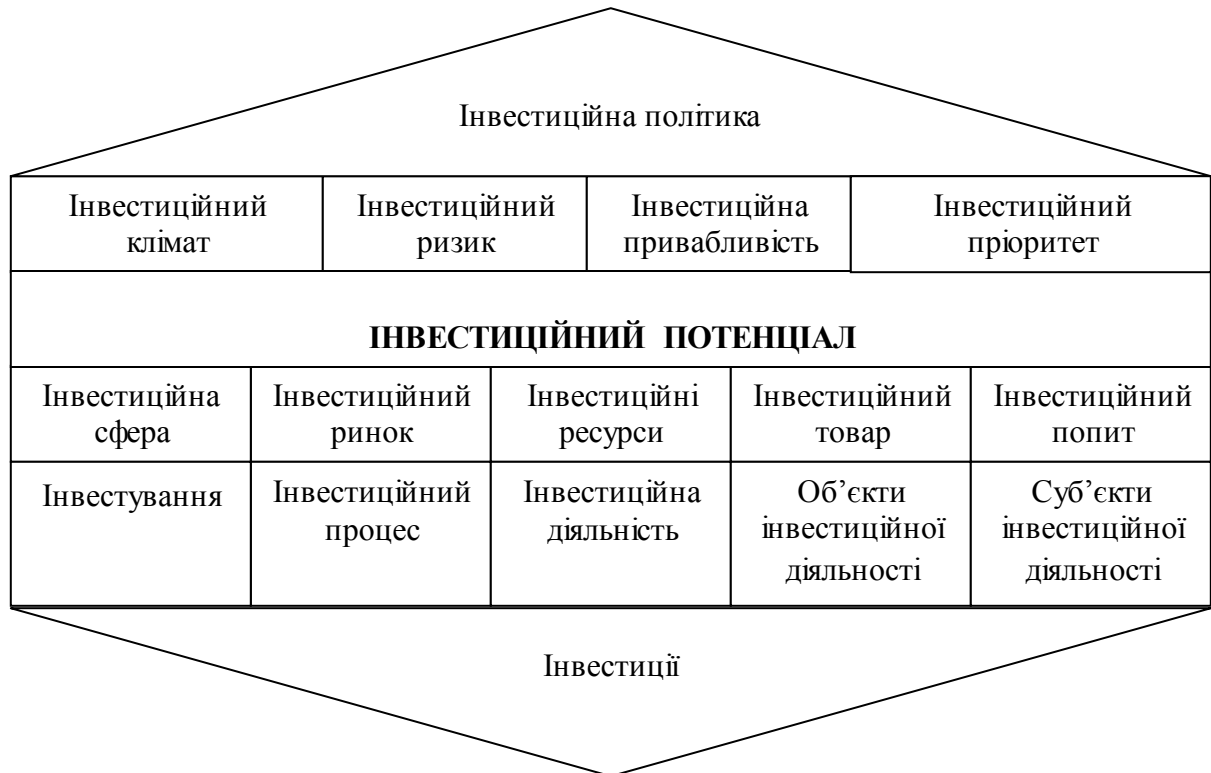

Рис. 1.1. Місце і роль економічної категорії «інвестиційний потенціал» у системі понять інвестиційної проблематики [46]

Узагальнюючи визначення науковців, можна зробити висновок, що інвестиційний потенціал характеризує можливість залучення інвестиційних ресурсів в інвестиційний процес та використання доходів від інвестиційної діяльності в цілях економічного розвитку регіону (або накопичення капіталу). Інвестиційна привабливість є інтегральною характеристикою окремих сфер діяльності підприємств і країни в цілому з позиції інвестиційного клімату, розвитку продуктивних сил, інвестиційної структури, можливості залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, що істотно впливають на формування прибутковості інвестицій та зменшення інвестиційних ризиків [170]. Інвестиційна привабливість території визначається як «відповідність регіону основним цілям інвесторів,

що полягають у прибутковості, безризикованості та ліквідності інвестицій»; рівень «задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного регіону»; «становище регіону в той чи інший момент часу, тенденції його розвитку, що відображаються в інвестиційній активності» [21]. О. І. Лиса зазначає, що інвестиційна привабливість регіонів є узагальнювальною характеристикою окремих регіонів з точки зору ефективності здійснення в них інвестиційних вкладень [114]. У праці [194, с. 254] зазначено, що інвестиційна привабливість для інвестора є узагальненою характеристикою переваг і недоліків об'єкта інвестування.

Інвестиційна привабливість регіону являє собою сукупність різноманітних об'єктивних ознак, засобів, можливостей і обмежень, які обумовлюють інтенсивність залучення інвестицій в основний капітал регіону, і формується двома комплексними факторами: інвестиційним потенціалом регіону та інвестиційними ризиками [45].

На думку Леонова С. [113, с. 103], категорії інвестиційного потенціалу та інвестиційної привабливості є принципово різними. Інвестиційний потенціал є інтегральним показником можливості та готовності ініціатора інвестицій (суб'єкта дослідження) до здійснення інвестицій. Інвестиційна привабливість – це інтегральний показник доцільності інвестування економічних агентів у об'єкт інвестування (об'єкт дослідження). За методологічну основу виявлення співвідношення між цими категоріями необхідно розглядати позиції регіону в інвестиційному процесі. Регіон може відігравати роль як ініціатора, так об'єкта інвестиційних надходжень. „Інвестиційний потенціал – це характеристика спроможності регіону щодо інвестування, а інвестиційна привабливість – це характеристика доцільності щодо інвестування у нього в термінах здійснення інвестиційної діяльності з максимальним ефектом за мінімальних витрат” [143]. Таким чином, цей підхід дозволяє тлумачити інвестиційний потенціал як здатність регіону використовувати будь-які інвестиційні можливості. Категорія „інвестиційна привабливість” є

важливою характеристикою регіону для потенційних інвесторів, вона одночасно містить в собі й характеризує його інвестиційний потенціал.

Таким чином, інвестиційний потенціал та інвестиційна привабливість по-різному характеризують певну економічну систему (підприємство, країну, регіон, галузь тощо). Інвестиційний потенціал свідчить про можливість здійснення капіталовкладень системою, а інвестиційна привабливість характеризує доцільність здійснення капіталовкладень у систему. Визначення інвестиційного потенціалу необхідне для прийняття рішення щодо подальшого стратегічного розвитку системи, формування його інвестиційної політики. Інвестиційна привабливість оцінюється, переважно, зовнішніми стосовно системи суб'єктами, які ухвалюватимуть рішення щодо інвестування. Інвестиційну привабливість визначають на макро-, мезо- та макрорівнях із метою залучення зовнішніх інвесторів та активізації інвестиційної діяльності у регіоні, галузі, країні.

Отже, інвестиційна привабливість залежить від інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику і є показником ефективності інвестиційної діяльності в регіоні. Сьогодні характерним є відсутність єдиного загальноприйнятого визначення інвестиційної привабливості та набору обґрунтованих критеріїв її оцінки. Дослідження вітчизняних та зарубіжних аналітиків дозволяють зробити висновок, що всі фактори, які визначають рівень інвестиційної привабливості території, можна систематизувати за 3 групами:

1. Фактори, що впливають на рівень інвестиційного потенціалу регіону (природно-географічний, трудовий, виробничий, інноваційний, інституціональний, інфраструктурний, фінансовий, споживчий потенціали).

2. Фактори, що визначають рівень некомерційних інвестиційних ризиків (законодавчі, політичні, соціальні, економічні, екологічні та кримінальні ризики).

3. Інвестиційна активність (концентрація і розподіл інвестиційного капіталу, активізація впровадження нових виробничих потужностей, розвиток прямих і портфельних інвестицій) [115].

Якщо проаналізувати вищенаведені групи факторів, то визначення інвестиційної привабливості зводиться до вивчення факторів, що впливають на величину інвестиційного потенціалу у розрізі складових потенціалів і аналізу ризиків інвестування, а також виміру використання вже існуючого потенціалу (рис.1.2).

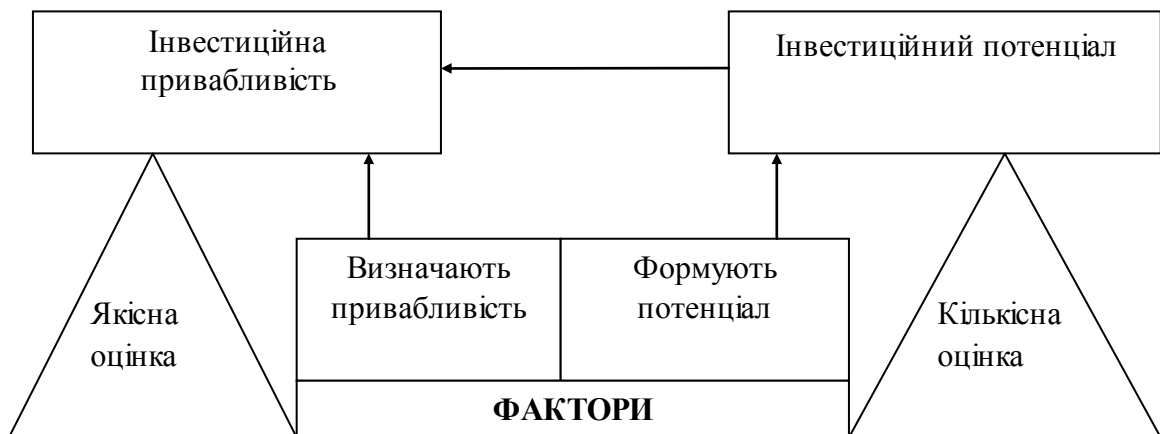

Рис. 1.2. Взаємозв'язок між категоріями „інвестиційний потенціал” та „інвестиційна привабливість” на рівні регіону

Інвестиційна привабливість, наведена у даній класифікації, відображає собою результат використання фактичного інвестиційного потенціалу регіону, його переваг та недоліків. Інвестиційна привабливість – це характеристика рівня залучення та використання інвестиційного потенціалу, а також сума фактичних можливостей і обмежень, потенційних засобів і умов, які визначають рівень залучення інвестицій в економічну систему регіону.

Найбільш вдалим є визначення інвестиційної привабливості, під яким розуміють обсяг інвестиційних вкладень, який може бути залучений в регіон, виходячи із властивого йому інвестиційного потенціалу та рівня інвестиційного ризику в ньому [111]. Чим вищий інвестиційний потенціал регіону та чим нижчий ризик інвестиційної діяльності, тим вищою є

інвестиційна привабливість та, як результат, інвестиційна активність у регіоні.

При визначенні інвестиційного потенціалу регіону необхідно розглядати інвестиційний клімат, що є одночасно фактором формування інвестицій та фактором їх використання. Інвестиційний клімат регіону науковцями визначається як сукупність певних умов, стану економічного середовища, в якому здійснюють інвестиційну діяльність суб'єкти господарювання. Інвестиційний клімат представлено сукупністю економічних гарантій повернення інвестицій, загальноекономічних, політичних та правових умов діяльності потенційного інвестора на період інвестування, однакових очікувань інвесторів, суб'єктів економічної системи та інвестиційної діяльності відносно умов та гарантій здійснення інвестування [81, с. 24]. Російські вчені Бакітжанов А., Філін С. [4] розглядають регіональний інвестиційний клімат як систему правових, організаційних, економічних, соціальних умов інвестиційної діяльності, що формується під впливом процесів, які відбивають об'єктивні можливості регіону до розвитку та розширення інвестиційної діяльності, характеризує його інвестиційний потенціал і умови діяльності інвесторів, створює передумови для появи стійких інвестиційних мотивацій, які істотно впливають на дохідність інвестицій і рівень інвестиційних ризиків. Інвестиційний потенціал при цьому розглядається як якісна характеристика, що включає основні макроекономічні характеристики у вигляді суми об'єктивних передумов для інвестицій і залежить від рівня економічного розвитку регіону, наявності та різноманітності сфер і об'єктів інвестування.

Таким чином, установемо ієрархію понять: інвестиційний потенціал регіону пов'язаний із такими категоріями: інвестиційною привабливістю, інвестиційним кліматом, економічним потенціалом. Аналізуючи запропоновані методики оцінки як економічного потенціалу, так і інвестиційного, можна відзначити їх кореляцію і синхронність. І хоча найбільш поширеною точкою зору є чільне, домінантне значення категорії

«економічний потенціал» у загальній ієрархії понять, але в праці [185] категорії «інвестиційний потенціал» і «економічний потенціал» є синонімічними поняттями, застосованими до різних аспектів аналізу стану національної економіки. Інвестиційний потенціал регіону являє собою економічний потенціал регіону, скоригований з урахуванням перспективи розвитку і критерію загальноекономічної ефективності, застосованого до більш вузької сфери економічної науки – інвестиційної діяльності. Таким чином, інвестиційна привабливість відображає об'єктивні та суб'єктивні умови, що характеризують процес інвестування економіки на рівні регіону. Інвестиційний клімат характеризує багатофакторну сукупність умов, які визначають привабливість та доцільність інвестування у регіоні.

Сучасний тип розвитку економіки розглядають як техногенний тип, що характеризується такими рисами: швидке та вичерпне використання невідновних видів природних ресурсів (перш за все корисних копалин); надексплуатація відновних ресурсів зі швидкістю, що перевищує можливості їх відтворення та відновлення; використання штучних засобів виробництва, створених без урахування екологічних обмежень; об'єми забруднення та відходів, що перевищують асиміляційні можливості навколишнього середовища. Деградація та виснаження природних ресурсів унаслідок техногенного розвитку економіки змушують вкладати значні капітальні ресурси в розроблення нових чи посилення експлуатації вже використовуваних родовищ корисних копалин. При цьому відбувається щорічне зростання обсягів інвестицій та зменшення їх ефективності, а відтак – зменшення обсягів вкладень у природоохоронні програми. Усе це призводить до стримування економічного зростання в умовах ресурсних обмежень і ще більше загострюється в період становлення в Україні економіки сталого розвитку [14, с. 28].

Цілями сталого розвитку України є економічне зростання, відновлення біорізноманітності, реалізація екологічно орієнтованого розвитку виробництва, соціальна справедливість, раціональне використання

природних ресурсів, стабілізація кількості населення, збереження і розвиток інтелектуального потенціалу країни. Реалізація цих цілей передбачає структурну перебудову економіки України, зміну структур виробництва і споживання, гарантію соціально-економічної та екологічної безпеки держави, підвищення рівня організації природокористування на регіональному рівні [30].

Еколого-економічний розвиток регіону має на меті раціональне використання обмежених ресурсів із забезпеченням відтворення ресурсного потенціалу матеріального виробництва та формуванням якісних умов довкілля [145].

Ігнорування екологічного фактора ускладнює процес прийняття ефективних господарських рішень у регіонах. Здійснення інвестиційної діяльності без урахування екологічного фактора пояснюється прагненням суб'єктів господарювання максимально задовольнити власні інтереси та потреби, що призводить до виснаження або повного вичерпування природних комплексів. При визначенні інвестиційних пріоритетів необхідно враховувати не лише їх вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, а й вимоги до захисту навколишнього середовища. Дослідження впливу екологічного фактора на процеси формування та використання інвестиційного потенціалу регіону набуває все більшого значення в умовах забезпечення сталого розвитку. Тому роль екологічного чинника в регіональному контексті є важливою.

Належний стан та якість навколишнього середовища є не тільки передумовою сталого економічного розвитку, а й його кінцевим результатом. Звідси ставляться два принципові завдання: 1) весь комплекс завдань (господарських, екологічних, соціально-економічних) та методів їх рішення, що передбачають використання природних ресурсів, прогнозування їх стану, соціально-економічного розвитку, управління якістю навколишнього середовища, встановлення екологічних стандартів, критеріїв та обмежень, нормування антропогенних навантажень на навколишнє середовище регіону,

повинен вирішуватися одночасно; 2) втілення багатоваріантних планів, проектів, прогнозів із максимальним урахуванням можливих ресурсно-екологічних наслідків, у т. ч. й негативних [59, с. 213].

1.2. Структура інвестиційного потенціалу регіону та фази його відтворення

Інвестиційний потенціал із точки зору його формування є складною, багаторівневою системою. Елементами інвестиційного потенціалу є всі ресурси, що прямо чи опосередковано пов'язані з його функціонуванням та розвитком. Для оцінки інвестиційного потенціалу та реалізації інвестиційних процесів необхідно класифікувати складові інвестиційного потенціалу, аналізувати умови і фактори їх зміни.

Дослідження наукової літератури показало, що відсутнє єдине визначення структури інвестиційного потенціалу, його складових елементів. Аналіз наукових розробок щодо інвестиційного потенціалу регіону показав відмінність поглядів на формування його структури:

1) підхід, що ґрунтується на виділенні часткових потенціалів, виділяє вісім їх видів: ресурсно-сировинний, споживчий, виробничий, інноваційний, інституційний, інфраструктурний, фінансовий і трудовий.

Визначальна роль для формування загального інвестиційного потенціалу регіону належить промислово-виробничому потенціалу. Всі інші складові розглядаються або як первинні (формують початкові умови та тенденції зміни промислово-виробничого потенціалу), або як інфраструктурні, що забезпечують певний рівень його формування і використання [23]. На рис. 1.3 наведені основні взаємозв'язки між різними складовими інвестиційного потенціалу регіону;

2) підхід, який базується на виділенні стадій інвестиційного циклу і відповідних складових:

- передінвестиційна стадія – інноваційний потенціал, інформаційний потенціал;
- інвестиційна стадія – підприємницький потенціал, інфраструктурний потенціал;
- постінвестиційна стадія – комерційний потенціал, інфраструктурний потенціал, інформаційний потенціал [161].

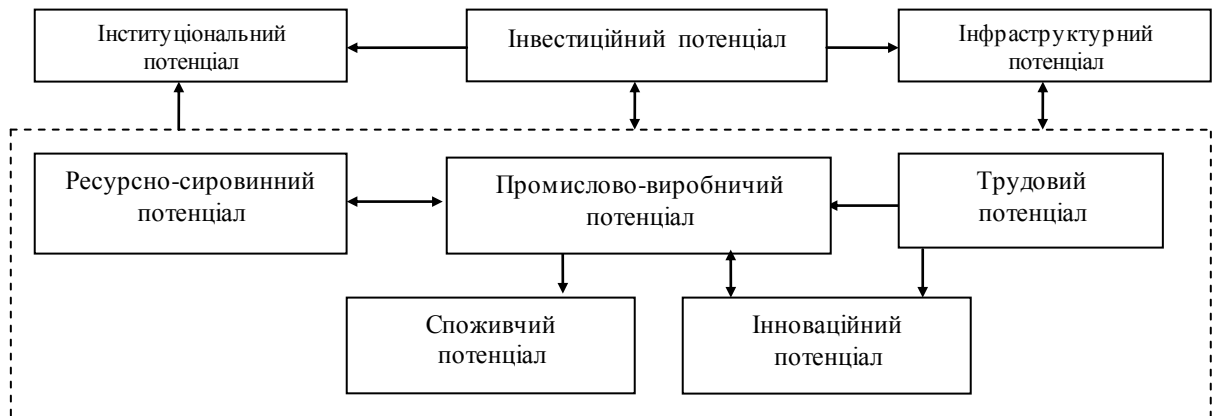

Рис.1.3. Взаємозв'язок основних складових інвестиційного потенціалу регіону [23]

Така класифікація складових інвестиційного потенціалу регіону дозволяє виявити основні види управлінських завдань в інвестиційній сфері та визначити концептуальні підходи до розроблення системи управління інвестиційним потенціалом.

Аналіз підходів до визначення структури інвестиційного потенціалу дозволяє виявити найбільш важливі складові та сформувати систему взаємодії різних суб'єктів інвестиційної діяльності в рамках єдиного законодавчого простору.

При дослідженні структури інвестиційного потенціалу регіону ми вважаємо доцільним використовувати ресурсно-відтворювальний підхід.

Ресурсна структура інвестиційного потенціалу представлена сукупністю інвестиційних ресурсів, залучених із різних джерел фінансування для здійснення інвестиційної діяльності. Регіони, як і інші інвестори, можуть використовувати всі дозволені законодавством джерела фінансування

інвестицій. Особливої уваги потребує визначення інвестиційних ресурсів регіону.

Можна виділити два підходи до визначення сутності та складу інвестиційних ресурсів. Прибічники першого підходу [17; 27; 120; 138; 173; 118] визначають інвестиційні ресурси як сукупність матеріальних ресурсів, засобів виробництва, грошових накопичень, цільових банківських вкладів, кредитів, цінних паперів, об'єктів інтелектуальної власності, природних ресурсів. За другим підходом інвестиційні ресурси – це частина фінансових ресурсів, що спрямована на ринок капіталу [106; 86; 165].

В. Бард під інвестиційними ресурсами визначає цінності, що вкладаються в ті чи інші проекти з метою приросту багатства у тому чи іншому вигляді, починаючи від матеріально-речового та закінчуючи грошовим [78]. Д. Старик називає інвестиційними ресурсами кошти у вигляді матеріальних та інтелектуальних цінностей, що вкладені у виробничу, підприємницьку та іншу діяльність із метою організації виробництва продукції, робіт і послуг та отримання прибутку або інших кінцевих результатів (охорона природи, підвищення якості життя тощо), тобто економічні ресурси, що вкладені на тривалий період із метою отримання чистої вигоди в майбутньому [166].

Ресурсами інвестиційного потенціалу є засоби виробництва, вироблені людиною та природою і призначені для виробництва товарів та послуг у будь-якій сфері діяльності.

Інвестиційний потенціал території характеризується кількісним та якісним станом капітальних ресурсів галузей народного господарства і засобів виробництва населення, що забезпечують отримання товарів та послуг виробничого та невиробничого характеру. До капітальних ресурсів відносять: основні фонди, нематеріальні активи, незавершені капітальні вкладення та невстановлене обладнання, довгострокові фінансові вкладення, виробничі запаси і незавершене виробництво. Засоби виробництва населення включають: будівлі (господарські будівлі), виробничий інвентар,

сільськогосподарську техніку, що використовується як засіб праці, тварин, багаторічні насадження [66].

Аналіз існуючих підходів до класифікації інвестиційних ресурсів регіональної економічної системи показав, що вона потребує розвитку за ознаками, що характеризують особливості формування інвестиційного потенціалу регіону (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація інвестиційних ресурсів регіону

Класифікаційні ознаки	Інвестиційні ресурси
За походженням джерел фінансування коштів	<ul style="list-style-type: none"> • внутрішні; • зовнішні
За формами використання	<ul style="list-style-type: none"> • реальні; • фінансові
За способом вкладення	<ul style="list-style-type: none"> • прями; • непрямі
За періодом залучення	<ul style="list-style-type: none"> • короткострокові; • довгострокові
За видами джерел утворення (первинних доходів)	<ul style="list-style-type: none"> • заробітна плата; • прибуток; • рента
За економічними суб'єктами	<ul style="list-style-type: none"> • домогосподарств; • суб'єктів господарювання; • держави
За типами власності	<ul style="list-style-type: none"> • населення; • суб'єктів господарювання; • місцевого бюджету; • державного бюджету; • фінансових посередників; • іноземних інвесторів
За розподілом доходів	<ul style="list-style-type: none"> • первинні; • вторинні

У формуванні інвестиційного потенціалу регіону беруть участь внутрішні та зовнішні джерела інвестицій. До внутрішніх джерел належать: кошти державного та місцевих бюджетів, власні кошти підприємств та організацій, кошти населення, кошти інвестиційних посередників та ін. Як засвідчує практика, найбільш доступними для формування інвестиційного потенціалу регіону є його внутрішні джерела. Обсяг інвестиційних ресурсів із внутрішніх джерел визначається часткою валового регіонального

продукту, що надходить у фонд накопичення та спрямовується на фінансування інвестицій. У практиці оцінки інвестиційного потенціалу доведено, що для уникання подвійного рахунку необхідно враховувати не весь фонд накопичення в регіоні, що включає безоплатно отримані кошти інших суб'єктів господарювання, кошти бюджетів, кошти централізованих фондів вищих організацій та добровільних об'єднань, а тільки частину чистого прибутку підприємств, доходів населення, спрямовану на інвестиційні цілі [33, с. 104]. Зовнішні джерела фінансування інвестиційних ресурсів стосовно регіону акумулюють кошти інвесторів за межами регіону, в тому числі фінансових організацій, фондів іноземних держав, суб'єктів господарювання.

Інвестиції можуть здійснюватися у реальній та фінансовій формах. Реальне інвестування спрямоване на створення та придбання нових матеріальних об'єктів, що сприятиме отриманню прибутку за рахунок виробництва й продажу товарів і послуг. Різновидами реального інвестування є „капітальні вкладення”, „виробничі інвестиції”. Фінансові інвестиції є вкладенням коштів у фінансові операції та цінні папери: валютні операції, операції з векселями, купівля та продаж акцій, облігацій, сертифікатів, доходи від володіння пакетами цінних паперів. За рахунок фінансових інвестицій здійснюється переміщення майбутніх доходів від інвестицій упродовж певних періодів.

Згідно зі ст. 10 Закону України "Про інвестиційну діяльність" джерелами фінансування інвестиційної діяльності є: 1) власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); 2) позичкові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); 3) залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); 4) бюджетні інвестиційні асигнування;

5) безоплатні та благодійні внески, пожертви організацій, підприємств і громадян [68].

Інвестиції можуть бути прямими, тобто спрямованими на об'єкт інвестування, коли інвестор самостійно здійснює управління своїм капіталом і проектом інвестування, визначає напрямки використання свого капіталу, та непрямыми – здійснюватися через інвестиційні фонди, які діють від імені інвестора з метою реалізації його інвестиційних намірів.

Основним джерелом інвестицій є фонд нагромадження, що, у свою чергу, поділяється на фонд відшкодування і фонд відновлення. За рахунок цих фондів формуються валові та чисті (в їх складі) інвестиційні ресурси. Валові ресурси спрямовуються як на просте, так і на розширене відновлення основного капіталу (нове будівництво, реконструкцію і розширення, технічне переозброєння). Джерелом чистих інвестиційних ресурсів є фонд відновлення, за рахунок якого формуються тільки нові виробничі фонди. Вони менші від валових на величину коштів, що спрямовуються з фонду відшкодування у вигляді амортизаційних відшкодувань.

Первинними джерелами утворення інвестиційних ресурсів у регіоні є домогосподарства та підприємства. На основі первинних джерел формування інвестиційного потенціалу утворюються вторинні джерела (рис. 1.4).

Унаслідок первинного розподілу валового внутрішнього продукту утворюються інвестиційні ресурси домогосподарств та підприємств. У результаті їх перерозподілу відбувається формування вторинних доходів, що є основою для інвестиційних ресурсів державного та місцевого бюджетів, інвестиційних посередників та кредитних установ.

Джерела фінансування інвестиційної діяльності достатньо обмежені, до основних з них відносять:

- бюджетні асигнування з бюджетів різних рівнів (державного, бюджетів суб'єктів, місцевого), фонду підтримки підприємництва, позабюджетних фондів, що надаються безоплатно або на пільговій основі;

- фінансові ресурси економічних суб'єктів (підприємств) – власні – прибуток, амортизаційні відрахування, інші види активів (основні фонди, земельні ділянки та ін.) і залучені засоби;
- заощадження населення (домашніх господарств);
- іноземні інвестиції в різних формах;
- позикові кошти у вигляді бюджетних, банківських і комерційних кредитів (на процентній і безпроцентній, відшкодувальній і безоплатній основі) [50, с. 77–78].

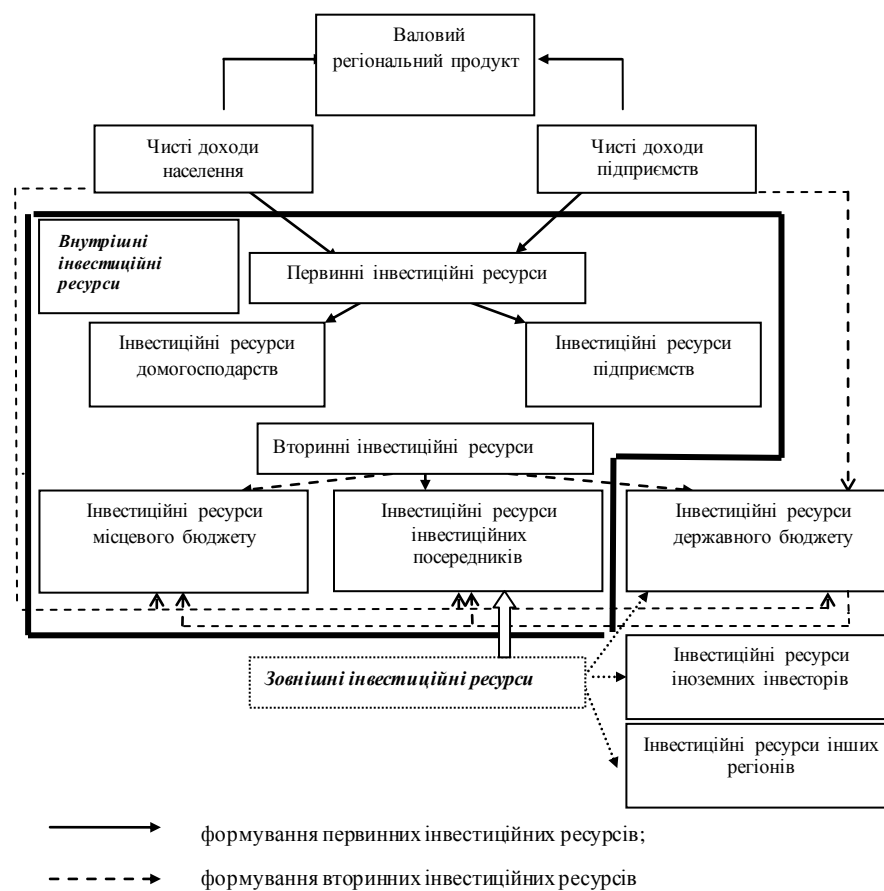

Рис. 1.4. Формування інвестиційних ресурсів регіону

Інвестиційні ресурси є основою формування загального інвестиційного потоку регіону, вони формують ресурсну структуру інвестиційного потенціалу регіону. Рух інвестиційних ресурсів від джерел їх формування до суб'єктів використання утворює інвестиційний потік регіону, що складається із надходжень та витрат інвестиційних ресурсів усіх суб'єктів інвестиційної діяльності у регіоні.

Процес накопичення інвестиційних ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел, їх розподіл та подальше використання у вигляді інвестицій є відтворенням інвестиційного потенціалу регіону. Послідовність цих процесів являє собою відтворювальну структуру інвестиційного потенціалу регіону. Метою відтворення інвестиційного потенціалу є збалансування формування, розподілу та використання інвестицій у регіоні відповідно до вимог сталого розвитку для збільшення загальної величини капіталу, в т. ч. реального, природного та людського. Основою для відтворення інвестиційного потенціалу є еколого-економічні процеси, що проходять у регіоні, екологічно збалансоване з урахуванням вимог сталого розвитку відтворення інвестиційного потенціалу регіону є першочерговим завданням економічної політики в регіоні.

Потенціал стійкого відтворення інвестиційного потенціалу економіки визначається його структурною збалансованістю, а саме: між пропозицією товарів та послуг (вироблений валовий внутрішній продукт) та внутрішнім попитом (сума кінцевого споживання та валового накопичення) [135, с. 81].

Обсяги валового нагромадження основного капіталу в Україні свідчать про нерівномірність розподілу коштів на споживання та нагромадження (рис. 1.5). Валове нагромадження основного капіталу в країні стосовно ВВП становить від 18 до 27 %, тоді як споживання – 72–85 %. При такому співвідношенні та обсягах нагромадження формування інвестиційних ресурсів значно уповільнюється.

Відтворення інвестиційного потенціалу прямо залежить від відтворення капіталу у регіоні. Відтворенням капіталу вважають безперервне, постійне оновлення капіталу як зростаючої вартості. Відтворення суспільного капіталу є лише частиною суспільного відтворення, що забезпечує процес безперервного функціонування господарської діяльності у регіоні. Суспільне відтворення ґрунтується на безперервному виробництві, розподілі, обміні та споживанні суспільного продукту.

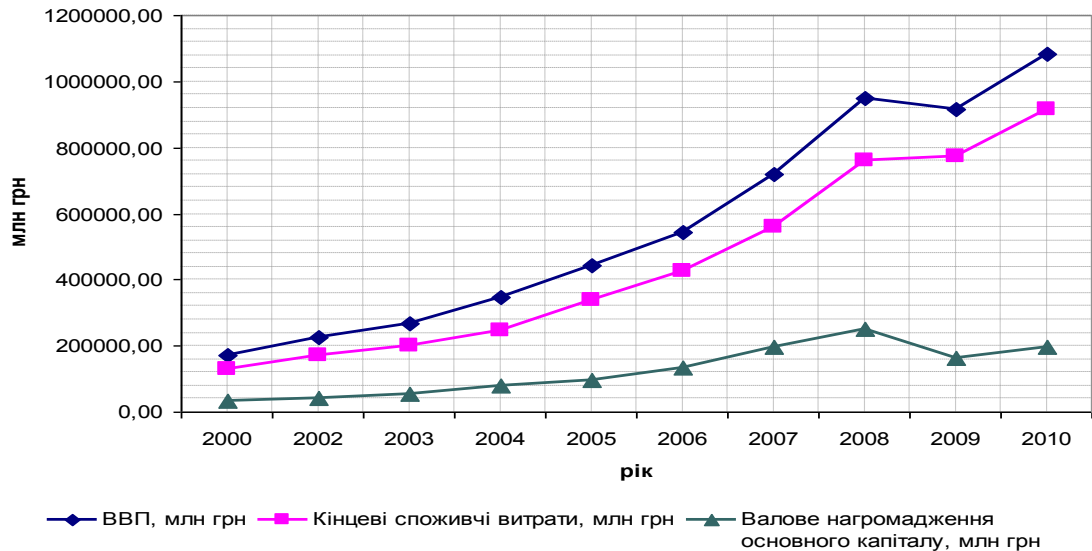

Рис. 1.5. Динаміка ВВП України та його розподілу [168]

Оскільки до складу суспільного продукту входять засоби виробництва, то його безперервне виробництво є одночасно відтворенням капіталу як речового фактора виробництва. Під час споживання вироблених предметів споживання відтворюється робоча сила як особистий фактор виробництва. Природа як третій фактор виробництва відтворює себе сама. Однак у сучасних умовах господарювання доводиться спрямовувати частину суспільного продукту на відтворення природного фактора виробництва, на пошуки нових природних ресурсів, їх раціональне використання, на охорону природного середовища як зовнішньої умови суспільного відтворення.

Економічна сутність капіталу як зростаючої вартості проявляється у необхідності розширеного відтворення. Джерелом відтворення є додана вартість або прибуток, одержаний за допомогою цього капіталу.

На рівні регіону можна визначити такі фактори накопичення:

- величину прибутку, отриманого підприємствами;
- величину доходів населення;
- пропорції розподілу прибутку на споживання та накопичення;
- різницю між застосовуваним та спожитим капіталом.

Накопичення капіталу в регіоні залежить від розподілу величини національного доходу (тобто сукупності доходів усіх суб'єктів економіки) на фонд накопичення та споживання. Важливою характеристикою

відтворювального процесу є співвідношення між споживанням і накопиченням, заощадженнями та інвестиціями. Потенційним джерелом для заощаджень є сукупні доходи. Сукупні доходи – частина приватного чи підприємницького доходу, що не використовується на поточне споживання. На рівень співвідношення між споживанням і накопиченням впливають такі фактори, як рівень економічного розвитку країни, рівень життя населення, його благополуччя, економічна та соціальна ситуація, продуктивність праці, нестабільність розвитку, сприйнятливість виробничого сектору та господарства в цілому до інвестицій. Існуючі масштаби заощаджень є недостатніми в умовах масової зношеності обладнання, забезпечення інноваційного розвитку. Для підвищення рівня економічного розвитку, якості життя суспільства, вирішення економіко-екологічних проблем, гармонізації відносин між суспільством та природою необхідними є значні обсяги заощаджень і накопичень.

Циклічний характер відтворення інвестиційного потенціалу полягає у накопиченні інвестиційних ресурсів внутрішніми та зовнішніми джерелами, їх розподілі та ефективному використанні об'єктами інвестування у регіоні. Рух інвестицій, у процесі якого вони послідовно проходять усі фази відтворення від моменту мобілізації інвестиційних ресурсів до отримання доходу (ефекту) та відшкодування вкладених коштів, постає як кругообіг інвестицій та складає інвестиційний цикл [76, с. 14]. Поняття «інвестиційний цикл» відображає динаміку валових інвестицій в економіку країни, галузі чи регіону. Тривалість циклу визначається від початку вкладень у виробництво до закінчення вкладень, ліквідації техніки. Автор праці [135, с. 51] визначає інвестиційний цикл як тривалість одного обороту інвестицій від моменту акумуляції інвестиційних ресурсів до моменту їх реального відшкодування. В. Г. Золотогоров визначає його як «період часу між початком здійснення проекту та його ліквідацією» [74]. При розгляді інвестицій як капітальних вкладень інвестиційний цикл завершується введенням в дію основних фондів або виробничих потужностей [103]. Такий підхід значно звужує сутність

інвестицій як вкладень із метою отримання будь-якого виду доходу в майбутньому, нехтує основною метою здійснення інвестування, яка полягає в ефективній реалізації вкладень.

Основою відтворення інвестиційного потенціалу регіону є інвестиційний цикл. Інвестиційний цикл – це рух інвестицій від моменту їх використання при виробництві ВРП до моменту їх розподілу з нового ВРП. За один інвестиційний цикл досягається відповідний приріст ВРП, який відображає результат використання інвестиційного потенціалу.

Узагальнюючи вищенаведене, відтворювальний цикл інвестиційного потенціалу регіону визначається періодом часу від початку його формування до закінчення надходження коштів від його використання.

Структурно відтворювальний цикл інвестиційного потенціалу регіону складається з трьох фаз: формування, розподілу та використання (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону	Характеристики фаз
Фаза формування інвестиційного потенціалу	Залучення інвестиційних ресурсів із первинних та вторинних джерел: кошти державного бюджету, кошти місцевих бюджетів, кошти інших регіонів, кошти населення, кошти підприємств, іноземні інвестиції, кошти інвестиційних посередників
Фаза розподілу інвестиційного потенціалу	Визначення ефективної структури розподілу інвестиційних ресурсів. Спрямування накопичених інвестиційних ресурсів суб'єктами інвестиційної діяльності в об'єкти інвестицій. Визначення взаємозв'язків між суб'єктами та об'єктами інвестування. Оптимізація розподілу інвестицій за об'єктами інвестування
Фаза використання інвестиційного потенціалу	Використання наявних інвестиційних ресурсів в об'єктах інвестування на базі існуючої інвестиційної інфраструктури

Формування інвестиційного потенціалу регіону залежить від рівня збалансованості виробленого валового регіонального продукту з обсягами кінцевого споживання та валового накопичення. Характерним для фази формування інвестиційного потенціалу є трансформація валового накопичення та заощаджень в інвестиційні ресурси. Основою формування

інвестиційних ресурсів у регіоні є приріст капіталу в результаті виробничої діяльності. Інвестиційні ресурси є засобом здійснення накопичення і перехідною формою між поточним виробництвом та нагромадженням. Унаслідок постійної трансформації заощаджень і залучених грошових та інших активів у виробничий процес забезпечується безперервність інвестиційної діяльності [92].

Відтворення інвестиційного потенціалу відбувається шляхом акумуляції внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів стосовно регіону та забезпечення ефективних зворотних зв'язків, що диктують зміни в інвестиційному середовищі регіону. Враховуючи активну участь інвестиційного потенціалу на міжрегіональному рівні, він є самостійним суб'єктом, що реагує на зовнішнє середовище. Ефективність інвестиційних зв'язків характеризує зовнішній аспект інвестиційного потенціалу регіону і його підприємств, який забезпечує вирішення завдань відтворення інвестиційних ресурсів, орієнтацію інвестиційного потенціалу на внутрішні та зовнішні ринки, забезпечення збалансування регіонального бюджету на основі заходів розвитку інвестиційної сфери з боку держави. Це дозволить характеризувати структуру інвестиційного потенціалу як здатність активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних інвестиційних ресурсів та як зростання можливості відтворення інвестиційного потенціалу, що існує в зовнішньому середовищі стосовно регіону [192, с. 207–212]. Відплив грошових засобів із регіону відбувається через неоптимальну інвестиційну політику держави та підприємств.

Відтворення інвестиційного потенціалу забезпечується при розподілі валового регіонального продукту в частині фонду накопичення, амортизаційних відрахувань, що є внутрішніми джерелами попиту на інвестиційні ресурси (рис.1.6).

Здатність регіону до відтворення інвестиційного потенціалу характеризують такі показники: частка валового накопичення та валового заощадження у ВРП; рівень доходів населення та схильності до збереження,

стабільність обсягу прибутку у ВРП та рентабельність підприємств реального сектору, частка оплати праці у ВРП та частка інвестицій у ВРП, частка державних інвестицій у загальному обсязі інвестицій.

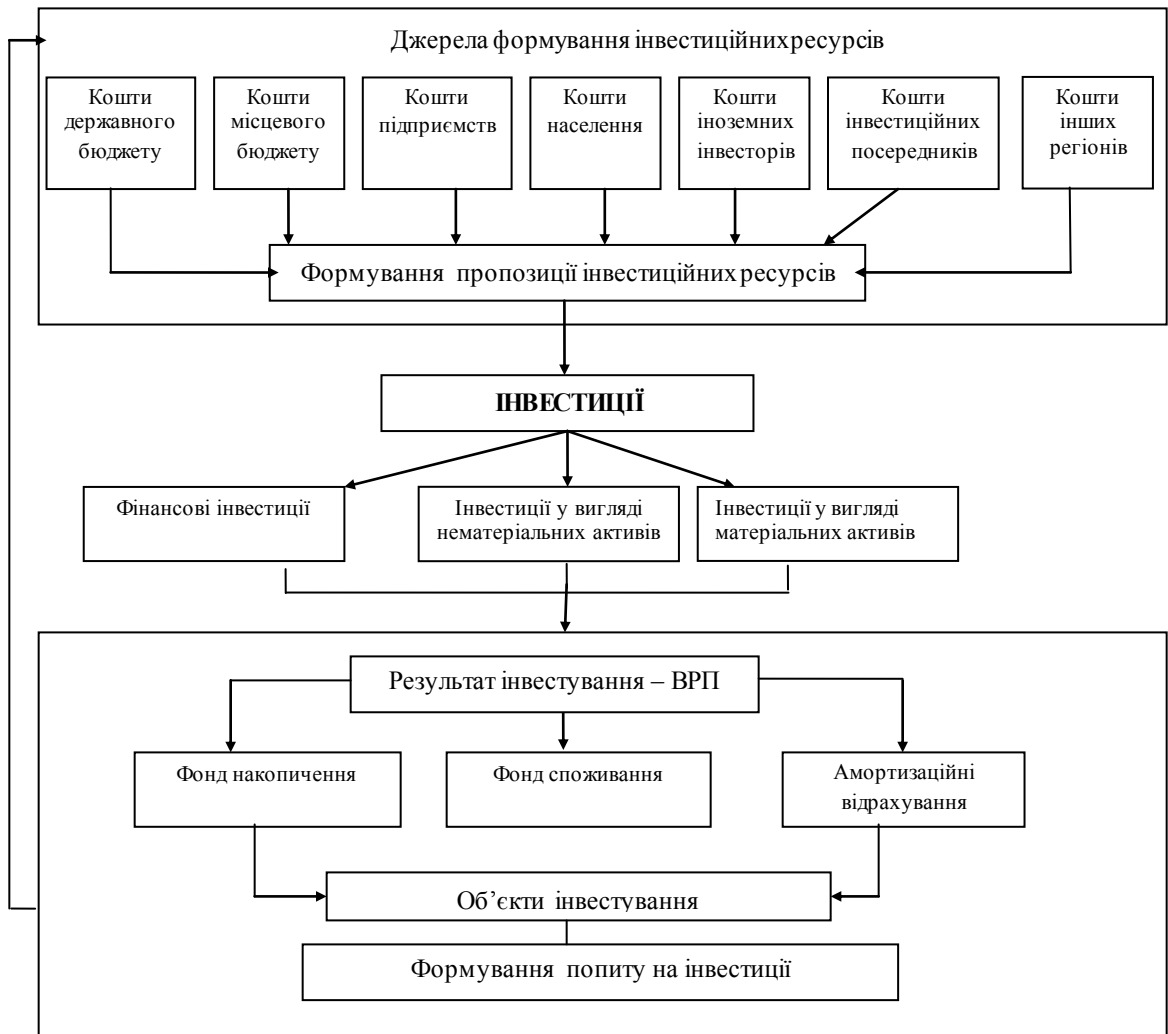

Рис. 1.6. Кругообіг інвестицій у регіоні [90]

Розподіл інвестиційного потенціалу передбачає встановлення рівноваги між попитом на інвестиційні ресурси та їх пропозицією з метою подальшого використання. У формуванні попиту на інвестиційні ресурси беруть участь галузі економіки, об'єкти інвестування в окремих галузях економіки регіону. Попит на інвестиційні ресурси коливається залежно від етапу життєвого циклу галузі, рівня її інвестиційної привабливості. Обмежувальними факторами при формуванні попиту та пропозиції на інвестиційному ринку, трансформації інвестиційних ресурсів в інвестиції є відсоткова ставка, ставка дохідності інвестицій, ставка ризику інвестування, у т. ч. екологічного. Ураховуючи ці види ставок, формуються інтереси учасників інвестиційного

процесу. Вони є вагомими чинниками, що визначають ступінь використання інвестиційного потенціалу в майбутньому.

Розподіл інвестицій здійснюється за такими напрямками:

- 1) за галузями економіки;
- 2) за типами відтворення;
- 3) за регіонами, територіально-адміністративними одиницями;
- 4) за строками окупності інвестицій;
- 5) за об'єктами інвестування.

Галузева структура інвестицій показує розподіл обсягів інвестиційних вкладень за галузями економіки. До недоліків розподілу інвестицій за галузевим аспектом можна віднести неможливість визначення цілей та напрямків інвестицій у розрізі галузей, зокрема обсяги інвестицій в основний чи оборотний капітал. Галузева спрямованість інвестицій не сприяє їх оптимальному розподілу за регіонами, впливає на нерівномірність інвестиційного простору [105]. Розподіл інвестицій за галузями економіки здійснюється на основі їх інвестиційної привабливості. При розподілі інвестиційних ресурсів необхідно проводити аналіз стану об'єкта вкладення інвестицій. Пропорції розподілу інвестицій між різними галузями економіки визначає показник використання інвестиційного потенціалу, можливості його зростання. Особливо впливають на зростання інвестиційного потенціалу пропорції розподілу інвестицій у виробничий та трудовий капітал. Галузева структура господарства регулюється економіко-екологічними факторами, що включають збереження якості навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу, зниження екологічних ризиків, підтримку біорізноманітності природної рівноваги екосистем. Вибір галузей для вкладень інвестицій здійснюється за найбільш раціональними напрямками за економіко-екологічними критеріями.

Більш ефективним є розподіл інвестицій за структурою відтворення. У цьому разі інвестиції спрямовуються за формами відтворення основних фондів: на реконструкцію, технічне переозброєння діючих підприємств, нове

будівництво, модернізацію виробництва. Такий розподіл дає змогу визначити цільове призначення інвестицій у виробничій діяльності, проаналізувати конкретні сфери та напрямки вкладень засобів. Розподіл вкладень за технологічною структурою інвестицій в основний капітал передбачає інвестування в активну та пасивну частини основного капіталу та характеризує кінцеву мету використання інвестицій – отримання максимально можливого прибутку. Вкладення інвестицій в основний капітал приводить до задоволення таких цілей на рівні регіону: створення нових робочих місць, скорочення рівня безробіття, зростання сукупних доходів населення, зростання дохідної частини бюджету регіону, покращання соціально-економічного стану регіону.

Розподіл інвестиційних ресурсів за об'єктами інвестування є більш ефективним з усіх напрямків розподілу. Він базується на зростанні ролі інвестиційної привабливості окремих об'єктів, посиленні конкурентної боротьби між об'єктами за інвестиційні вкладення. Ефективний розподіл інвестиційних ресурсів за об'єктами, надійність системи управління інвестиційним потенціалом є пріоритетними цілями відтворення, що в цілому сприяють зростанню привабливості регіону для інвестицій. Розподіл інвестицій за об'єктами вкладення відбувається за такими формами: фінансовими, реальними інвестиціями та нематеріальними активами.

Визначення пропорцій розподілу інвестицій повинне ґрунтуватися на співвідношенні між потенціалом формування та потенціалом використання. Показник використання інвестиційних ресурсів – це відношення інвестиційних ресурсів регіону до обсягу здійснених інвестицій у регіоні. Якщо обсяг інвестиційних ресурсів є більшим за обсяг здійснених інвестицій, то характерним є:

- 1) використання засобів накопичення на фінансування поточних витрат, зокрема витрат екологічного характеру. Як приклад, можна навести зниження фінансових нагромаджень населення на суму витрат на лікування, підприємств – на витрати, пов'язані з оновленням основних фондів внаслідок

негативної дії екологічних чинників, держави – на розмір витрат на природоохоронні інвестиції, кошти страхових компаній – на розмір страхових виплат внаслідок екологічних катастроф. Тому при розрахунку інвестиційних ресурсів за джерелами фінансування необхідно враховувати коефіцієнт екологічних витрат;

2) відсутність умов для здійснення вкладень, наявність інвестиційних ризиків;

3) використання вільної частини фінансових засобів для вкладення їх за межами регіону, тобто відбувається відплив капіталу за межі регіону.

Якщо інвестиційні ресурси менші за здійснені інвестиції, інвестування здійснюється за рахунок внутрішніх інвестиційних ресурсів регіону та інвестицій іноземних інвесторів. При рівності обсягів інвестиційних ресурсів та здійснених інвестицій потреба інвестицій у регіоні забезпечується власними інвестиційними ресурсами регіону або частиною власних та іноземних інвестицій.

Відтворення інвестиційного потенціалу відбувається під дією факторів, що впливають на формування, розподіл та використання інвестицій у регіоні.

Характеристикою сукупності факторів, що здійснюють вплив на інвестиційний потенціал регіону, у своїх дослідженнях займався ряд вітчизняних та зарубіжних вчених: А. Бакітжанов [4], І. Ройзман, А. Шахназаров [153] та ін. Проте у згаданих дослідженнях не достатньо чітко описаний механізм впливу факторів на відтворення інвестиційного потенціалу, особливо його формування. Вплив політичних, виробничих, конкурентно-маркетингових, екологічних факторів на величину інвестиційного потенціалу і рівень інвестиційної привабливості регіону потребують подальшого дослідження та аналізу.

На увагу заслуговує комплексна характеристика факторів впливу на інвестиційний потенціал, здійснена Галушак В. Л. [36]. На її погляд, необхідно виділити такі фактори впливу, як: 1) економічні; 2) політичні; 3) правові; 4) соціальні; 5) екологічні; 6) геополітичні; 7) кримінальні.

Перелічені фактори можна диференціювати на внутрішні та зовнішні за походженням щодо регіону [64]. Внутрішні фактори виникли як наслідок дії внутрішньорегіональних сил чи історичної ситуації, а зовнішні є зовнішніми щодо регіону, проте здійснюють прямий чи опосередкований вплив на його інвестиційний потенціал (табл. А.1).

У ході дослідження факторів, що впливають на відтворення інвестиційного потенціалу, виявлено, що процес накопичення та залучення інвестиційних ресурсів у інвестиційну діяльність регіону забезпечують фактори формування, оптимальний розподіл сформованого інвестиційного потенціалу – фактори розподілу, а ефективне використання сформованого потенціалу інвестицій – фактори використання інвестиційного потенціалу. Сукупність факторів відтворення інвестиційного потенціалу регіону проявляє себе в системі еколого-економічних відносин (табл. 1.3). Так, на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону суттєво впливають виробничий, природно-ресурсний, трудовий потенціали регіону, а також комплекс факторів, що визначають інвестиційний клімат (інвестиційну привабливість) території. Перелічені потенціали є основою формування інвестиційних ресурсів у регіоні, до яких належать усі види майнових, фінансових та інших активів, залучених для здійснення вкладень в об'єкти інвестування.

Таблиця 1.3

Фактори відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Фактори / фази відтворення ІПР	Характеристика фактора на фазах відтворення інвестиційного потенціалу
1	2
Фактори формування	Цілі відтворення
Природно-ресурсний потенціал	залучення природних ресурсів (предметів праці) та природних умов у виробничий процес
Виробничий потенціал	модернізація основних фондів виробництва (засобів праці), підвищення ефективності виробничої потужності підприємств регіону; реконструкція та розширення виробництв; технічне переозброєння виробництва
Трудовий потенціал	забезпечення процесу виробництва продукції (праця)

Продовження табл. 1.3

1	2
Фактори розподілу	Цілі відтворення
Інвестиційна привабливість окремих галузей економіки	забезпечення оптимального розподілу інвестиційних ресурсів у відповідні галузі економіки
Рівень рентабельності підприємств за видами економічної діяльності	визначення найбільш ефективних видів діяльності для інвестування вкладень
Інвестиційні стратегії на рівні держави та регіону	здійснення інвестування за програмно-цільовим підходом
Фактори використання	Цілі відтворення
Інституційні	створення умов для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні; регулювання ведення інвестиційної діяльності через органи влади, правові інститути, законодавчі норми
Фінансові	забезпечення руху, акумуляції інвестиційних ресурсів від джерел інвестування до об'єктів інвестування; забезпечення трансформації грошових засобів в інвестиційні ресурси; формування інвестиційних джерел; обслуговування обігу фінансових засобів у регіоні
Інноваційні	виділення грошових коштів на проведення науково-технічних досліджень, розроблення нових технологій; вкладення в нематеріальні активи підприємств
Інфраструктурні	забезпечення розвитку інвестиційної інфраструктури, в т.ч. екологічного спрямування
Соціальні	відображення рівня та умов життєдіяльності населення в регіоні, характеристика рівня благополуччя
Екологічні	визначення необхідних капітальних вкладень для підтримки та збереження стану навколишнього середовища

На розподіл інвестиційних ресурсів у регіоні суттєво впливають такі фактори, як інвестиційна привабливість окремих галузей економіки, рівень рентабельності підприємств різних видів економічної діяльності, діючі державні та регіональні інвестиційні стратегії.

На фазі використання інвестиційного потенціалу реалізація накопичених інвестиційних ресурсів забезпечується інституційними, фінансовими, інноваційними, соціальними та екологічними факторами, які в сукупності утворюють інвестиційну інфраструктуру регіону. Інвестиційну інфраструктуру регіону можна визначити як сукупність підприємств, організацій, установ, діяльність яких спрямована на забезпечення сприятливих умов для вкладень (фінансових, матеріальних, інтелектуальних) потенційних інвесторів у розвиток окремих регіональних господарських

систем з метою забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки, примноження матеріального та соціально значущого багатства у майбутньому як інвесторів, так і населення в цілому [38]. Призначення інвестиційної інфраструктури полягає у забезпеченні взаємозв'язків об'єктів та суб'єктів інвестиційного потенціалу регіону як окремої системи для постійного здійснення інвестицій. Роль інвестиційної інфраструктури у відтворенні інвестиційного потенціалу регіону полягає у забезпеченні руху інвестиційних коштів на фазах відтворення з метою ефективного використання накопиченого капіталу, отримання певного економічного результату і забезпечення екологічної безпеки регіону [95].

Більшість учених при відтворенні інвестиційного потенціалу значну роль відводять екологічному та природно-ресурсному факторам. На інвестиційний потенціал у сучасних умовах господарювання суттєво впливає екологічний фактор. Він проявляється через вплив антропогенного забруднення навколишнього природного середовища на елементи і фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів істотно впливають на процеси відтворення інвестиційного потенціалу регіону (рис. 1.7).

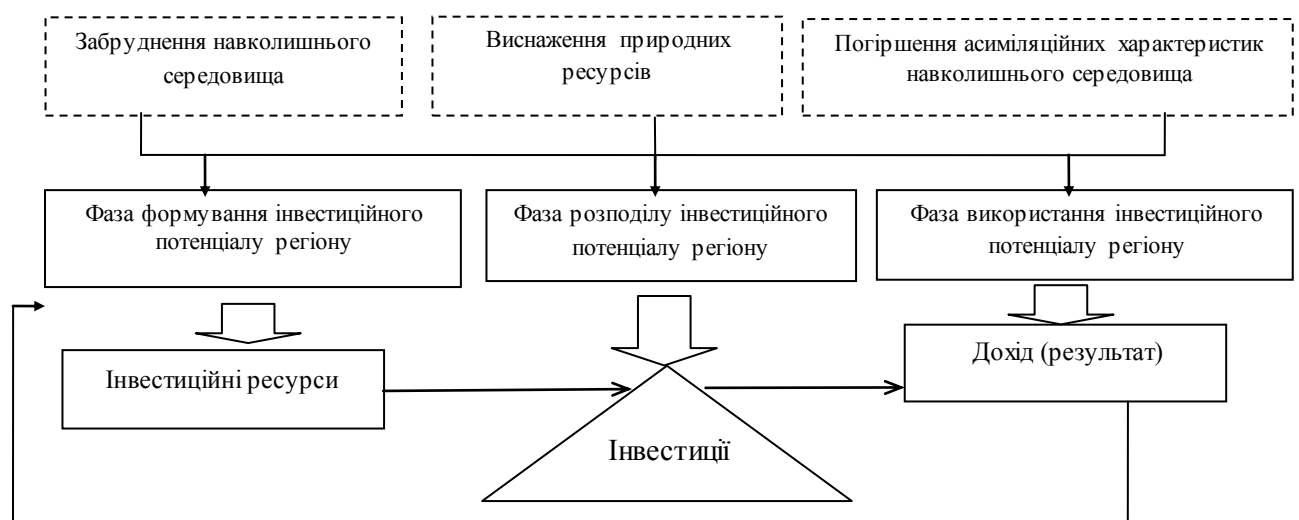

Рис. 1.7. Відтворювальний цикл інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень

Зокрема, забруднення навколишнього природного середовища негативно впливає на формування доходів економічних суб'єктів і тим самим зменшує інвестиційний потенціал регіону на фазі його формування. Зменшення асиміляційного потенціалу та виснаження природних ресурсів негативно впливають на інвестиційну привабливість та інвестиційний клімат у регіоні. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону негативний вплив екологічного фактора обумовлений необхідністю спрямування інвестиційних ресурсів на попередження та ліквідацію негативних наслідків забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону порушення екологічної рівноваги негативно впливає на функціонування економічних суб'єктів та призводить до втрат знову доданої вартості, а відповідно і коштів, що спрямовуються на формування інвестиційного потенціалу регіону.

Інвестиційний потенціал формується за рахунок здатності природно-ресурсного, виробничого та трудового потенціалів сформувати та накопичити інвестиційні ресурси, які згодом можуть бути повністю чи частково використані наявною інвестиційною інфраструктурою для економічного розвитку регіону в умовах екологічних обмежень. Екологічний фактор впливає на здатність регіону сформувати та залучити інвестиційні ресурси. Так, здатність інвестиційного потенціалу до формування, тобто можливість накопичення інвестиційних ресурсів унаслідок виробничо-господарської діяльності, прямо залежить від: кількісного та якісного рівнів природних ресурсів, природних умов, величини та стану основних виробничих фондів, забезпеченості регіону висококваліфікованими фахівцями, високою продуктивністю їх праці. Виснаження природно-ресурсного потенціалу, забруднення навколишнього середовища, низький рівень відновлюваності природного капіталу призводять до неможливості нарощувати обсяги інвестиційних вкладень, оскільки величина природного капіталу зменшується, а стан навколишнього середовища гіршає. Трудовий потенціал зазнає втрат кількісного та якісного характеру в результаті

погіршення здоров'я населення, виникнення нових хвороб, що, у свою чергу, впливає на працездатність населення, продуктивність його праці, кількість вироблених благ. Виробничий потенціал, представлений основними виробничими фондами у регіоні під впливом забруднення навколишнього середовища, підлягає швидшому зношенню, підвищується процес старіння виробничих засобів.

Дія екологічного фактора на фазі формування інвестиційного потенціалу проявляється у двох напрямках: 1) у зменшенні здатності перелічених потенціалів виробляти продукцію та послуги; 2) у необхідності додаткового залучення коштів населення, підприємств, організацій, установ регіону на запобігання та ліквідацію негативних наслідків забруднення навколишнього природного середовища у вигляді екологічних витрат.

Таким чином, обсяг сформованого інвестиційного потенціалу регіону визначається як можливий обсяг інвестицій за рахунок інвестиційних ресурсів, джерел інвестування, що може бути запропонований для фінансування інвестицій. Інвестиційний потенціал у частині його розподілу – це пропорції розподілу інвестиційних ресурсів за напрямками майбутнього інвестування, визначені шляхи та форми здійснення інвестицій. Обсяг використаного інвестиційного потенціалу – це результат інвестиційної діяльності на відповідній території в умовах діючої інфраструктури; обсяг інвестицій, який економіка регіону готова прийняти та використати.

Ефективне використання інвестиційного потенціалу відбувається під впливом політико-правових умов, ринкового середовища, стану екологічної безпеки, забезпечення трудовими та фінансовими ресурсами, відповідного рівня розвитку інфраструктури, науково-технічного потенціалу, економічного потенціалу.

Існуючі наукові підходи до класифікації інвестиційного потенціалу регіону не враховують екологічного чинника. Тому нами пропонується доповнити класифікацію інвестиційного потенціалу регіону (табл. 1.4).

За фазами відтворення інвестиційний потенціал поділяється на інвестиційний потенціал на фазі формування, розподілу та використання. На фазі формування відбувається залучення інвестиційних ресурсів із первинних та вторинних, внутрішніх та зовнішніх джерел. На фазі розподілу забезпечується розподіл інвестиційних коштів за видами економічної діяльності та об'єктами інвестування. На фазі використання відбуваються реалізація вкладених інвестиційних коштів та отримання доходів економічними суб'єктами від інвестиційної діяльності.

Таблиця 1.4

Класифікація інвестиційного потенціалу регіону

Класифікаційна ознака	Інвестиційний потенціал
1 За територіальною ознакою	<ul style="list-style-type: none"> • внутрішній інвестиційний потенціал; • зовнішній інвестиційний потенціал
2 За рівнем управління	<ul style="list-style-type: none"> • інвестиційний потенціал країни; • інвестиційний потенціал регіону; • інвестиційний потенціал галузі; • інвестиційний потенціал підприємства
3 За періодом залучення інвестицій	<ul style="list-style-type: none"> • потенціал короткострокових інвестицій; • потенціал довгострокових інвестицій
4 За секторами економіки	<ul style="list-style-type: none"> • інвестиційний потенціал домогосподарств; • інвестиційний потенціал корпоративного сектору економіки; • інвестиційний потенціал некорпоративного сектору економіки; • інвестиційний потенціал державного сектору
5 За видами економічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • інвестиційний потенціал промисловості; • інвестиційний потенціал сільського господарства; • інвестиційний потенціал будівництва; • інвестиційний потенціал інших видів економічної діяльності
6 За фазами відтворення	<ul style="list-style-type: none"> • інвестиційний потенціал на фазі формування; • інвестиційний потенціал на фазі розподілу; • інвестиційний потенціал на фазі використання
7 За походженням джерел фінансування	<ul style="list-style-type: none"> • первинний інвестиційний потенціал; • вторинний інвестиційний потенціал
8 За фактором еколого-економічної взаємодії	<ul style="list-style-type: none"> • екологічно орієнтований інвестиційний потенціал; • екологічно деструктивний інвестиційний потенціал

За фактором еколого-економічної взаємодії інвестиційний потенціал поділяється на екологічно деструктивний та екологічно орієнтований. Екологічно деструктивний інвестиційний потенціал – це інвестиційний потенціал, відтворення якого зумовлює зростання забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. Виділяють такі екологічно деструктивні фактори, що призводять до зниження рівня інвестиційного потенціалу регіону: руйнування природно-ресурсного потенціалу; зниження якості трудового потенціалу; погіршення екологічного стану об'єктів природокористування; порушення збалансованості у фінансовому забезпеченні природоохоронних заходів у регіоні.

Екодеструктивні зміни у навколишньому середовищі зумовлюють негативні процеси в економічних системах. Унаслідок екодеструктивного впливу виникають суспільно необхідні витрати у формі економічного збитку від порушення навколишнього середовища. Екологічно орієнтований інвестиційний потенціал – це інвестиційний потенціал, відтворення якого відбувається з дотриманням екологічних вимог, що забезпечують зменшення забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. Відтворення екологічно орієнтованого інвестиційного потенціалу спрямовано на запобігання антропогенного забруднення навколишнього середовища й економію природних ресурсів, а також привнесення позитивних змін у навколишнє середовище.

За походженням джерел фінансування інвестиційний потенціал поділяється на первинний та вторинний. Первинний інвестиційний потенціал представлений сукупністю інвестиційних ресурсів економічних суб'єктів, таких, як: населення – у вигляді заробітної плати, змішаного доходу, доходу від власності; прибуткових підприємств і організацій – у вигляді чистого прибутку, що спрямовується на накопичення, та амортизації. Вторинний інвестиційний потенціал представлений сукупністю інвестиційних ресурсів, сформованих у результаті перерозподілу первинних інвестиційних ресурсів регіону у вигляді довгострокових кредитних ресурсів банків, інвестиційних

фондів та інвестиційних компаній, кредитних спілок, коштів державного та місцевих бюджетів, спрямованих на розвиток економічної системи регіону.

Дослідження тенденцій інвестиційних процесів у Сумській області свідчать про те, що загальна динаміка обсягів інвестицій в основний капітал (рис. 1.8), починаючи з 1999 р., є позитивною, проте у 2009 році порівняно з 2008 р. темпи зменшилися на 27,5 % [167].

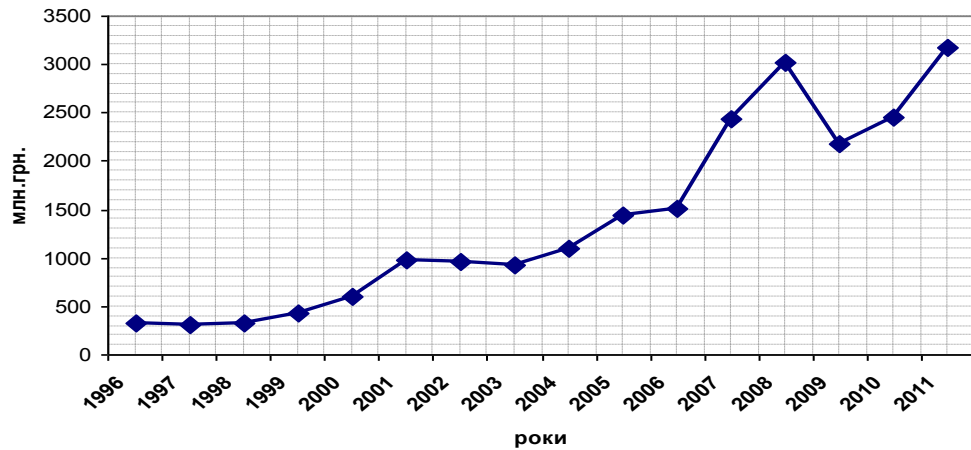

Рис.1.8. Інвестиції в основний капітал у Сумській області [167]

Для умов Сумської області основними джерелами формування інвестиційного потенціалу є: власні кошти підприємств та організацій, кредити банків та інші позики, кошти державного та місцевих бюджетів, кошти населення області. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі інвестиційних вкладень складають власні кошти підприємств (рис.1.9), які становлять близько 70 % від загального обсягу інвестицій. Це більше, ніж у 2007–2008 рр. (62,6–58,7 %), однак менше ніж у 2002–2005 рр. (87,5–72,7 %).

Фактично економіка Сумської області продовжує інвестуватися переважно за рахунок реінвестування доходів підприємств. Домінування частки власних коштів підприємств у фінансуванні їх інвестицій в основний капітал фактично означає закритий характер економічного відтворення [167].

Другим джерелом за обсягами інвестування з 2006 року стали кошти населення на будівництво власних квартир та будинків: у 2011 році вони становили 13,7 % інвестицій (у 2010 р. – 19,5 %). Третім джерелом, за обсягами інвестування залишаються кредити банків: у 2011 році вони

становили 5,2 % від загальних інвестицій в основний капітал. Необхідно зазначити, що з 2002 по 2008 рік питома вага кредитів банків та інших позик зростала (відповідно 1,04 % та 15,89 %), тоді як з 2009 по 2011 рік спостерігалось її зменшення (9,38 % та 5,17 %).

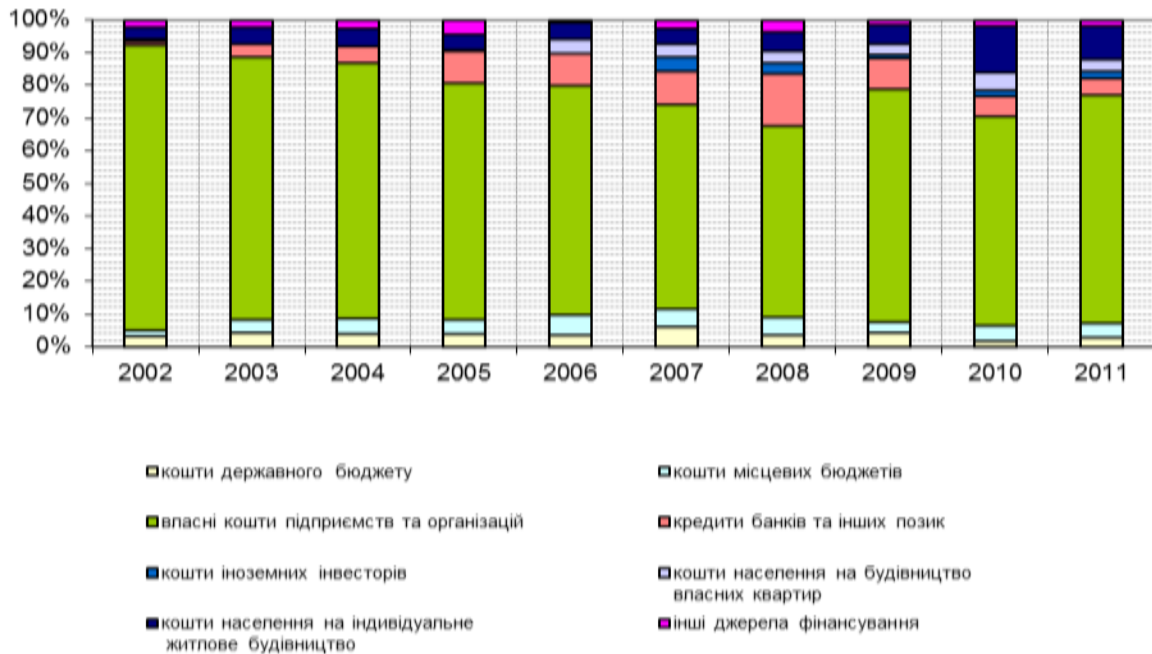

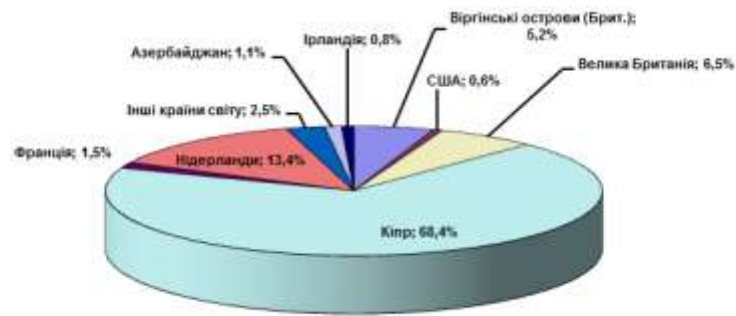
Рис. 1.9. Динаміка інвестицій в основний капітал Сумської області за джерелами фінансування [167]

Роль державного та муніципального інвестування в останні роки тримається приблизно на одному рівні – 3–5 %. У 2011 році за рахунок коштів державного бюджету інвестиції в основний капітал оцінюються у 2,9 % до їх загального обсягу, а за рахунок коштів місцевих бюджетів – 4,2 %. Частка коштів іноземних інвесторів в інвестиції в основний капітал упродовж 2007–2010 рр. зменшується: 2007р. – 4,35 %, 2010 р. – 1,84 %, тоді як у 2011 р. вона зростає до 2,24 %.

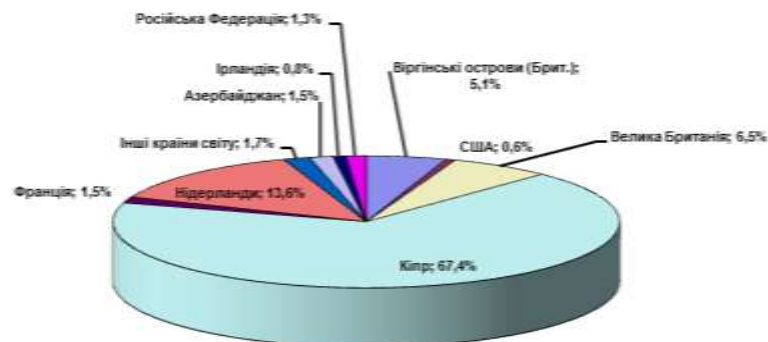
Аналіз прямих іноземних інвестицій у Сумську область за 2010–2011 рр. показує, що головними країнами-інвесторами з ЄС є Кіпр, Нідерланди, Велика Британія, Віргінські острови (рис. 1.10).

В умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів саме внутрішній інвестиційний потенціал території є основним ресурсом її розвитку [88]. Інвестиційний потенціал виступає засобом мобілізації усіх

наявних, потенційно можливих ресурсів, засобів, джерел, що формують здатність регіону приймати, оптимально розміщувати та ефективно використовувати інвестиційні кошти з метою отримання доходу.

2010 р.

2011 р.

Рис. 1.10. Розподіл прямих іноземних інвестицій у Сумську область за основними країнами-інвесторами (у відсотках до загального обсягу) [80]

Наявність прямого зв'язку між інвестиційним потенціалом і його конкретною реалізацією підтверджує Чуб Б. О. [185]. Реалізація інвестиційного потенціалу передбачає поряд із заходами, що забезпечують його формування та підвищення рівня, також і комплекс заходів щодо створення умов його включення в реальний інвестиційний процес і процес ефективної реалізації через мотивацію (активізацію) інвестиційного потенціалу або його механізм. Механізм реалізації інвестиційного потенціалу – це впорядкована сукупність елементів, які, взаємодіючи, забезпечують вкладення інвестиційних коштів у регіон та соціально-екологічні пріоритети його розвитку [39, с. 138].

Вивчення суті інвестиційного потенціалу регіону має відбуватися не тільки за кількісними характеристиками, що визначають соціально-економічний рівень розвитку, а й за якісно орієнтованими складовими частинами інвестиційного потенціалу регіону, зокрема – екологічною складовою.

1.3 Урахування екологічного фактора в процесах відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Соціально-економічний розвиток регіонів країни супроводжується зростанням споживання природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища. Необхідною умовою збереження навколишнього середовища є залучення у виробничий процес ресурсозберігаючих технологій. Урахування та оцінка впливу екологічного фактора на відтворення інвестиційного потенціалу регіону потребують подальших досліджень.

Аналіз останніх публікацій показав, що вивченням еколого-економічних проблем займалися такі вчені, як Андрєєва Н. М., Балацький О. Ф., Бобилев С. Н., Жулавський А. Ю., Лемешев М. Я., Лук'янчиков Н. Н., Мельник Л. Г., Потравний І. М., Ушаков Е. П., Ходжаєв А. Ш., Хвесик М. А. та інші. Аналіз їх наукових праць показав, що недостатньо досліджені питання щодо оцінки впливу екологічного фактора на складові інвестиційного потенціалу регіону в процесі його відтворення. Наслідки та характер впливу екологічного фактора на фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону теж вивчені недостатньо. Актуальною залишається проблема формування механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу на основі еколого-економічних показників.

Урахування обмеженості природних ресурсів при формуванні, розвитку та оцінці економічного потенціалу регіону передбачено в концепції сталого розвитку. В цілому концепція сталого розвитку базується на системі екологічних обмежень. Так, збалансований розвиток розуміється як «такий

розвиток, при якому задоволення потреб здійснюється в рамках екологічних обмежень, збереження динамічної рівноваги між усіма компонентами біосфери, раціонального використання і відтворення природних ресурсів із широким залученням до господарського обороту відходів виробництва та вжитку» [116, с.117].

Зростаюча роль екологічних обмежень свідчить про необхідність урахування їх у виробничо-господарській діяльності у регіоні. Розвиток території ґрунтується на системі взаємозв'язаних економічних, екологічних та соціальних обмежень.

Екологічні обмеження – це обмеження на забруднення навколишнього середовища, порушення природних циклів, зміни клімату, скорочення видового різноманіття живої природи і т.д. До екологічних обмежень можна віднести:

- річні обсяги викидів, скидів забруднювальних речовин і розміщення відходів на територіях з врахуванням їх екологічної ємності;
- гранично допустимі рівні вилучення природних ресурсів, при яких дотримується екологічна рівновага в екосистемі, наприклад, біологічні ресурси повинні використовуватися лише в межах їх природної здатності до відтворення [116].

Виснаження природних ресурсів і деградація природного середовища є «екологічним бар'єром» для економічного і соціального розвитку. Відвернення виробничих ресурсів в екологічну сферу знижує економічний потенціал території і її можливості вирішення соціальних завдань. Соціальні обмеження виявляються в погіршенні здоров'я населення у зв'язку з екологічним чинником, що знижує продуктивність трудових ресурсів території [14, с. 32].

У сучасному економічному розвитку Бобилев С. М. приділяє увагу таким екологічним обмеженням [14, с.32]:

- обмежені можливості навколишнього середовища приймати та поглинати, асимілювати різного типу відходи та забруднення, що виробляються економічними системами;

- деградація відновних природних ресурсів у результаті надмірної експлуатації (земля, ліс, рибні ресурси, біорізноманітність);

- кінцевий характер використання невідновних природних ресурсів (корисні копалини, нафта, газ та ін.).

Обмеженість природних ресурсів, можливості навколишнього середовища ліквідувати відходи та поновлювати відтворювальні природні ресурси Лемешев М. Я. та Ушаков Е. П. розглядають як лімітуючі фактори довгострокового економічного зростання [112]. Екологічні обмеження лімітують (стримують) екстенсивний економічний розвиток. Екологічні ліміти такого розвитку обумовлені кількісним вичерпуванням «дешевих» природних ресурсів та якісним погіршенням їх запасів, забрудненням навколишнього середовища [14]. Тому саме дотримання екологічних обмежень згідно із принципами сталого розвитку визначатиме пропорції економіки.

Екологічні та ресурсні обмеження економічного зростання – це ресурсні обмеження, пов'язані з нестачею ресурсів, що безпосередньо використовуються у виробничих процесах (нафта, газ, вода, сировина та ін.) (рис. 1.11) [193].

Екологічні обмеження, накладаючись на розвиток економічної системи регіону, сприяють порушенню питання про якість економічного розвитку регіону, його еколого-економічної ефективності [181]. Сукупність екологічних обмежень та характеристики еколого-економічного балансу території належать до поняття екологічної ємності території. Саме від екологічної ємності території залежить збалансованість виробничого та природного потенціалів території.

Екологічна ємність (ємність допустимого екологічного навантаження) подається як характеристика території, що відповідає максимальному

техногенному навантаженню, яке можуть витримати і переносити впродовж тривалого часу екологічні системи і реципієнти без порушення їх структурних і функціональних властивостей [116, с. 132]. У нашому випадку екологічна ємність території сприймається як здатність природної системи до відтворення вилучених з неї ресурсів і нейтралізації шкідливих дій. Критерієм екологічної ємності території є регіональні ліміти на використання окремих видів природних ресурсів, ліміти на розміщення шкідливих відходів виробництва та споживання у довкіллі. Відповідно зниження екологічної ємності відбувається при зростанні обсягів використання природних ресурсів.

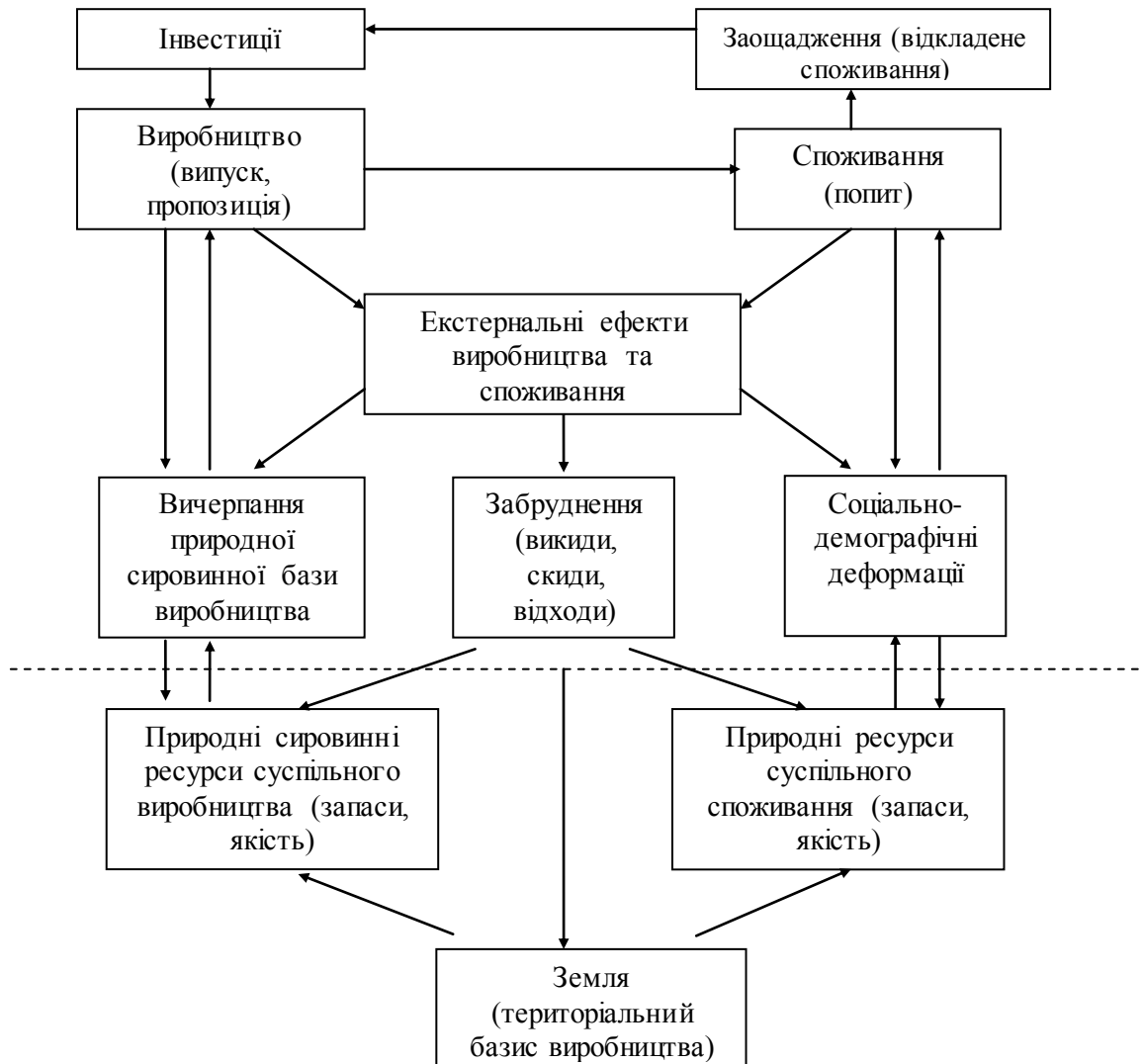

Рис.1.11. Природно-ресурсні обмеження економічного розвитку [51, с. 80]

Саме екологічний фактор відображає тенденції зміни стану навколишнього середовища, рівня використання природно-ресурсного потенціалу та асиміляційних характеристик довкілля [41].

Зміни в екологічній системі впливають на функціонування економічної системи через взаємодію еколого-економічних факторів. Дія факторів проявляється через:

- утворення шкідливих відходів: зміну властивостей природного середовища; погіршення умов середовища проживання та умов виробничої діяльності;
- погіршення екологічної ситуації: зношення засобів виробництва, вичерпання природних ресурсів; погіршення умов праці; виникнення витрат на природоохоронні заходи; зниження показників якості життя.

Взаємозв'язок досягнутого рівня економічного благополуччя країни з деградацією навколишнього середовища доведено науковцями у дослідженні [14, с. 40]. Так, ними виявлена закономірність: при зростанні доходу на одну особу населення рівень антропогенного навантаження на навколишнє середовище спочатку зростає, а у міру досягнення відповідного рівня благополуччя починає зменшуватися. В економічній теорії взаємозв'язок між зростанням доходу на одну особу населення та рівнем антропогенного навантаження пояснює екологічна крива С. Кузнеця (рис. 1.12).

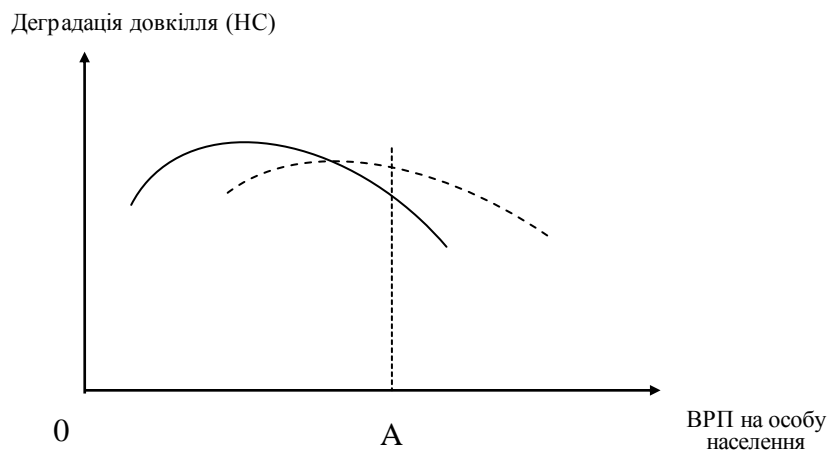

Рис.1.12. Екологічна крива С. Кузнеця [14, с. 41]

Так, у міру економічного зростання, що починається з низького рівня розвитку і доходів у країні, на перший план виходять природоексплуатуючі

галузі, екстенсивне використання природних ресурсів у добувній промисловості, сільському та лісовому господарствах і т.д. Усе це призводить до зростання виснаження природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Однак у міру зростання економіки, її структурно-технологічних, ресурсозберігаючих змін, поширення екологічно чистих технологій, використання інформаційних технологій екологічний вплив знижується. Цьому сприяє і підвищення рівня добробуту населення в цілому, і зростання його вимог до екологічної компоненти якості життя.

Для здійснення оцінки поточного рівня розвитку економічної системи з урахуванням його стійкості традиційну систему показників доповнюють показниками споживання природного потенціалу в процесі господарської діяльності згідно із системою еколого-економічного обліку (СЕЕО), запропонованою Статистичним відділом ООН. З цілого ряду показників, розроблених в СЕЕО, для обліку природного чинника у розвитку регіональної економіки були вибрані показники екологічно скоригованого валового регіонального продукту (ВРП^Е) і екологічно чистого скоригованого регіонального продукту (ЧРП^Е). Показник ВРП^Е являє собою валовий регіональний продукт за відрахуванням обсягу споживання природних ресурсів (включаючи асиміляційний потенціал):

$$\text{ВРП}^{\text{Е}} = \text{ВРП} - \text{споживання запасу природних ресурсів} = \text{ВРП} - \text{якісне виснаження} - \text{кількісне споживання} = \text{ВРП} - \text{збиток} - \text{рента.} \quad (1.1)$$

Показник ЧРП^Е доповнює ВРП^Е, відображаючи споживання і природного, і основного капіталів у процесі господарської діяльності:

$$\text{ЧРП}^{\text{Е}} = \text{ВРП} - \text{споживання основного капіталу} - \text{виснаження природних ресурсів.} \quad (1.2)$$

Проте розрахунок абсолютних значень екологічно скоригованих показників не завжди дозволяє об'єктивно оцінити рівень екологічно збалансованого розвитку регіону. Більш змістовним є їх зіставлення із традиційними показниками регіонального розвитку – ВРП і ЧРП. Як індикатори

порівняння можуть застосовуватися: питома природоємність, інтенсивність ресурсоспоживання, середнє споживання ресурсів на одну особу [156].

Оскільки еколого-економічні відносини характеризуються взаємодією екологічної та економічної підсистем території і є вираженням взаємовідносин щодо залучення природних ресурсів до виробничої діяльності та зворотним потоком речовин у вигляді відходів до екосистеми, дуже важливо, щоб на фазах відтворення інвестиційного потенціалу зберігався на сталому рівні якісний стан природного капіталу та асиміляційні можливості навколишнього середовища регіону.

Вплив екологічних факторів на величину інвестиційного потенціалу відбувається у формі прямої та непрямой дій [63]. До факторів впливу (прямого чи непрямого) належать чинники, що формуються поза еко-соціо-економічною системою і здатні змінювати як стан усієї системи, так і параметри стану її елементів, а також характер зв'язків між ними [188].

Прямі зв'язки характеризуються дією економіки на довкілля і виявляються у використанні природних ресурсів і розміщенні відходів у довкіллі. Зворотні зв'язки визначають, якою мірою стан довкілля (наявність і виснаження природних ресурсів, якість елементів довкілля) впливає на ефективність економічної, а відтак і інвестиційної діяльності.

Наслідками прямого впливу на довкілля є: викиди в атмосферне повітря, використання природних ресурсів, використання сировини і матеріалів, утворення і розміщення відходів, скидання стічних вод. Непрямий вплив відбувається при переробленні відходів, транспортуванні і забезпеченні ланцюга поставок, впровадженні неякісних проектних характеристик продукції, що випускається (показник екологічності продукції).

Об'єктами негативного впливу результатів виробничої діяльності в регіоні є трудові, матеріально-технічні та природні ресурси. Відповідно вклад цих ресурсів у формування та використання інвестиційного потенціалу суттєво зменшується.

Аналіз впливу екологічного фактора на рівень інвестиційного

потенціалу, на нашу думку, має здійснюватися у такій послідовності:

- 1) вибір та обґрунтування показників екологічного впливу на рівень інвестиційного потенціалу регіону;
- 2) визначення ступеня та напрямку впливу екологічних факторів на величину та процеси відтворення інвестиційного потенціалу регіону [61].

Вплив екологічного фактора на величину інвестиційного потенціалу регіону проявляється через ступінь використання природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Показники впливу екологічного фактора на відтворювальні компоненти інвестиційного потенціалу регіону [62, с. 75]

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	Природно-ресурсний потенціал	Елементи	Показники впливу екологічного фактора
		Мінерально-сировинні ресурси	1) ступінь вилучення основних компонентів з мінеральної сировини; 2) обсяги видобування корисних копалин
		Паливно-енергетичні ресурси	1) ступінь розробленості родовищ нафти та газу
		Земельні ресурси	1) загальна площа комунікацій, шляхів, водопостачання, каналізації, енергопостачання; 2) частка площі, зайнятої під відходи виробництва; 3) площа рекультивованих ділянок; 4) площа забудованих земель
		Лісові ресурси	1) кількість продукції та послуг, виготовлених з лісу
		Водні ресурси	1) обсяги води, яка забирається; 2) обсяги свіжої води, яка споживається; 3) обсяги води, використаної на виробничі цілі; 4) скинуті стічні води; 5) частка забруднених стічних вод; 6) частка стічних вод без очищення; 7) частка стічних вод, нормативно очищених
		Рекреаційні ресурси	1) частка заповідних територій у загальній площі регіону; 2) наявність рекреаційних ресурсів (мінеральні джерела, лікувальні грязі, морські та річкові пляжі)
	Кліматичний потенціал	Природні умови	1) викиди парникових газів; 2) кліматичні умови; 3) умови залягання шарів корисних копалин, ефективність видобутку мінеральних ресурсів
		Рельєф місцевості	1) рельєфні особливості регіону, їх значення для сільського господарства, транспорту, рекреаційного господарства
		Географічне розташування	1) напрямки та характер економічних зв'язків, транспортних витрат тощо
Асиміляційний потенціал навколишнього природного середовища	Атмосферне повітря	1) викиди шкідливих речовин за джерелами і видами;	
	Водний басейн	1) скиди забруднювальних речовин у водні об'єкти	

Продовження табл. 1.5

Асиміляційний потенціал навколишнього природного середовища	Елементи	Показники впливу екологічного фактора
	Відходи виробництва та споживання	1) кількість твердих відходів, що утворюються; 2) кількість утилізованих твердих відходів; 3) кількість знищених твердих відходів; 4) кількість твердих відходів, що підлягають захороненню

Оцінку впливу екологічного фактора на інвестиційний потенціал можна провести на прикладі Сумської області. Як показав аналіз, обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря знаходяться на одному рівні, що зумовлено стабілізацією роботи промислових підприємств та впровадженням ними природоохоронних заходів (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Динаміка викидів в атмосферне повітря

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис. т ¹			Обсяги викидів на одиницю ВРП ²
	у тому числі			
	Усього	стаціонарними джерелами	пересувними джерелами	
2000	81,1	26,3	54,8	...
2006	77,8	28,4	49,4	0,0081
2007	88,4	29,1	59,3	0,0072
2008	87,4	29,7	57,7	0,0054
2009	83,4	29,2	54,2	0,0052
2010	88,9	31,7	57,2	0,0048
2011	88,0	35,9	52,1	...

¹- У 2000 р. відображаються дані щодо викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел та автомобільного транспорту, з 2005 р. – щодо автомобільного, залізничного, авіаційного транспорту; 2007 – 2008 рр. – щодо автомобільного, залізничного, авіаційного транспорту та виробничої техніки; 2009–2011 рр. – щодо автомобільного, залізничного транспорту та виробничої техніки.

ВРП² – величина ВРП у млн грн.

Основними забруднювачами атмосфери в області є підприємства добувної та переробної галузей, виробництва та розподілу електроенергії (рис. 1.13).

Найбільша частка водних ресурсів у Сумській області використовується підприємствами житлово-комунального господарства, промисловості та сільського господарства.

Рис. 1.13. Структура викидів шкідливих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення за видами економічної діяльності у 2011 році [26]

Накопичення відходів виробництва та життєдіяльності населення в області за 2000–2011 рр. значно перевищує їх застосування та знищення (табл. 1.7). Наявність значного обсягу відходів виробництва на кінець року свідчить про значне навантаження на асиміляційну здатність природного середовища регіону.

Таблиця 1.7

Основні показники утворення та поводження з відходами, тис. т [167]

Роки	2000	2007	2008	2009	2010	2011
Утворилося	101,6	123,8	150,3	69,1	889,6	1194,5 ¹
Утилізовано, оброблено (перероблено)	9,0	47,0	94,6	37,4	338,8	458,5
Спалено	...	0,1	0,0	0,0	29,0	32,8
Видалено у спеціально відведені місця та об'єкти	86,0	59,0	39,7	4,1	463,3	648,9
Наявність на кінець року у спеціально відведених місцях чи об'єктах на території підприємств	1245,2	1812,0	1850,8	1855,6	28971,5	29932,1

¹ Наведено дані з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

Стан навколишнього середовища, кількісні та якісні характеристики природних ресурсів впливають на інвестиційний потенціал регіону. Інвестиційний потенціал регіону як система управління комплексом наявних ресурсів, потенційними можливостями та умовами з метою успішного функціонування економічного потенціалу регіону піддається впливу

екологічного фактора. Дія екологічного фактора поширюється на фактори відтворення та зв'язки між ними в системі інвестиційного потенціалу. Кожна з фаз відтворення інвестиційного потенціалу регіону (формування, розподіл та використання) акумулює наслідки впливу екологічного фактора.

Вплив екологічного фактора на відтворення інвестиційного потенціалу регіону проявляється при:

- 1) використанні природних ресурсів для виробничих цілей;
- 2) забрудненні навколишнього середовища внаслідок здійснення виробничої діяльності підприємствами регіону;
- 3) погіршенні якості природних ресурсів унаслідок забруднення довкілля.

Використання природних ресурсів на виробничі цілі призводить до утворення та накопичення відходів виробництва, зменшення запасів природних ресурсів, зміни їх якісних характеристик. Крім того, забруднення навколишнього середовища зменшує його асиміляційні характеристики. Зміна кількісного та якісного стану природних ресурсів у регіоні призводить до зменшення обсягів накопичення внутрішніх та залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів [91].

Виходячи з позицій обмеженості природного капіталу, стрімкого зростання забруднення навколишнього середовища, необхідно враховувати вплив екологічного фактора на відтворення інвестиційного потенціалу та на характер взаємозв'язків між його складовими. Вплив екологічного фактора на відтворення інвестиційного потенціалу регіону має різний характер (табл. 1.8).

Екологічний фактор може позитивно впливати на інвестиційний потенціал через інноваційну та інфраструктурну його складові, оскільки збільшується кількість екологічних організацій, підтримка екологічних фондів, що, у свою чергу, вимагає відповідного інфраструктурного та інноваційного забезпечення.

Таблиця 1.8

Вплив екологічного фактора на складові інвестиційного потенціалу
регіону

Фактори відтворення інвестиційного потенціалу регіону	Характеристика впливу екологічного фактора
Фактори формування	
Виробничий потенціал	зростання витрат на екологізацію виробництва, зменшення прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств
Природно-ресурсний потенціал	виснаження природних ресурсів, погіршення їх якісних характеристик
Трудовий потенціал	зменшення економічно активного населення у регіоні та продуктивності праці внаслідок зростання рівня його захворюваності
Фактори розподілу	
Інвестиційна привабливість окремих галузей економіки	зниження рівня інвестиційної привабливості галузей економіки внаслідок зростання витрат на фінансування природоохоронних заходів
Рівень рентабельності підприємств за видами економічної діяльності	зниження ефективності за видами діяльності внаслідок зростання екологічних витрат
Інвестиційні стратегії на рівні держави та регіону	необхідність урахування впливу екологічного фактора на інвестиційні процеси при розробленні та реалізації інвестиційних стратегій
Фактори використання	
Інституційні	зростання кількості інститутів з підтримки та забезпечення екологічно сталого економічного розвитку
Фінансові	зростання витрат підприємств на відшкодування екологічних збитків; витрати органів державної влади на підтримання екологічної рівноваги
Інноваційні	необхідність розробки та впровадження екологічно чистих, енергозберігаючих та природоохоронних технологій
Інфраструктурні	забезпечення потреби в інфраструктурі екологічної спрямованості
Соціальні	погіршення умов життя та праці населення внаслідок несприятливої екологічної ситуації в регіоні
Екологічні	погіршення характеристик асиміляційного потенціалу навколишнього середовища регіону

Дослідимо вплив екологічного фактора на процеси відтворення інвестиційного потенціалу регіону. На залучення внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів у сучасних умовах господарювання впливає екологічний фактор, який стає суттєвим при формуванні інвестиційної політики. Екологічний фактор призводить до зменшення можливості накопичення інвестиційних ресурсів. Це проявляється через перерозподіл інвестиційних ресурсів у напрямку зменшення або ліквідації екологічних наслідків, зменшуючи таким чином їх обсяг на виробниче інвестування (рис. 1.14).

У цілому екологічний фактор у процесі інвестування характеризується такими показниками, як: зміна цінності природи, якісних характеристик

навколишнього природного середовища і природних ресурсів; рівень асиміляційного потенціалу; саморегулювання й відтворення природних систем; деградація навколишнього природного середовища; зменшення природних ресурсів; можливості життєзабезпечення населення з боку природи; зміни в інформаційному просторі навколишнього природного середовища [147].

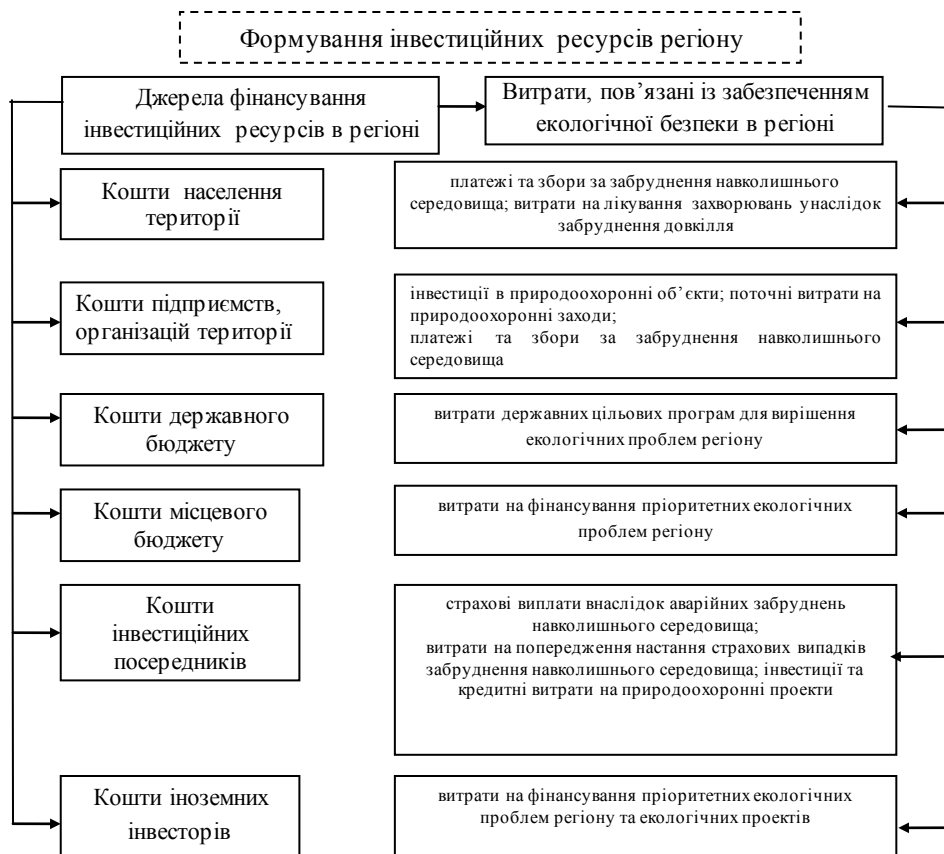

Рис. 1.14. Формування інвестиційних ресурсів регіону під впливом екологічного фактора [96]

Забруднення навколишнього природного середовища призводить до втрат ВРП, по-перше, внаслідок недовикористання у часі і щодо продуктивності економічних ресурсів, а по-друге, внаслідок перерозподілу інвестиційних ресурсів з виробничого в невиробниче призначення. Так, екологічно небезпечний стан навколишнього середовища вимагає направлення певної частини інвестицій не на виробництво валового регіонального продукту, а на збереження навколишнього середовища,

попередження та ліквідацію негативних екологічних наслідків, підтримку екологічної безпеки регіону.

Інвестиції є ефективним засобом забезпечення структурних зрушень в охороні довкілля, поліпшення якісних показників діяльності на регіональному рівні [182].

Негативному впливу забруднення навколишнього природного середовища на інвестиційний потенціал регіону непрямо сприяє низька частка природоохоронних витрат у складі ВРП [154]. Так, у Сумській області природоохоронні витрати по відношенню до ВРП становлять менше 1 % (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Співвідношення ВРП, інвестицій та природоохоронних витрат в Сумській області [169]

Рік	2006	2007	2008	2009	2010
Валовий регіональний продукт, млн грн	9566	12341	16210	16060	18333
Капітальні інвестиції, млн грн	1823	3209	3887	2787	2894
Частка капітальних інвестицій у ВРП, %	19,06	26,0	23,98	17,35	15,79
Капітальні та поточні витрати на охорону навколишнього середовища, млн грн	78,955	114,34	140,15	136,55	164,2
Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	11	16,42	19,81	19,50	15,36
Обсяг капітальних та поточних витрат на охорону навколишнього середовища у співвідношенні до ВРП, %	0,83	0,93	0,86	0,85	0,89
Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища до загального обсягу капітальних інвестицій у регіоні, %	0,6	0,51	0,5	0,7	0,53

Здійснення ефективної охорони навколишнього середовища потребує відповідних обсягів капітальних інвестицій, які забезпечать оновлення основних засобів та введення сучасного природоохоронного обладнання у виробничий процес. Структурні зміни соціально-економічного розвитку значною мірою впливають на динаміку капітальних інвестицій в охорону довкілля. У сучасних умовах господарювання характерною особливістю є трансформація структури капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища за джерелами фінансування і за формами власності (табл. 1.10).

Структура витрат на природоохоронну діяльність за джерелами фінансування характеризується переважною часткою власних коштів підприємств, організацій та установ.

Таблиця 1.10

Структура капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища в Сумській області

Рік	2000	2003	2004	2005	2007	2008	2009	2010
Усього, %	100	100	100	100	100	100	100	100
Державний бюджет	0,53	0,84	4,98	0,43	13,55	34,45	-	3,6
у т.ч із Державного фонду охорони навколишнього природного середовища	0,53	0,84	1,08	0,43	1,84	4,16	-	-
Місцевий бюджет	0,42	0,12	0,78	1,8	53,05	24,03	-	1,8
у т.ч із місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища	-	-	-	-	0,85	1,45	-	-
Власні кошти підприємств, організацій, установ	99,04	99,03	94,24	97,77	32,86	41,52	-	94,5
Інші джерела фінансування	-	-	-	-	0,54	-	-	0,1

Низька частка фондів охорони навколишнього середовища, державного та місцевих бюджетів у фінансуванні капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища у Сумській області спостерігається впродовж 2000–2005 рр. З 2007 року частка капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища з бюджетів державного та місцевого рівнів зростає, тоді як частка власних коштів підприємств, організацій та установ відповідно зменшується. Інвестування в раціональне природокористування необхідне для попередження, зменшення та компенсації нанесених збитків навколишньому середовищу. Такі інвестиційні витрати є виправданими та мають довгостроковий характер, оскільки компенсуються в майбутньому у вигляді зниження платежів за викиди, скиди, розміщення відходів, штрафів за порушення екологічного законодавства, платежів за користування природними ресурсами [144].

Негативний вплив екологічного фактора на формування інвестиційного потенціалу регіону проявляється, з одного боку, у зниженні зацікавленості

внутрішніх та зовнішніх інвесторів, а з іншого – зменшує можливості регіону у забезпеченні його сталого розвитку.

Недостатнє врахування екологічного фактора у відтворенні інвестиційного потенціалу обумовлене відсутністю відповідних методик щодо його еколого-економічної оцінки, складністю вимірювання наслідків та результатів впливу інвестиційної діяльності на стан навколишнього природного середовища.

Еколого-економічна оцінка інвестиційної діяльності у регіоні передбачає врахування економічних та екологічних її результатів. Вона дозволяє підвищити достовірність оцінки економічної ефективності інвестиційної діяльності у регіоні [89].

Здійснення інвестицій в охорону навколишнього середовища в регіоні пов'язане з необхідністю забезпечити та підтримувати екологічну безпеку на даній території. Враховуючи необхідність забезпечення вимог екологічної безпеки, зазнає зміни механізм формування ресурсів інвестиційного потенціалу регіону [42].

Урахування антропогенно обумовленого економічного збитку при формуванні інвестиційних коштів дозволить переорієнтувати інвестиційні вкладення у регіоні. З кожним наступним циклом відтворення інвестиційного потенціалу ефект від впровадження екологічно орієнтованих інвестицій зростатиме, що дозволить підвищити рівень ефективності використання інвестиційних ресурсів, спрямованих безпосередньо на кількісне та якісне оновлення господарської діяльності у регіоні.

Встановлення екологічних обмежень, що виходять з екологічної ємності території, забезпечує екологізацію структури економіки та інвестиційної діяльності економічних суб'єктів. Так, необхідною умовою має стати спрямованість інвестиційної діяльності в регіоні на отримання прибутку та забезпечення еколого-збалансованого розвитку.

Екологізація інвестиційної діяльності – це комплексний і системний процес перетворення інвестиційної діяльності з урахуванням екологічних

обмежень, спрямований на зниження екодеструктивної дії сфер виробництва, обігу, споживання, основним пріоритетом якого є повсюдне впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу [2, с.315].

Для забезпечення збалансованості розвитку регіону та зменшення екологічного навантаження необхідно екологізувати процес відтворення інвестиційного потенціалу. Екологізація відтворення інвестиційного потенціалу може проводитися у трьох напрямках: перше – це екологізація джерел залучення інвестицій в економіку регіону, друге – визначення напрямів та виділення коштів на фінансування інвестицій на охорону навколишнього природного середовища; третє – впровадження екологічних інвестицій.

Екологізація джерел залучення інвестицій – це пошук інвестиційних ресурсів, спрямований на вирішення завдань екологізації інвестиційного потенціалу і збільшення техноємності природного середовища. Екологізація джерел інвестування передбачає:

- пошук цільових джерел фінансування інвестицій (регіональні фонди охорони природи, екологічні фонди підприємств, фінансові ресурси для реалізації державних цільових програм екологічної спрямованості, інвестиції від міжнародних екологічних організацій і т.д.);

- створення умов, при яких вкладення капіталу в екологічні інвестиції буде економічно виправданим (пільгове оподаткування прибутку підприємств, отриманого від екологічно орієнтованих інвестицій, залучення довгострокових кредитів на пільгових умовах при здійсненні заходів щодо екологізації виробництва і т.п.).

Екологізація напрямів інвестування передбачає виділення у складі інвестиційних програм, інвестиційних проектів коштів на заходи щодо запобігання зростанню екологічного навантаження або порушення еколого-економічної збалансованості на даній території.

Впровадження екологічних інвестицій безпосередньо відбувається при:

1) розробленні і виробництві товарів і послуг екологічного призначення. До найбільш перспективних видів продукції екологічного призначення відносять: очисне устаткування, попит на яке може різко зрости при активізації економічної діяльності; системи для здійснення екологічного моніторингу; засоби індивідуального екологічного контролю і захисту; лічильники води, природного газу, що знижує їх споживання; ресурсозберігаючі технології, матеріали, що забезпечують зниження споживання природних ресурсів і утворення відходів виробництва; маловідходні технології; устаткування і технології з перероблення і знешкодження відходів виробництва і побуту; екологічно чиста сільськогосподарська продукція; рекреаційні послуги і т. д.;

2) здійсненні інвестицій у заходи щодо збереження і збільшення асиміляційного потенціалу, самоочисної і самовідновлюваної здатності довкілля [65].

Висновки до розділу 1

1. Інвестиційний потенціал є структурним елементом економічного потенціалу території, він забезпечує зростання інших елементів економічного потенціалу. Інвестиційний потенціал – складна економічна категорія, що характеризує взаємодію суб'єктів інвестиційного процесу щодо здійснення інвестування. Її поява викликана зростанням дефіциту інвестиційних коштів, а також зростанням пріоритету якості інвестиційних ресурсів над їх кількістю.

Проаналізувавши та систематизувавши різні підходи до визначення категорії «інвестиційний потенціал», слід відзначити, що окремі автори розглядають його як сукупність ресурсів, окремих складових потенціалів або доходів. Інші вкладають у його зміст характеристику здатності, можливості економіки регіону до здійснення інвестиційної діяльності. Можна виділити такі основні підходи до визначення категорії інвестиційного потенціалу: ресурсний, системно-структурний, відтворювальний, результативний.

2. Визначено, що найбільш обґрунтованим є ресурсно-відтворювальний підхід, згідно з яким інвестиційний потенціал – це здатність економічної системи регіону забезпечити формування внутрішніх і залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів та умов їх ефективного використання при дотриманні екологічних вимог.

3. Узагальнюючи різні підходи до визначення категорії інвестиційного потенціалу, можна визначити її взаємозв'язок з іншими категоріями інвестиційної спрямованості. По-перше, категорія „інвестиційний потенціал” характеризує можливості здійснення капіталовкладень економічною системою, а „інвестиційна привабливість” є характеристикою доцільності здійснення інвестицій у систему, виступає результатом використання вже створеного інвестиційного потенціалу. Інвестиційний клімат як узагальнена характеристика умов, стану середовища для інвестування є фактором формування інвестицій та їх використання.

Узагальнюючи дослідження науковців, інвестиційний потенціал регіону є результатом впливу інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату економічної системи. Величина інвестиційного потенціалу залежить від наявності внутрішніх інвестиційних ресурсів економічної системи (підприємства, регіону, держави) з урахуванням можливостей залучення зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів.

4. Ресурсами інвестиційного потенціалу є сукупність інвестиційних ресурсів, залучених із різних джерел фінансування для здійснення інвестиційної діяльності у регіоні. Вони виступають у різних формах: фінансові, трудові, матеріальні та нематеріальні ресурси, а також об'єкти інтелектуальної власності. Джерела фінансування інвестиційних ресурсів представлені коштами: бюджетів різних рівнів (державного, місцевого бюджетів); економічних суб'єктів (підприємств); населення; іноземних інвесторів; бюджетних, банківських і комерційних кредитів; інвестицій інших регіонів. Поняття інвестицій та інвестиційних ресурсів є носіями інвестиційного потенціалу на певних фазах його відтворення.

5. Структурно відтворювальний цикл інвестиційного потенціалу регіону складається з трьох фаз: формування, розподілу та використання. Відтворення інвестиційного потенціалу регіону – це процес накопичення інвестиційних ресурсів з внутрішніх і зовнішніх джерел, їх розподіл та подальше використання у вигляді інвестицій. Відтворення інвестиційного потенціалу забезпечується при розподілі валового регіонального продукту. Відтворювальний цикл інвестиційного потенціалу регіону визначається періодом часу від початку його формування до закінчення надходження коштів від його використання.

6. Відтворення інвестиційного потенціалу відбувається під впливом певної групи факторів. До факторів формування належать виробничий, природно-ресурсний, трудовий потенціали регіону, а також комплекс факторів, що визначають інвестиційний клімат у регіоні. До факторів розподілу належать інвестиційна привабливість окремих галузей економіки, рівень рентабельності підприємств різних видів економічної діяльності, діючі державні та регіональні інвестиційні стратегії. До факторів використання відносять інституційні, фінансові, інноваційні, соціальні та екологічні фактори, які в сукупності утворюють інвестиційну інфраструктуру регіону.

7. Відтворення інвестиційного потенціалу доцільно розглядати під впливом екологічних та природно-ресурсних факторів. Формування, розподіл та використання інвестиційних ресурсів регіону залежать від стану навколишнього середовища, запасів природних ресурсів і ступеня їх вичерпаності, що у кінцевому результаті змінює величину і структуру інвестиційного потенціалу регіону. Вплив екологічного фактора на фазі формування проявляється у двох напрямках: 1) у зменшенні здатності виробничого, трудового та природно-ресурсного потенціалів виробляти знову додану вартість; 2) у необхідності формування коштів населення, підприємств, організацій, установ регіону на запобігання та ліквідацію негативних наслідків забруднення навколишнього природного середовища у вигляді екологічних витрат.

8. На основі систематизації та узагальнення теоретичних та методичних підходів до класифікації інвестиційного потенціалу регіону обґрунтовано доцільність її доповнення такими видами: 1) екологічно орієнтований та екологічно деструктивний інвестиційні потенціали – залежно від характеру еколого-економічної взаємодії; 2) інвестиційний потенціал на фазі формування; розподілу та використання – залежно від фази відтворення; 3) первинний та вторинний інвестиційні потенціали – залежно від походження джерел його фінансування.

9. Узагальнення вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо інвестування в економіку регіонів свідчить про неналежне урахування екологічного фактора в методичних підходах до визначення величини інвестиційного потенціалу. Екологічний фактор проявляється у таких основних напрямках: забруднення навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів та зниження їх якісних характеристик, зменшення асиміляційного потенціалу довкілля. Унаслідок негативного впливу екологічного фактора на економічні ресурси території зменшується їхня роль у відтворенні інвестиційного потенціалу. Економічна оцінка інвестиційного потенціалу регіону повинна враховувати вплив екологічного фактора.

Результати дослідження за розділом 1 знайшли відображення у працях [41; 42; 61; 62; 64; 65; 88; 89; 90; 91; 92; 95; 96].

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ВІДТВОРЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

2.1 Аналіз науково-методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу регіону

Вартісна оцінка інвестиційного потенціалу необхідна для забезпечення ефективного управління інвестиційною діяльністю в регіоні. Автор роботи [113] пропонує такі наукові підходи до вимірювання інвестиційного потенціалу:

- 1) на основі показників ресурсної забезпеченості (інвестиційні ресурси та товари, суб'єктивні та об'єктивні чинники та умови, що впливають на активність суб'єкта господарювання);
- 2) на основі показників економічного доходу (вартісне вираження потоку підприємницьких послуг, викликаних коливанням запасу ресурсів, який дозволяє збільшувати продуктивність праці);
- 3) на основі показників комплексних (інтегральних, синтетичних) показників ресурсної забезпеченості, скоригованих з урахуванням імовірності залучення та використання інвестицій.

Оцінка інвестиційного потенціалу регіону у вигляді числової характеристики ресурсної забезпеченості відображає результат його формування, а числова характеристика з точки зору дохідності – наслідок його використання. Реалізація інвестиційного потенціалу здійснюється не тільки у процесі утворення капіталу (у формі основних виробничих фондів), але й при утворенні специфічних ресурсів (наприклад, «людського капіталу», інформації). При цьому змінюється соціально-економічний базис виробництва, а також економічні інтереси його учасників. За умови становлення ефективного ринку відбувається якісна трансформація і самого відтворювального процесу.

Основною проблемою в оцінці інвестиційного потенціалу регіону є визначення показників і критеріїв, за якими оцінюються розмір і динаміка загального інвестиційного потенціалу регіону.

Для процесів відтворення інвестиційного потенціалу регіону особливе значення має оцінка рівня його формування та використання і структури розподілу. Оцінка інвестиційного потенціалу регіону передбачає кількісне вимірювання його величини. Проведення оцінки є необхідною для усіх суб'єктів інвестиційної діяльності, має задовольняти інтереси суб'єктів-учасників процесу інвестування в регіоні (рис. 2.1). При визначенні інтересів учасників інвестиційного процесу особливе місце належить екологічному фактору, вплив якого на інвестиційну діяльність суттєво зростає.

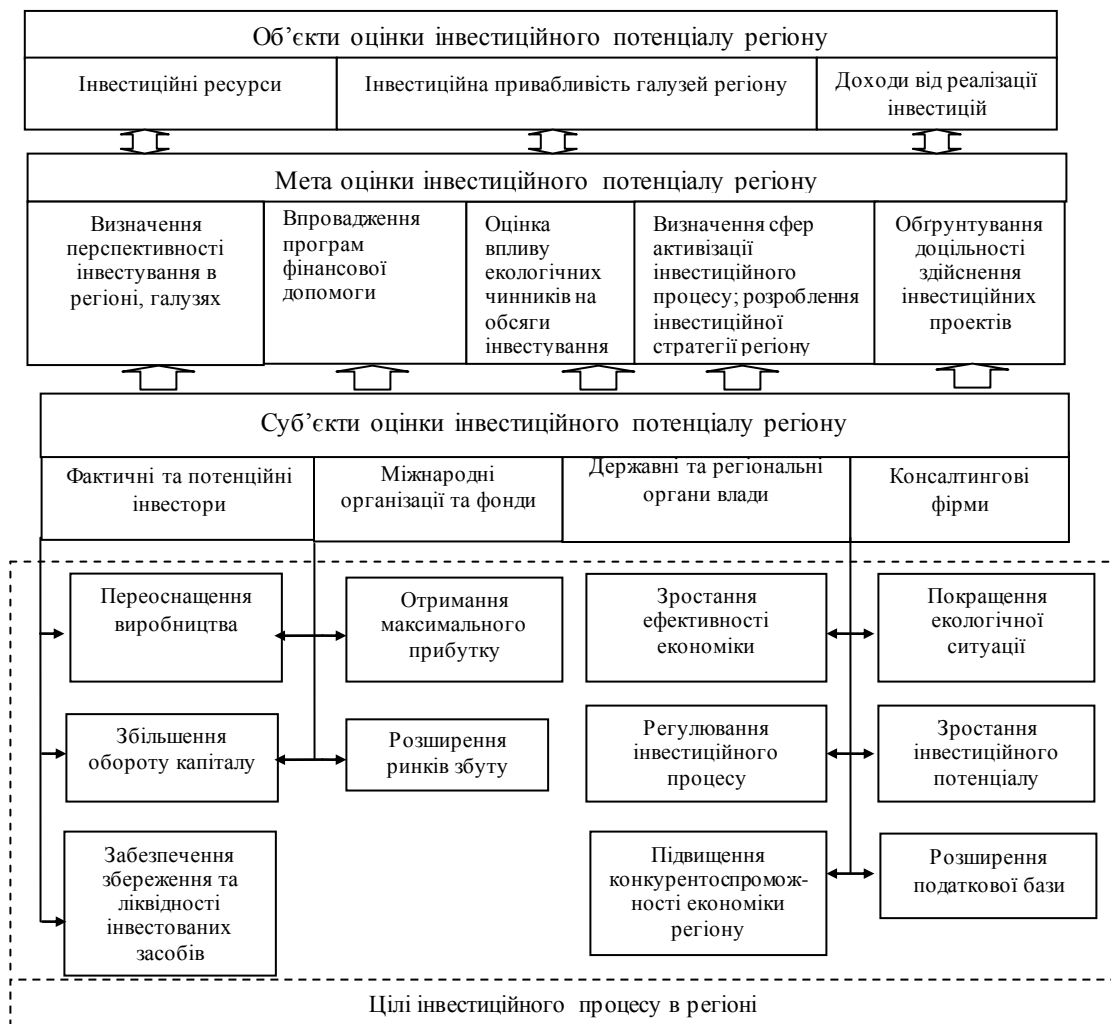

Рис. 2.1. Схема інтересів суб'єктів інвестиційного процесу в проведенні оцінки інвестиційного потенціалу регіону

На державному рівні прийнято ряд методик, що стосуються питань оцінки інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату регіонів:

1. Методика визначення рейтингу інвестиційної привабливості регіонів Державного комітету статистики України (затверджена Наказом Держкомстату України №114 від 15.04.2003 року «Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку») [132];

2. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів згідно з Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 25.03.2004 року № 115 «Про затвердження Методики оцінювання роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних галузях економіки та в розрізі регіонів, рейтингової оцінки інвестиційної привабливості галузей, регіонів та суб'єктів господарювання і відповідної форми звіту»[133].

Одними з найбільш відомих зарубіжних методик оцінки рівня інвестиційної привабливості регіонів у світі є методика Гарвардської школи бізнесу [202], методика Tacis [184], методика Euromoney [197]. З основу методики Гарвардської школи бізнесу взято експертну шкалу, що проводить оцінку за такими характеристиками, як: законодавчі умови для іноземних та національних інвесторів; можливість вивезення капіталу; стійкість національної валюти; політична ситуація; рівень інфляції; можливість використання національного капіталу. Такий набір показників не дає змоги повністю враховувати вимоги, висунуті інвесторами.

Методика „Tacis” досліджує інвестиційний клімат регіонів на основі лише статистичних показників шляхом зіставлення нормативного та реального рівнів капітальних вкладень. Показниками для оцінки є: економіко-географічне положення; інфраструктура; фінансовий стан виробництва. Узагальнюючий індекс інвестиційної привабливості

розраховується як середняє геометричне індексів інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання і обсягу капіталовкладень

Методика „Ewromoney” для оцінки використовує 9 груп показників: ефективність економіки; рівень політичного ризику; стан заборгованості; неспроможність погашення боргу; кредитоздатність; доступність банківського кредитування; доступність короткострокового фінансування; доступність довгострокового позикового капіталу; ймовірність виникнення форс-мажорних обставин [110]. Залучення показників визначається експертно- чи аналітично-розрахунковим шляхом. Вони вимірюються за 10-бальною шкалою, а потім зважуються відповідно до значущості того чи іншого показника і його вкладу в загальну оцінку. Необхідно зазначити, що методичні підходи для зіставлення даного рейтингу і склад показників оцінки постійно переглядаються залежно від зміни кон'юнктури світового ринку [71].

У більшості досліджень науковців оцінка інвестиційних процесів у регіоні проводилася за рівнем інвестиційної привабливості або інвестиційного клімату, що передбачає оцінку інвестиційного потенціалу як однієї зі складових інвестиційної привабливості чи інвестиційного клімату. Існує чимало методик оцінки інвестиційної привабливості окремих рівнів економіки (табл. Б.1).

На увагу заслуговує методика розрахунку інтегральних індикаторів інвестиційних переваг регіону, запропонована Уманець Т. В. [174]. Відповідно до методики груповий інтегральний індекс інвестиційних переваг регіону включає:

- 1) часткові інтегральні індекси: виробничого потенціалу; трудового потенціалу; освітнього потенціалу; фінансового потенціалу; інфраструктури ринків регіону;
- 2) групові інтегральні індекси: інвестиційної привабливості регіону; комунікаційної та комерційної інфраструктур.

Оцінка проводиться за такими етапами: 1) добір показників регіональної статистики; 2) визначення показників, що не впливають на стан інвестиційного клімату за коефіцієнтом варіації; 3) визначення показників стимуляторів та дестимуляторів; 4) формування матриці вихідних даних; 5) ранжування показників у порядку збільшення для визначення максимальних та мінімальних значень показників; 6) вибір кращого значення для кожного показника, що характеризує *i*-й блок у побудові інтегрального індексу інвестиційних переваг регіону; 7) розрахунок часткових індексів конкретного блоку, що характеризує рівень певного аспекту інвестиційних переваг регіону; 8) розрахунок добутку часткових індексів, що характеризують *i*-й блок показників інвестиційних переваг регіону; 9) розрахунок групових інтегральних індексів за формулою середнього геометричного часткових коефіцієнтів, що входять до *i*-го блоку; 10) розрахунок зведеного інтегрального індексу інвестиційних переваг регіону за формулою середнього геометричного групових інтегральних індексів; 11) ранжування регіонів за зведеним інтегральним індексом інвестиційних переваг.

Окремо виділяють оцінку інвестиційного клімату регіону. Результати аналізу методичних підходів до оцінки інвестиційного клімату наведено в табл. В.1.

Загальний аналіз методик показав, що всі вони передбачають розгляд різноманітних факторів, що впливають на інвестиційний потенціал регіонів. Кількість цих факторів, їх класифікація та структура, способи оцінки (кількісні, якісні), методи вимірювання (експертні, статистичні), вага чинників істотно відрізняються і відображають позицію авторів цієї методики. Наявність різних методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості на державному рівні також свідчить про відсутність єдиної впорядкованої методики оцінки інвестиційного потенціалу регіону.

Аналіз методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату регіонів дозволяє зробити такі висновки: 1) відсутній

єдиний міжнародний чи національний стандарт порівняльної оцінки інвестиційної привабливості окремих регіонів як з позиції держави, так і з точки зору інвесторів; 2) існує обмеженість набору показників, що враховують диференціацію регіонів країни; 3) немає чіткої обґрунтованості принципів агрегації безлічі оцінних показників; 4) існує неузгодженість стосовно періоду проведення дослідження; 5) методики найчастіше мають загальний характер, у них не враховуються специфіка і пріоритети окремих груп інвесторів [43, 44].

Аналіз існуючих підходів показав, що інвестиційний потенціал регіону розглядається під час оцінки інвестиційної привабливості чи інвестиційного клімату регіону, виступаючи їх складовою. Це ускладнює можливість розрахунку величини саме інвестиційного потенціалу регіону. Тому нами пропонується визначати інвестиційний потенціал як самостійну економічну категорію та оцінювати його величину як суму коштів, які можна залучити в регіон, в умовах, визначених рівнем інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату.

Тільки незначна кількість авторів досліджує методичні підходи до оцінки самого інвестиційного потенціалу (табл. Г.1).

Упровадження методики оцінки інвестиційного потенціалу регіону, яка б ґрунтувалася на вже існуючих методичних підходах, вимагає урахування нею екологічного фактора та його впливу на процеси інвестування в регіоні. Перехід від економічної до еколого-економічної оцінки інвестиційного потенціалу дозволить об'єктивно вимірювати ефективність інвестиційної діяльності у регіоні з позицій сталого розвитку. Урахування екологічного фактора в сучасній практиці господарювання передбачає оцінку екологічного збитку [49].

Інвестиційний потенціал регіону можна визначати у розрізі галузей економіки, підприємств, розташованих на території регіону. Так, автори робіт [83; 84] пропонують оцінювати інвестиційний потенціал галузей промисловості. Інвестиційний потенціал повинен враховувати всі основні

макроекономічні показники галузі – обсяги виробництва, кількість підприємств, рівень рентабельності, продуктивність праці, ступінь модернізації та оновлення технічної бази, структуру доходів і витрат, ступінь концентрації виробництва і т. д. З метою проведення оцінки виділяють 4 основні складові – виробничий, фінансовий, інвестиційний та експортний потенціали. Автор роботи [83] пропонує використовувати комплекс показників (індексів), який дозволить отримати достовірний рейтинг інвестиційного потенціалу галузей промисловості (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Показники оцінки інвестиційного потенціалу галузі промисловості [83]

Найменування показника	Методика розрахунку
1 Індикатор фізичного обсягу виробництва	Показник визначається у вигляді відношення обсягу виробництва в галузі до обсягу промислового виробництва в країні
2 Темп зростання обсягу виробництва	Показник динаміки обсягу промислового виробництва розраховується як відношення обсягу виробництва в поточному році до обсягу виробництва в минулому році.
3 Ступінь зношення основних фондів	Показник розраховується як відношення середньогалузевого рівня зношення основних фондів до загального по країні
Фінансовий потенціал	
4 Питома вага кількості збиткових підприємств	Показник, відображає питому вагу кількості збиткових підприємств у галузі від загальної кількості таких підприємств у країні
5 Рівень рентабельності продукції	Показник відношення прибутку від реалізації продукції до повних витрат на її виробництво та обіг (по галузі)
6 Індекси цін за окремими галузями	Показник характеризує динаміку цін в галузі за аналізований рік по відношенню до рівня цін в минулому аналогічному періоді
Інвестиційний потенціал	
7 Темп зростання інвестицій	Розраховується як відношення обсягу інвестицій у поточному році до обсягу інвестицій у минулому році
8 Індикатор структури інвестицій в основний капітал	Показник характеризує структуру інвестицій в основний капітал за галузями промисловості за аналізований рік. Максимальний індекс інвестицій береться за 1
Експортний потенціал	
9 Темп зростання експорту	Відношення обсягу експорту в поточному році до обсягу експорту в минулому
10 Частка експорту галузі в загальному обсязі експорту	Показник розраховується як відношення об'єму експорту в галузі до обсягу експорту в країні

Оцінка здійснюється за статистичними даними на момент часу. Для визначення інвестиційного потенціалу галузі пропонується додатково

розрахувати коефіцієнти розподілу інвестицій щодо обсягу випуску продукції та вартості основних фондів. На думку автора, порівняння структури капіталовкладень із структурою обсягів виробництва дозволить виявити, наскільки сформовані пріоритети інвестицій відповідають тій ролі, яка відводиться якій-небудь галузі у валовому продукті. Ці дані дозволять виділити «переінвестування» (коефіцієнт більше 1) і «недоінвестування» (коефіцієнт менше 1) галузі промисловості. Досягнутий інвестиційний потенціал галузі дає уявлення про вихідний стан галузі, її можливості освоювати інвестиційні ресурси. Чим вищий рівень потенціалу галузі, тим успішніше можуть відбуватися інвестиційні процеси, реалізовуватися інноваційні проекти [83].

Методика оцінки інвестиційного потенціалу регіону, що базується на оцінці інвестиційного потенціалу підприємств, що знаходяться на його території, складається з таких етапів:

1. Відбір 100–120 підприємств із високою фінансовою стійкістю, високотехнологічною продукцією, що використовує в процесі виробництва новітні технології (на основі статистичних даних і рекомендацій зацікавлених сторін).

2. Початковий аналіз – виділення 80–100 підприємств, що становлять найбільший інтерес для потенційних інвесторів, визначення поточного фінансового стану (на основі числового аналізу розрахованих фінансових показників і коефіцієнтів, експертних оцінок та інтегральних рейтингів).

3. Аналіз динаміки розвитку підприємства, виявлення стійких тенденцій у його розвитку і еволюціонування. Аналіз конкурентного середовища.

4. Визначення не використаних резервів розвитку.

5. Розроблення перспективного та поточного прогнозу розвитку.

6. Якісний і кількісний аналіз неформалізованої інформації: структури капіталу, тенденцій її змін, стратегічного напрямку розвитку, менеджменту, положення на ринку, конкурентоспроможності продукції підприємства.

7. Аналіз зовнішніх боргових та кредитних чинників, що визначають інвестиційну привабливість підприємства. Комплексний аналіз бізнесу підприємства за такими параметрами: номенклатура; технології; патентозахищеність; конкурентоспроможність; еластичність попиту на продукцію; ринок збуту і тенденції ринку (стиснення або розширення); ступінь забезпеченості підприємства кредитними коштами; надійність партнерських зв'язків.

8. Глибокий аналіз – проводяться спостереження за раніше відібраними суб'єктами господарювання і звіряння даних; перехід від агрегованих інтегральних оцінок до декомпонованого оцінками інвестиційного потенціалу. Результатом аналізу є аналітичний коментар, який містить рекомендації для потенційних інвесторів.

9. Аналіз фінансового потенціалу підприємства – проводиться на базі стандартних показників економічного стану та господарської спроможності: можливості погашення поточних зобов'язань (ліквідність), структури власного капіталу, руху (обігу) поточних активів, коефіцієнта рентабельності та прибутковості [157].

Спроба оцінити інвестиційний потенціал регіону як здатність до самофінансування (сукупної здатності підприємств регіону, його населення, до інвестиційної діяльності) представлена у праці Ряскова С. М. [158]. Згідно з його методикою інвестиційний потенціал регіону ототожнюється із сумарним інвестиційним потенціалом підприємств, розташованих у даному регіоні, як первинних структур економіки та інвестиційної діяльності регіону. Потенціал власних інвестиційних ресурсів на окремому підприємстві включає амортизаційні відрахування, частину прибутку, що залишається після сплати податків, виплат дивідендів, виплат на соціальні потреби і т.п. [23].

Оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону проведена автором праці [190]. Дослідження системи формування та відтворення інвестиційного потенціалу представлено в методиці когнітивного аналізу

системи формування та відтворення інвестиційного потенціалу муніципальних утворень, що включає етапи, наведені на рис. 2.2. Застосування даної методики когнітивного аналізу до вибраної багатогранної предметної області дозволяє побудувати і проаналізувати ряд когнітивних карт, що ілюструють функціонування системи формування та відтворення інвестиційного потенціалу [190].

Оцінка ефективності функціонування інвестиційного потенціалу регіону як системи відтворювальних відносин передбачає структурування джерел, умов та факторів відтворення інвестиційного потенціалу регіону на основі програмно-цільового використання інвестиційних ресурсів.

При розгляді інвестиційного потенціалу як інтегральної характеристики, що оцінює привабливість регіону для довгострокових вкладень з точки зору їх прибутковості та інших очікуваних ефектів, з метою ранжирування територій за рівнем накопиченого інвестиційного потенціалу, можуть бути використані такі теоретичні та методичні моделі:

- теорії, побудовані на базі моделі Харрода;
- теорія оптимального просторового розміщення продуктивних сил;
- теорія наділення регіону чинниками виробництва.

За теорією Харрода [146] інвестиційний потенціал регіону – це потенціал, що гарантує відповідний економічний дохід власникам інвестиційних ресурсів. «Гарантований дохід» є чинником, який впливає на мобільність інвестиційних ресурсів і може виконувати функції системного рейтингового критерію.

У рамках даної моделі ключовими поняттями є «економічний дохід» та «капітал». «Економічний дохід» являє собою вартісне вираження потоку підприємницьких послуг, породжених непостійним запасом ресурсів упродовж певного часу.

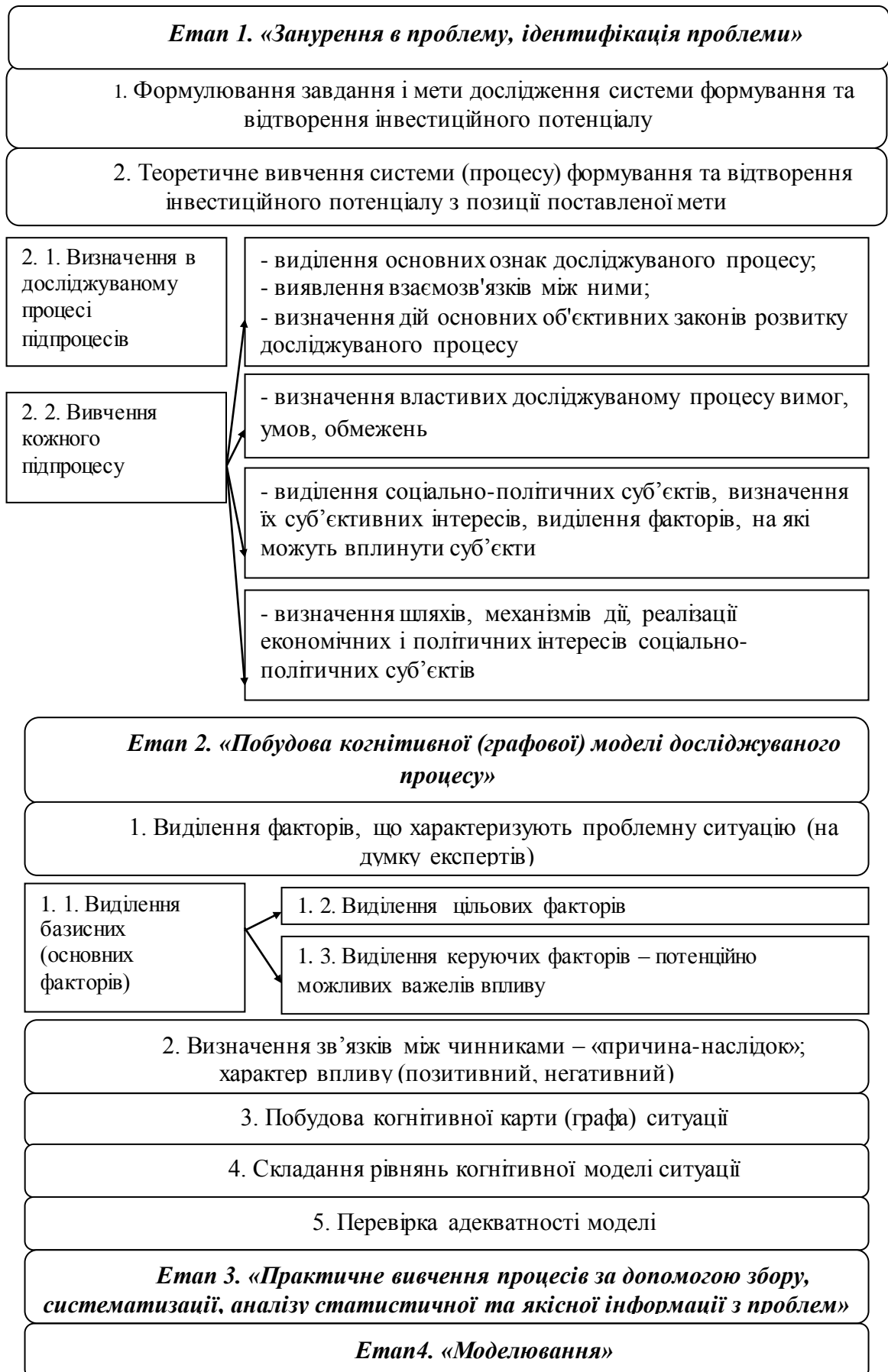

Рис. 2.2. Етапи аналізу системи формування та відтворення інвестиційного потенціалу муніципальних утворень [190]

Поняття «капітал» є результатом різних аналітичних підходів, що дозволяють виявити його фундаментальні характеристики:

а) «капітал» – сукупність розрізнених ресурсів. Останні складаються з майна, обладнання, оборотних засобів, запасів товарів і проміжних продуктів, а також предметів споживання, що використовуються для виробництва непрямих благ, за допомогою яких через певний період часу збільшується маса готівки предметів споживання. Усі ці розрізнені ресурси набувають «цінність» та стають структурними елементами інвестиційного потенціалу завдяки економічному розрахунку і цілеспрямованим діям суб'єктів господарювання. Основним чинником, що створює «інвестиційні цінності», є підприємницькі здібності, що забезпечують можливість (ймовірність) отримання економічного доходу за допомогою політики збереження, накопичення і підвищення прибутковості капіталу як фактора виробництва. Капітальні ресурси, що використовуються у процесі виробництва, стають інвестиціями, якщо вони забезпечують можливість отримання доходу;

б) «капітал» – це сукупність проміжних благ, головне призначення яких – збільшувати продуктивність суспільної праці;

в) «капітал» – є сукупність відтворюваних товарів. Економічний сенс «капіталу» полягає не в тому, що він виробляє, а в тому, що він відтворюється;

г) «капітал» є результатом економічних рішень суб'єктів господарювання, які непостійний ресурс перетворюють на економічний дохід:

Дохід → Вартість капіталу → Обумовлена вартість доходу

(«капітальний ресурс, вартість капіталу») → Вартість доходу.

За теорією оптимального просторового розміщення продуктивних сил, методологічні основи якої були розроблені класиками економічної географії – І. Тюнером, А. Вебером, В. Кристаллером, А. Леше, Т. Хагерстрандом,

величину інвестиційного потенціалу регіону оцінюють на основі трьох параметрів:

а) виробничого потенціалу – розраховується як сума залишкової вартості основних галузевих фондів і обсягів довгострокових фінансових вкладень підприємств та установ;

б) інфраструктурного потенціалу регіону – розраховується як сума залишкової вартості основних фондів у галузях транспорту та зв'язку і показника, що характеризує обсяг регіональних заощаджень, що належать громадянам, організаціям і установам; накопичених у регіональних комерційних організаціях;

в) інноваційного потенціалу – оцінюється через показник галузевих витрат на оплату праці ІТП, науковців та висококваліфікованих робітників, витрат на утримання регіональної системи вищої і середньої спеціальної освіти, академічних та галузевих науково-дослідних інститутів.

Теорія чинників виробництва описує модель інвестиційного потенціалу регіону, що створюється в галузях, виробництво яких орієнтовано на вивіз продукції за межі його території. Виходячи з даної передумови, обсяг експорту є відносним показником, на основі якого будуються рейтингові інвестиційні моделі. Загальна вартість експортної продукції регіону та її частка в загальному обсязі експорту країни є порівняльним показником інвестиційної привабливості регіону. Рівень витрат мобільних факторів виробництва обумовлює їх галузеву спрямованість. Параметри доходу при постійній віддачі показують можливі обсяги їх залучення з-за меж даного регіону.

Основні детермінанти, що впливають на інвестиційний потенціал регіону, – це механізми, які не тільки привертають, але і створюють спеціалізовані фактори. Рівень розвитку цих механізмів і є головним критерієм, на основі якого оцінюється показник інвестиційного потенціалу регіону. Для порівняльної оцінки інвестиційного потенціалу регіону, як

правило, використовується показник чистого експорту експортно-орієнтованих галузей.

Для оцінки характеру відтворювального процесу (екстенсивний/інтенсивний) використовується показник галузевого рівня фондоємності продукції, який є частковим коефіцієнтом галузевої капіталізації. Якщо цей показник зростає, то у відтворювальному процесі домінують екстенсивні фактори, якщо знижується – інтенсивні. Для порівняльних оцінок впливу регіональних відтворювальних процесів на рівень інвестиційного потенціалу використовуються вартісні показники, отримані від ділення дельта-приросту ВРП на частковий коефіцієнт галузевої капіталізації.

У даному підході основна увага сконцентрована на зусиллях суб'єктів господарювання щодо створення власного інвестиційного потенціалу розвитку, що обумовлює порівняльну конкурентоспроможність на зовнішніх ринках. Для порівняльних оцінок стратегії створення факторних переваг регіону сумарні фінансові вкладення (власний капітал галузі) множиться на коефіцієнт середньозваженої галузевої рентабельності інвестицій [185].

Інвестиційний потенціал регіону характеризує максимально можливий обсяг довгострокових грошових вкладень, здійснюваних як суб'єктами регіонального ринку, так і зовнішніми по відношенню до регіону суб'єктами господарювання з урахуванням об'єктивних можливостей, при дотриманні ряду умов, створюваних як загальною сукупністю учасників ринку, так і державно-адміністративними службами (максимально сприятливі правові умови діяльності, реалізація цільових програм підтримки, створення підприємницької інфраструктури, підтримка освіти і т. д.). Поняття об'єктивних можливостей включає у себе ряд умов, що не піддаються зміні, таких, як природно-кліматичні, ресурсні умови і т.д., а також ті, модифікація яких з причини занадто великого обсягу необхідних витрат або тривалості процесу зміни в найближчій перспективі неможлива: коректування структури ґрунтів або зміна вікової та освітньої структури трудових ресурсів [185].

Таким чином, інвестиційний потенціал регіону являє собою функцію від ряду параметрів: наявності факторів виробництва (вони були розглянуті вище), макроекономічних показників, показників розвитку інституційного середовища, розвитку інвестиційної інфраструктури та ін.

При цьому всі чинники впливу можуть бути розділені на дві групи:

1) умовно-постійні, рівень яких залишається незмінним при даному рівні розвитку технологій і суспільних відносин (природно-кліматичні, ресурсні, геополітичні і т.д.), тобто характер їх змін має поступальний характер;

2) змінні, які можуть бути змінені у рамках даного рівня технологій. Прикладом змінних факторів інвестиційного потенціалу регіону є законодавче поле діяльності інвестора в даному регіоні. Тоді інвестиційний потенціал регіону умовно можна подати у вигляді:

$$ИПР = \sum ИПР_{упф} + \sum ИПР_{зф}, \quad (2.1)$$

де $ИПР_{упф}$ – інвестиційний потенціал регіону, що утворюється за рахунок умовно-постійних факторів;

$ИПР_{зф}$ – інвестиційний потенціал регіону, що утворюється за рахунок змінних факторів.

Інвестиційний потенціал регіону у співвідношенні з поняттям інвестиційної ємності являє собою максимально можливий обсяг інвестицій у регіон при дотриманні умов доцільності (економічної ефективності) їх розміщення на даній території.

Характерним при оцінці інвестиційного потенціалу в сучасних умовах є неврахування екологічних факторів, що спричинено відсутністю надійних методик щодо еколого-економічної оцінки інвестиційного потенціалу регіону, складністю вимірювання наслідків та результатів прямого і зворотного впливу інвестиційної діяльності на стан навколишнього природного середовища.

Узагальнюючи дослідження науковців, можна зробити висновок, що характеристика інвестиційних процесів у регіоні відбувалася лише з позицій

їх економічної доцільності, при цьому результат негативного впливу на довкілля, як правило, не враховувався.

2.2 Екологічно обумовлений інвестиційний збиток у процесах відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Процеси відтворення інвестиційного потенціалу знаходяться у нерозривному зв'язку зі станом навколишнього природного середовища. Інвестиційний потенціал виступає при цьому споживачем ресурсів і джерелом надходження шкідливих речовин у навколишнє природне середовище. Урахування екологічного фактора як обмежувального чинника зростання обсягів інвестиційного потенціалу є актуальним у сучасних умовах господарювання. Результатом прояву екологічного фактора є екологічно обумовлений інвестиційний збиток, що призводить до зменшення інвестиційного потенціалу регіону. Урахування екологічно обумовлених інвестиційних збитків необхідно проводити при оцінці інвестиційної привабливості, інвестиційного клімату та інвестиційного потенціалу регіону, що сприятиме більш ефективному управлінню розвитком адміністративної території.

Аналіз останніх публікацій показав, що дослідження економічного збитку проводилося такими вченими, як О. Ф. Балацький [6], Т. П. Галушкіна [35], К. Г. Гофман [191], А. О. Гусєв [47], Л. М. Грановська [48], В. М. Кислий [85], М. Н. Лук'янчиков [116], Л. Г. Мельник [125], В. В. Немченко [134], І. М. Потравний [116], О. В. Рюміна [155], О. М. Теліженко [137] та інші. При дослідженні наукових праць цих авторів виявлено, що вплив антропогенно забрудненого навколишнього середовища та виснаження природно-ресурсного потенціалу на оцінку інвестиційного потенціалу території не досліджувались. Узагальнюючи дослідження науковців щодо взаємозв'язків між інвестиційною діяльністю і процесами, що відбуваються в еколого-

економічній системі, можна зробити висновок, що в сучасних умовах характеристика інвестиційних процесів у регіоні проводиться без урахування стану навколишнього середовища. Виникнення екологічно обумовленого інвестиційного збитку призводить до зниження інвестиційної привабливості території. Втрата можливих обсягів інвестицій зменшує величину інвестиційного потенціалу регіону на фазах його відтворення.

Процеси відтворення інвестиційного потенціалу регіону є результатом взаємодії економічних та екологічних факторів. Економічні результати такої взаємодії відображають зв'язок між станом навколишнього природного середовища та доходами суб'єктів господарювання території. Наслідками зворотної дії є економічні збитки, що виникають при порушенні еколого-економічної рівноваги у процесах господарської діяльності. Причиною виникнення економічного збитку є техногенна діяльність будь-якої господарської системи. В основі визначення збитку є різниця між результатами економічної діяльності в умовах відносно чистого та забрудненого навколишнього природного середовища та в умовах первинної та зміненої якості природних ресурсів.

Існує чимало визначень поняття «економічний збиток від забруднення навколишнього природного середовища». Розбіжність поглядів обумовлена різним розумінням сутності цього поняття (табл. 2.2).

Серед різноманітності науково-методичних підходів до сутності поняття еколого-економічного збитку на увагу заслуговує визначення, запропоноване у праці [155] як «економічний збиток від екологічних порушень».

Еколого-економічні збитки проявляються в таких формах:

- 1) збільшення витрат на фінансування системи охорони здоров'я внаслідок посилення впливу екологічних ризиків на здоров'я населення;
- 2) збільшення витрат на відтворення антропогенно порушених природних ресурсів – фінансування природоохоронних заходів; розроблення природоохоронних програм і т. д.;

3) збільшення витрат на попередження та ліквідації аварій і катастроф техногенного характеру в зв'язку з концентрацією промислових об'єктів і населення на території.

Таблиця 2.2

Науково-методичні підходи до визначення поняття «еколого-економічний збиток»

Визначення	Розуміння сутності поняття	Автор
Економічний збиток, завданий навколишньому природному середовищу	Виражає у вартісній формі фактичні та можливі збитки, завдані народному господарству забрудненням навколишнього середовища, або додаткові витрати на компенсацію цих збитків	[6, с.272]
Економічний збиток від деградації навколишнього середовища	Грошова оцінка негативних змін у навколишньому середовищі в результаті його забруднення, в якості та кількості природних ресурсів, а також наслідків цих змін	[40, с. 194]
Економічний збиток від забруднення навколишнього середовища	Мінімально необхідна сума приведених витрат на попередження впливу забрудненого навколишнього середовища на реципієнтів та витрат, викликаних цим впливом	[32]
Еколого-економічний збиток	Сума виражених у вартісній формі нормативних (об'єктивно зумовлених на даному етапі розвитку) та понаднормативних втрат уже створених і потенціальних матеріальних і нематеріальних благ, а також додаткових витрат на компенсацію цих втрат, зумовлених змінами в природній, соціальній та виробничих підсистемах унаслідок антропогенного порушення екологічної рівноваги	[85, с. 47]
	Різниця між валовим суспільним продуктом, який міг би бути отриманий на основі раціонального природокористування, та фактично отриманим при існуючому стані навколишнього середовища та рівні використання природних ресурсів	[134]
Економічний збиток	Мінімальна сума витрат живої та уречевленої праці, необхідна для підтримки незмінного рівня виробництва та умов проживання населення в зоні забруднення, а при неминучості їх зниження чи погіршення – для розвитку виробництва продукції та послуг в обсязі, що забезпечує повне попередження можливих негативних наслідків	[140]
	Додаткові витрати, що виникають у народному господарстві та у населення внаслідок зростання забруднення навколишнього середовища понад такий його стан, при якому не виникають негативні наслідки від впливу забруднювачів при сучасному рівні знань про негативні наслідки, виражені у вартісній формі	[164]

Економічні збитки внаслідок антропогенно обумовленого порушення еколого-економічної рівноваги проявляються у відтворенні інвестиційного потенціалу регіону. Інвестиційний збиток є частиною економічного збитку від екологічних порушень.

Відтворення інвестиційного потенціалу регіону відбувається внаслідок ефективного перерозподілу ресурсів. Тому інвестиційні ресурси закономірно являють собою сполучну «ланку» між виробництвом як сферою зміни капіталопотоку і капіталом як вираженням наявності запасів. Перетворення інвестиційних ресурсів в інвестиційні товари відбувається як у процесі виробництва, так і в сфері обігу. Відтворення інвестиційного потенціалу відбувається впродовж циклу, який охоплює період часу від початку його формування до закінчення надходження коштів від його використання. Інвестиційний цикл передбачає здійснення послідовних витрат у різні періоди часу і в різних формах. Він характеризується взаємоперетворенням одних складових в інші, внаслідок чого інвестиційний потенціал зростає або зменшується. Безперервність інвестиційних циклів сприяє зростанню економіки, абсолютних обсягів виробництва, валового регіонального продукту.

Результатом відтворення інвестиційного потенціалу регіону є приріст валового регіонального продукту. Основними економічними суб'єктами, які беруть участь у виробництві валового регіонального продукту, є домогосподарства та підприємства.

Вартісна оцінка інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування визначається за величиною коштів, спрямованих на інвестиційні цілі (інвестування) внутрішніми і зовнішніми джерелами фінансування. Сума цих коштів залежить від існуючих співвідношень споживання та нагромадження, тобто від характеру використання доходів суб'єктами господарювання. Суб'єкти господарювання є внутрішніми джерелами фінансування інвестиційних коштів (домогосподарства регіону, підприємства регіону, держава як місцевий бюджет) та зовнішніми – домогосподарства інших

регіонів, підприємства інших регіонів, інвестиційні посередники інших регіонів, іноземні інвестори. Так, кожен економічний суб'єкт спрямовує у фонд накопичення частину коштів, які потенційно можуть йти на різні напрямки інвестування: реальні або фінансові інвестиції. Реальне інвестування передбачає вкладання інвестиційних коштів у виробничі проекти, фінансове – у фінансові активи. Інвестування може бути пряме та опосередковане (через посередників). Та частина коштів, яка спрямовується економічними суб'єктами на інвестиційні цілі, є інвестиційними ресурсами. Інвестиційні ресурси є вихідною базою для процесу інвестування, основою оцінки інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування.

В умовах ринкової економіки величина інвестиційних ресурсів залежить від таких факторів: розподілу доходу на споживання і накопичення; динаміки зростання норми чистого прибутку; ставки відсотків за кредит; темпів інфляції [175, с. 174–175]. Так, обсяг інвестицій прямо залежить від величини накопичення. Визначення величини інвестиційних ресурсів, сформованих із доходів, здійснюється на основі пропорцій між споживанням та накопиченням, що характерні для економічної системи регіону.

Пропорційність споживання і заощадження зберігаються при будь-яких змінах доходу [109]. Однією з причин зміни доходів у регіоні є вплив екологічного фактора на їх величину. Це пояснюється тим, що економічна діяльність у регіоні в умовах порушення екологічної рівноваги зазнає збитків у вигляді втрат доходів та додаткових витрат на підтримку необхідного рівня екологічних вимог. Так, здатність економічних суб'єктів формувати інвестиційні ресурси змінюється під впливом екологічного фактора. Домогосподарства та суб'єкти господарювання неповною мірою використовують економічні ресурси, які знаходяться під впливом екологічного фактора. У результаті дії екологічного фактора на господарську діяльність мають місце втрати первинних доходів економічних суб'єктів. Сукупність цих втрат утворюють екологічно обумовлені економічні збитки. У свою чергу, економічні збитки обумовлюють виникнення інвестиційних

збитків. Це пояснюється тим, що вплив екологічного фактора зменшує частку доходів економічних суб'єктів на заощадження та відповідно на накопичення капіталу. Під екологічно обумовленим інвестиційним збитком розуміють фактичні або можливі втрати інвестиційного потенціалу регіону за фазами формування, розподілу і використання внаслідок забруднення навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів.

Втрати інвестиційних ресурсів виникають у результаті неможливості максимального використання складових економічного потенціалу, що спричинено впливом екологічного фактора на них. Втрати інвестиційних ресурсів проявляються у вигляді недоотриманої частини можливих доходів, а відповідно і коштів, які б принесли ці доходи в майбутньому. Крім виникнення втрат потенційними джерелами фінансування інвестиційних ресурсів, виникає необхідність у здійсненні додаткових витрат, викликаних забрудненням навколишнього природного середовища. Виникнення додаткових витрат пов'язано з необхідністю забезпечення та підтримки екологічної безпеки в регіоні. До додаткових витрат належать витрати, пов'язані з запобіганням, компенсацією та усуненням наслідків негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище (табл. 2.3).

Визначення додаткових витрат інвестиційних ресурсів, таких, як, наприклад, інвестиції на охорону навколишнього природного середовища у роботі [148] пропонується здійснювати на основі: 1) оцінок економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища; 2) зобов'язань країни за міжнародними конвенціями та угодами; 3) двосторонньої співпраці країн у галузі охорони навколишнього природного середовища; 4) на основі державних та регіональних екологічних програм.

Сума недоотриманих доходів та додаткових витрат призводить до зменшення економічної оцінки інвестиційного потенціалу.

Таблиця 2.3

Взаємозв'язок обмежень економічного розвитку та екологічного фактора

Обмеження техногенного типу розвитку економіки	Соціальні	Економічні (інвестиційні)	Екологічні
Екологічний фактор	Забруднення навколишнього середовища	Виснаження природних ресурсів	Зниження властивостей асиміляційного потенціалу
Прояв впливу екологічного фактора в межах обмежень	Погіршення рівня життя, захворюваність, обумовлена забрудненням навколишнього середовища	Диспропорція між витратами засобів на видобування та використання природних ресурсів та результатами від їх використання	Кількісне виснаження та якісне погіршення запасів природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища
Структура додаткових витрат, викликаних забрудненням навколишнього середовища	Медичне обслуговування, оплата лікарняних, компенсація невиходів на роботу, страхування життя, додаткові витрати на забезпечення роботи в небезпечних зонах	Ремонт та утримання будівель та споруд, прибирання та рекультивация територій, утримання зелених насаджень, зношення транспорту, ремонт та утримання металоконструкцій	Втрати майбутнього врожаю, вилову риби та продуктивності лісу, забезпечення населення питною водою

Урахування та оцінка екологічно обумовлених інвестиційних збитків дозволяють визначити величину недоотриманих обсягів інвестиційних ресурсів на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону (табл. 2.4).

Крім утворення власних інвестиційних ресурсів, домогосподарства та суб'єкти господарювання забезпечують формування так званих вторинних інвестиційних ресурсів: коштів місцевого та державного бюджетів, інвестиційних посередників. Інвестиційні ресурси місцевого та державного бюджетів формуються за рахунок їх дохідної частини. Доходи бюджетів різних рівнів формуються за рахунок податків, неподаткових платежів, доходів від операцій із капіталом та трансфертів.

Таблиця 2.4

Екологічно обумовлені інвестиційні збитки на фазі формування
інвестиційного потенціалу регіону

Економічні суб'єкти	Факторні доходи	Наслідки впливу екологічного фактора	Економічний результат	Економічний збиток	Інвестиційний результат	Екологічно обумовлений інвестиційний збиток
Домогосподарства	Заробітна плата	Захворюваність населення; підвищена смертність; порушення фізичного розвитку	Недовиробництво продукції	Недоотримання заробітної плати; додаткові витрати на лікування	Недоотримання коштів фонду накопичення за рахунок доходів домогосподарств	Втрати інвестиційних ресурсів домогосподарств
	Прибуток	Недовикористання трудових та виробничих ресурсів за продуктивністю та часом їх використання	Недовиробництво продукції	Недоотримання прибутків	Недоотримання коштів фонду накопичення за рахунок прибутку домогосподарств	
	Рента	Зниження врожайності; вичерпування природних ресурсів; зменшення площ родючих угідь	Недовиробництво продукції	Недоотримання рентних доходів; витрати на відновлення природних ресурсів та сільськогосподарських угідь	Недоотримання коштів фонду накопичення за рахунок ренти домогосподарств	
Підприємства сфери матеріального виробництва	Прибуток	Недовикористання трудових та виробничих ресурсів за продуктивністю та часом їх роботи	Недоотримання продукції; зростання собівартості продукції	Недоотримання прибутків	Недоотримання коштів фонду накопичення за рахунок прибутку підприємств	Втрати інвестиційних ресурсів підприємств
	Амортизаційний фонд	Прискорене зношення основних фондів	Додаткові витрати на ремонт основних засобів, на заміну зношеного обладнання	Зниження амортизаційного фонду	Недоотримання коштів фонду накопичення за рахунок амортизаційних відрахувань підприємств	
	Рента	Недовикористання природних ресурсів; зниження врожайності; вичерпування природних ресурсів; зменшення площ родючих угідь	Недоотримання продукції; зростання собівартості продукції	Недоотримання рентних доходів	Недоотримання коштів фонду накопичення за рахунок ренти підприємств	

Значну роль у наповненні бюджетів податковими та неподатковими надходженнями відіграють заробітна плата та прибуток підприємств. Вплив екологічного фактора на ці результати діяльності економічних суб'єктів зумовлює перенесення частини екологічно обумовлених інвестиційних збитків іншим економічним суб'єктам унаслідок використання первинних доходів. Так, недоотримання заробітної плати внаслідок впливу екологічного фактора призводить до зменшення податків на доходи з фізичних осіб. Недоотримання підприємством певних обсягів продукції через неповне використання економічних ресурсів за часом та продуктивністю або зростання собівартості продукції в результаті екологічного фактора є причиною зменшення податку на прибуток підприємства. Також недовикористання економічних ресурсів обумовлює недоотримання продукції, робіт та послуг, що призводить до втрати частини податків та зборів, таких, як податок на додану вартість, єдиний податок із суб'єктів малого підприємництва, акцизний збір та ін. Недовикористання робочої сили внаслідок тимчасової втрати працездатності в результаті захворюваності чи травматизму, викликаних дією екологічного фактора, веде до зменшення фонду оплати праці. Недоотримання податкових платежів державним та місцевим бюджетами означає скорочення їх доходів, а відповідно і бюджетних інвестицій [93].

Участь заощаджень домогосподарств та прибутків підприємств у операціях на інвестиційному ринку забезпечується діяльністю інвестиційних посередників. Крім того, зовнішні інвестиційні ресурси, що представлені інвестиційними ресурсами іноземних інвесторів, інших регіонів, державного бюджету, на практиці залучаються в інвестиційну діяльність регіону прямо або за допомогою інвестиційних посередників (рис. 2.3).

Втрати інвестиційних ресурсів кожним економічним суб'єктом під час первинного розподілу та перерозподілу зменшують вкладені ними обсяги інвестиційних ресурсів у інвестиційну інфраструктуру регіону. Таким чином,

екологічний фактор також негативно впливає на діяльність інвестиційних посередників у вигляді втрат їх доходів.

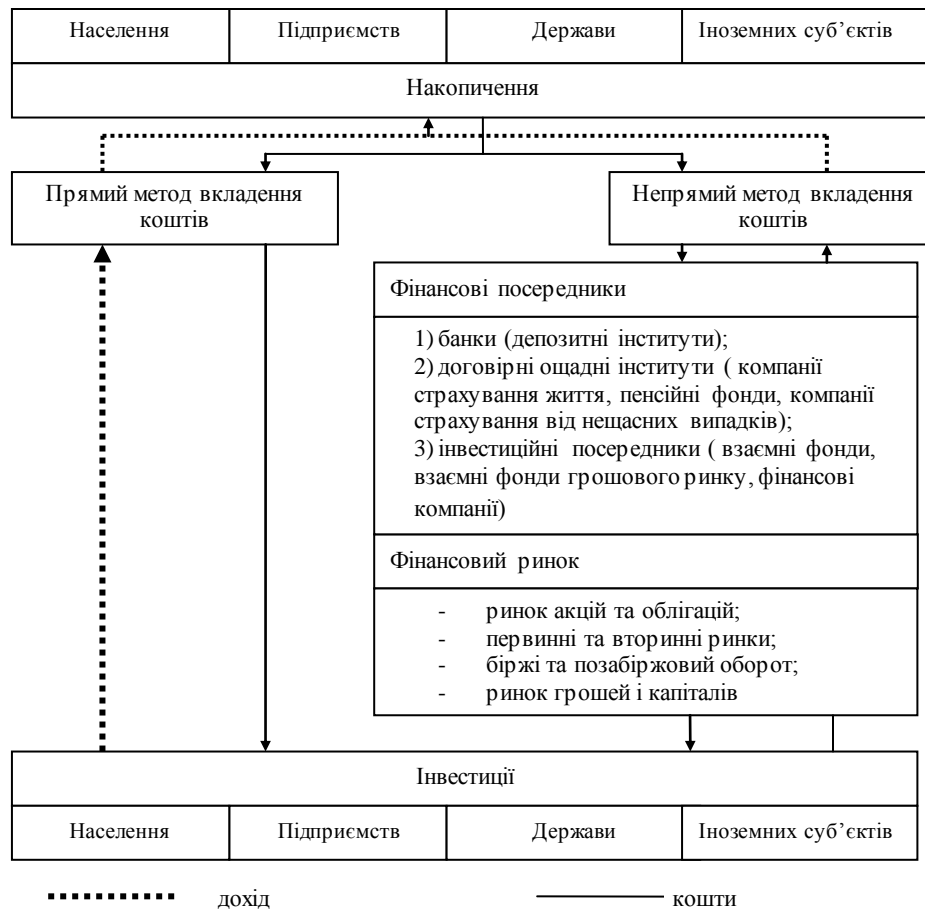

Рис. 2.3. Механізм трансформації накопичень в інвестиції [82]

Вплив екологічного фактора на фазі розподілу інвестиційного потенціалу проявляється у вигляді зниження інвестиційної привабливості окремих галузей економіки регіону внаслідок несприятливого стану навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів. Це зменшує зацікавленість зовнішніх, зокрема іноземних інвесторів, у вкладанні капіталу в економіку регіону.

Наступним фактором, що обумовлює розподіл інвестиційних коштів, є державні та регіональні інвестиційні програми. Виділення коштів на природоохоронні заходи у рамках цих програм призводить до перерозподілу інвестиційних коштів із виробничого на невиробниче призначення. Рівень рентабельності різних видів економічної діяльності у регіоні також може знижуватися завдяки зростанню собівартості продукції, яке викликане

необхідністю здійснення витрат екологічного характеру при виробництві продукції.

У цілому розподіл інвестиційного потенціалу здійснюється за умов збереження рівноваги між попитом та пропозицією на інвестиційні ресурси з метою ефективного їх використання на рівні регіону.

Завданням розподілу інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень є оптимальне спрямування накопичених інвестиційних ресурсів на: 1) оновлення основних фондів виробництва; 2) розвиток наукової та інноваційної діяльності; 3) забезпечення соціальних норм для населення; 3) інвестування в об'єкти природоохоронного призначення.

При прийнятті рішень щодо інвестування в різні галузі економіки важлива роль належить екологічним вимогам. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу слід керуватися положеннями, які С. І. Рассадніковою визначені як перспективні напрями інвестиційної політики, що визначають економічне зростання та збереження природно-ресурсного потенціалу:

- 1) концентрація інвестицій у галузях, що характеризуються найбільшою ефективністю, значним рівнем віддачі, поєднують економічну та екологічну складові, зокрема агропромисловий комплекс, легка промисловість;
- 2) інвестування лише у високотехнологічні, інноваційні, ресурсозберігаючі проекти;
- 3) здійснення державної підтримки інвестицій в галузі, що займаються природоохоронною діяльністю та відтворенням природних ресурсів, не справляють негативний вплив на природно-ресурсний потенціал і якість навколишнього природного середовища;
- 4) стимулювання вкладень приватних інвестицій в екологічно спрямовані галузі економіки;

- 5) покращання інвестиційного клімату, надання державних гарантій, системи пільг та привілеїв для інвестування на відновлення якості та оздоровлення навколишнього середовища та ін.;
- б) залучення, підтримка державою іноземних інвестицій в інвестиційні проекти, що задовольняють екологічні вимоги, зберігають та відтворюють природно-ресурсний потенціал [147, с. 151–152].

Використання інвестиційного потенціалу сприяє розвитку регіону. Воно здійснюється під час інвестування програм розвитку території. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону його якісний вимір полягає у встановленні сукупності властивостей, що визначають здатність інвестиційного потенціалу до ефективної реалізації. Інвестиційний потенціал регіону на фазі використання обмежується:

- 1) реальною ставкою банківського відсотка;
- 2) місткістю ринку готової продукції (сукупним платоспроможним попитом населення на виготовлену в країні продукцію);
- 3) виробничими можливостями економіки регіону (рівень завантаження виробничих потужностей, ступінь їх зношення);
- 4) рівнем розвитку основних інститутів ринку (наявністю ефективних власників капіталу, ринкового механізму доступу до капіталу, рівнем розвитку інфраструктури фінансового, товарного та ринку праці);
- 5) інноваційними та науково-технічними можливостями економіки (рівень використовуваних технологій, можливостей науки щодо розроблення інноваційних рішень, кваліфікації робочої сили);
- б) міжгалузевими пропорціями в економіці регіону та інвестиційними можливостями різних галузей;
- 7) рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктур.

Використання інвестиційного потенціалу регіону є завершальною фазою його відтворення. Кінцевим результатом цієї фази є зростання валового регіонального продукту. Інвестиційний потенціал на фазі використання визначається як сума приросту доходів за рахунок інвестиційних вкладень за

окремими об'єктами інвестування. Крім здійснення інвестицій у найбільш поширених формах, необхідним є інвестування в охорону навколишнього природного середовища. На цій фазі існує декілька альтернативних варіантів, що характеризують поведінку інвесторів при прийнятті рішень щодо відведення частини інвестицій на природоохоронні цілі. Інвестиційні ресурси, призначені для природоохоронних проектів, можуть спрямовуватися на екологізацію виробничих фондів та технологій, очищення та знешкодження відходів виробництва та споживання, відновлення асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища.

Екологічно обумовлені інвестиційні збитки на даній фазі проявляються за окремими об'єктами вкладень або інвестиційними проектами у вигляді втрачених доходів від нерационального з точки зору прибутковості спрямування інвестиційних ресурсів та втрати частини доходів від реалізації інвестиційних проектів. Величина екологічно обумовлених інвестиційних збитків залежить від обраного типу природоохоронної діяльності в інвестиційному проекті.

Інтегрований підхід до оцінки впливу екологічного фактора на різних фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону наведений у табл. Д.1.

Урахування екологічних факторів при формуванні інвестиційних проектів базується на таких принципах:

- урахування екологічної цінності території, на якій відбувається інвестиційна діяльність, тобто цілісного природного середовища, що здійснює асиміляцію антропогенних впливів інвестиційної діяльності та виконує відтворювальну функцію природних ресурсів;

- урахування ресурсно-екологічної безпеки інвестиційного проекту;

- урахування довгострокових наслідків інвестиційних рішень;

- урахування впливу техногенних факторів на навколишнє природне середовище, їх синергетичного та мультиплікативного ефектів;

- урахування динамічного та системного характеру навколишнього природного середовища;

- урахування екологічних факторів на всіх стадіях та процесах інвестиційного проекту [122, с. 89–90].

Еколого-економічний збиток є причиною зменшення обсягів накопичення, виникнення екологічно обумовленого інвестиційного збитку, вихідною базою для розрахунку останнього [99]. В основі визначення екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування інвестиційного потенціалу лежить розрахунок вартісної оцінки економічного збитку, завданого внаслідок еколого-економічної незбалансованості у регіоні (рис. 2.4).

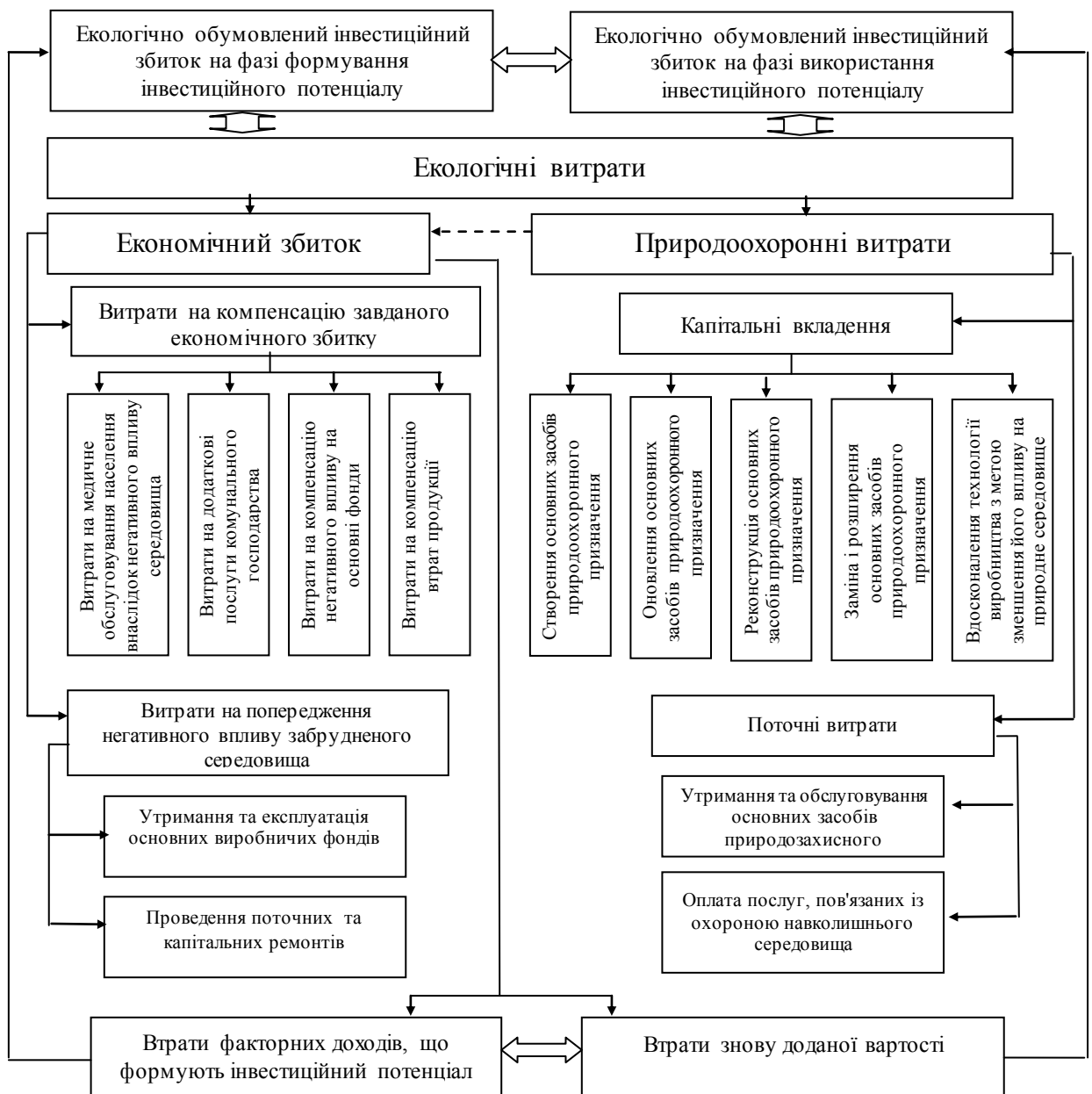

Рис. 2.4. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток при відтворенні інвестиційного потенціалу регіону

Оцінка екологічного впливу на величину інвестиційного потенціалу базується на розрахунку втрати доходів. Об'єктом екологічного впливу є населення території, зокрема економічно активне населення. Їх продуктивність може змінюватися в результаті зміни стану навколишнього середовища (забруднення води і повітря, шумовий вплив) і відповідно стану їх здоров'я. Вплив екологічного фактора на населення виражається через зростання рівня захворюваності населення.

На основі розрахунку загальної величини економічного збитку встановлено орієнтовані частки пореципієнтного збитку в усередненій структурі комплексного збитку (табл. 2.5).

Концепція еколога-економічного збитку відображає готовність суспільства платити за якість навколишнього природного середовища (рис. 2.5). Економічний збиток від втрат здоров'я базується на готовності населення знижувати свої доходи з метою підвищення якості здоров'я та якості навколишнього середовища.

Введення плати за викиди/скиди шкідливих речовин, що обумовлюють забруднення навколишнього середовища та вплив на здоров'я населення, призводить до зростання цін на вироблену продукцію, а також до зниження доходів населення і відповідно до зменшення величини його заощаджень.

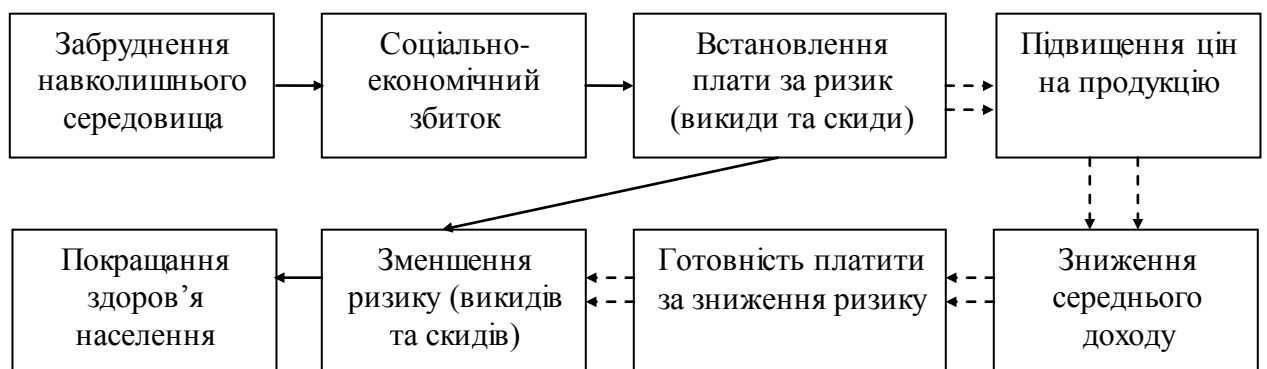

Рис. 2.5. Готовність суспільства жертвувати частиною своїх доходів в обмін на покращання якості здоров'я та навколишнього середовища [22]

Відповідно до структури можна оцінити такі види екологічно обумовленого економічного збитку (табл. 2.6).

Таблиця 2.5

Особливості розрахунку складових економічного збитку від забруднення атмосфери [6, с. 275–276]

Вид пореципієнтного збитку та його орієнтовна частка в усередненій структурі комплексного збитку	Складові пореципієнтного збитку та їх орієнтовна частка в усередненій структурі цього збитку	Основні натуральні показники при визначенні збитку при порівнянні забрудненого та контрольного районів
Погіршення здоров'я населення, 43–45 %	Витрати на медичне обслуговування, 36 %. Недовиробництво національного доходу у результаті невиходу на роботу, 48 %. Виплати допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю чи на догляд за хворими, 16 %	Людино-дні хвороби (частота випадків захворювання, тривалість хвороби)
По житлово-комунальному господарству, 33–34 %	Додаткові витрати на утримання: елементів житлового фонду, 35 %; міської інфраструктури та прибирання міської території, 54 %; громадського транспорту, 8 %. Збиток, завданий зеленим насадженнями міста, 1 %. Витрати на додаткові побутові послуги, 2 %	Міжремонтні періоди елементів житлово-комунального господарства Кількість робіт з утримання елементів житлово-комунального господарства, час простою громадського транспорту із-за ремонту та обслуговування, періодичність прання та хімічтки одягу, кількість робіт з утримання зелених насаджень
По сільському господарству, 5–6 %	Рослинництво, 80 %. Тваринництво, 20 %	Врожайність сільськогосподарських культур, категорія якості продукції, продуктивність, витрати на отримання одиниці продукції
По лісовому господарству, 5–6 %	Додаткові витрати на очищення та відновлення лісу, 5 %. Втрата товарної деревини, 20 %. Втрата продукції комплексного використання деревини, 21 %. Втрата побічної продукції лісу, 6 %. Збиток від погіршення рекреаційних та водоохоронних властивостей лісу, 12 %. Збиток від погіршення атмосферо очисної, земле захисної, киснеутворювальної, кліматорегулювальної функцій лісу, 36 %	Приріст деревини, торговий склад лісу, показники приживлення та усихання дерев, вихід різних видів продукції лісу
По промисловості, 10–12 %	Збиток від зростання корозії основних фондів, 50 %. Втрата цінної сировини з вихідними газами, 40 %. Збиток під посиленою плинності кадрів, 10 %	Швидкість зношення основних фондів, кількість втраченої цінної сировини, показник плинності кадрів

Таблиця 2.6

Розрахунок економічного збитку [128]

Види збитку	Розрахунок	Розрахунок складових	Позначення
Матеріальний збиток	$Y_{mat} = Y_1 + Y_2 + Y_3 + Y_4$		
	Y_1 – збиток, завданий матеріалам, продукції (гр. од.)	$Y_1 = \sum_{i=1}^n m_i c_i k_{пошк}$	m_i – кількість пошкодженої продукції, матеріалів; c_i – вартість і-го матеріалу, ресурсу; $k_{пошк}$ – коефіцієнт пошкодження матеріалу, ресурсу (0–1)
	Y_2 – збиток основним виробничим фондам підприємства (гр. од.)	$Y_2 = C_0 - 3 \bar{I} \bar{k}_{пошк}$	C_0 – балансова вартість основних виробничих фондів; 3 – знос основних виробничих фондів; \bar{I} – індекс переоцінки основних виробничих фондів; $k_{пошк}$ – коефіцієнт пошкодження фондів у результаті надзвичайної ситуації
	Y_3 – збиток об'єктам культурного призначення (гр. од.)	$Y_3 = C k_{пошк} k_{інф}$	C – вартість об'єкта; $k_{пошк}$ – коефіцієнт пошкодження об'єкта; $k_{інф}$ – коефіцієнт, що враховує інфляційні зміни
	Y_4 – збиток об'єктам житлового фонду та соціально-культурної сфери (гр. од.)	$Y_4 = \sum_{i=1}^n c_3 k_{пошк}$	c_3 – вартість заміщення або відновлення пошкодженого об'єкта; $k_{пошк}$ – коефіцієнт пошкодження об'єкту.
Збиток навколишньому середовищу	$Y_e^{ТПК} = Y_i^a + Y_i^e + Y_i^z + Y_i^p$ – збиток від негативного впливу j-го виробничого об'єкту на територіальний природний комплекс $Y_i^{a,e,z,p}$		$Y_i^{a,e,z,p}$ – збитки, завдані і-м виробничим об'єктом приземній атмосфері, поверхневим водам, земельним та рослинним покривом, на яких розташований даний виробничий об'єкт (ум. гр. од.)
Соціальний збиток	$Y_c = \sum_{i=1}^n A_i Y_i$		A_i – кількість захворювань
	Y_i – величина збитку, спричинена захворюванням населення і його економічно активної частини (гр. од.)	$Y_i = \sum_{i=1}^n S_i$	S_i – відповідні збитки від захворювання, тобто витрати на оплату лікарняних листів, медичних послуг і т. д. $S_i = k(S_{ВВП} + S_{МО} + S_{МЛ} + S_{БЛ})$; $S_{ВВП}$ – втрати внутрішнього валового продукту у зв'язку з захворюваністю населення (гр. од.); $S_{МО}$ – витрати на медичне обслуговування (витрати на підтримку інфраструктури закладів охорони здоров'я) (гр. од.); $S_{МЛ}$ – витрати на медикаментозне лікування та оплату приватних медичних послуг (гр. од.); $S_{БЛ}$ – витрати на оплату з тимчасової непрацездатності (гр. од.)

Інвестиційний збиток розраховується на основі визначення фінансових потоків, що характеризують інвестиційну діяльність економічних суб'єктів в умовах забруднення навколишнього середовища. В основі визначення інвестиційного збитку лежить розрахунок у вартісному вираженні втрат доходів економічних суб'єктів внаслідок еколого-економічної незбалансованості. Та частина доходів економічних суб'єктів, яка спрямовується на накопичення, буде базою для визначення показника інвестиційного збитку відповідного економічного суб'єкта.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток визначається за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування визначається як сума втрачених доходів економічних суб'єктів унаслідок впливу екологічного фактора за формулою

$$EOIZ_{\text{форм}} = \sum_i^n \Delta D_i^{\text{екол}} \cdot k_i^{\text{заощ}} \cdot k_i^{\text{вир}}, \quad (2.2)$$

де $\Delta D_i^{\text{екол}}$ – втрачені доходи i -го економічного суб'єкта внаслідок впливу екологічного фактора;

$k_i^{\text{заощ}}$ – коефіцієнт заощаджень i -го економічного суб'єкта;

$k_i^{\text{вир}}$ – коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції i -го економічного суб'єкта;

n – кількість економічних суб'єктів на території регіону.

Втрачені доходи економічних суб'єктів визначаються як частина еколого-економічного збитку у регіоні відповідно до структури за реципієнтами впливу екологічного фактора.

Еколого-економічний збиток, завданий економічним суб'єктам, можна визначити за комбінованим методом, що був запропонований «Тимчасовою методикою визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів та оцінки економічного збитку, завданого народному господарству забрудненням навколишнього середовища» [32].

Зокрема оцінка річного еколого-економічного збитку від забруднення атмосферного повітря річними викидами здійснюється за формулою

$$Z = y \cdot \delta \cdot f \cdot M, \quad (2.3)$$

де y – питомий збиток від надходження в навколишнє середовище умовної забруднювальної речовини (грн/умов. т);

δ – безрозмірний показник відносної небезпеки забруднювальних речовин для даної території (показник фактора сприйняття);

f – безрозмірна поправка, яка відповідає за характер розсіювання забруднювальної речовини в атмосфері;

M – зведена маса річного викиду забруднювальних речовин.

Значення зведеної маси річного викиду забруднювальних речовин із джерела в атмосферу визначається за формулою

$$M = \sum (A_i \cdot m_i), \quad (2.4)$$

де m_i – маса річного викиду домішки i -го виду (т/рік), $i=1, \dots, N$; N – загальна кількість домішок у викидах джерела; A_i – показник відносної агресивності домішки (умов.т/т).

Коефіцієнт заощадження показує, яку частку доходів заощаджує економічний суб'єкт, та розраховується, як відношення величини сформованих заощаджень до величини доходу

$$k_i^{\text{заощ}} = \frac{S_i}{D_i}, \quad (2.5)$$

де $k_i^{\text{заощ}}$ – коефіцієнт заощаджень i -го економічного суб'єкта;

S_i – величина заощаджень i -го економічного суб'єкта;

D_i – величина доходу i -го економічного суб'єкта.

Коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції економічними суб'єктами у регіоні показує, скільки виробничих інвестицій спрямовується за рахунок накопичень економічних суб'єктів. Він визначається за формулою

$$k_i^{\text{вир}} = \frac{I_i^{\text{вир}}}{S_i}, \quad (2.6)$$

де $k_i^{\text{вир}}$ – коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції i -го економічного суб'єкта;

$I_i^{\text{вир}}$ – обсяг виробничих інвестицій i -го економічного суб'єкта;

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу визначається як сума інвестиційних ресурсів, спрямованих на фінансування проектів екологічного характеру, за формулою:

$$\text{ЕОІЗ}_{\text{розп}} = \sum_{i=1}^n KI_i^{\text{екол}} \cdot (q_i^{\text{екол}} - q_i^{\text{екоп}}), \quad (2.7)$$

де $KI_i^{\text{екол}}$ – обсяг капітальних інвестицій екологічного спрямування щодо i -го економічного суб'єкта;

$q_i^{\text{екол}}$ – коефіцієнт ефективності екологічних інвестицій i -го економічного суб'єкта, який показує обсяг попередженого еколого-економічного збитку на одиницю природоохоронних інвестицій. Визначається за формулою

$$q_i^{\text{екол}} = \frac{Z_i^{\text{екол}}}{KI_i^{\text{екол}}}, \quad (2.8)$$

де $Z_i^{\text{екол}}$ – сума попередженого еколого-економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища, визначається за сумою попередженого екологічного податку за попередні роки;

$q_i^{\text{екоп}}$ – середня рентабельність операційного капіталу i -го економічного суб'єкта.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання інвестиційного потенціалу визначається як сума екологічно обумовлених втрат доходів i -х економічних суб'єктів, що утворюються при реалізації j -х інвестиційних проектів, за формулою

$$\text{ЕОІЗ}_{\text{вик}} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \Delta \mathcal{L}_{ij}^{\text{екол}}, \quad (2.9)$$

де $\Delta D_{ij}^{екоп}$ – екологічно обумовлені втрати доходів і-го економічного суб'єкта при реалізації j-го інвестиційного проекту;

n – кількість економічних суб'єктів, що реалізують j-ті інвестиційні проекти;

m – кількість інвестиційних проектів, що реалізуються у регіоні.

Оскільки формування та використання є взаємозв'язаними процесами відтворення, то величина сформованого інвестиційного потенціалу залежить від величини інвестиційного потенціалу на фазі використання у попередньому інвестиційному циклі. Визначення величини екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування передбачає оцінку втрачених доходів економічної системи регіону, що спрямовуються на інвестування, а на фазі використання – втрати доходів від використання інвестицій, отриманих у попередній фазі. У разі нездійснення екологічних витрат у інвестиційній діяльності величина екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування буде більшою, ніж на фазі використання.

2.3. Науково-методичні підходи до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Головним критерієм оцінки відтворення інвестиційного потенціалу є оптимальне співвідношення між формуванням та використанням інвестиційного потенціалу регіону. Вартісна оцінка інвестиційного потенціалу на фазах його відтворення має враховувати взаємозв'язок інвестиційної діяльності з процесами розвитку еколого-економічної системи. Впровадження методики оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону вимагає врахування екологічного фактора та його впливу на процеси інвестування в регіоні.

Для процесів відтворення інвестиційного потенціалу регіону особливе значення має оцінка рівня його формування та використання і структури розподілу. Еколого-економічна оцінка інвестиційного потенціалу регіону

передбачає кількісне вимірювання його величини, розрахованої з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Оцінка інвестиційного потенціалу відбувається за трьома показниками:

- 1) на фазі формування інвестиційного потенціалу – величиною акумуляції інвестиційних ресурсів;
- 2) на фазі розподілу інвестиційного потенціалу – величиною розподілу інвестиційних ресурсів за різними галузями та напрямками;
- 3) на фазі використання інвестиційного потенціалу – величиною доходів від використання інвестицій та їх реінвестування.

Під еколого-економічною оцінкою відтворення інвестиційного потенціалу регіону розуміють визначення його величини за фазами відтворення з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків [94]. Завданнями еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу є:

- 1) на фазі його формування:
 - оцінка структури доходів економічної системи регіону;
 - визначення частини доходів економічної системи регіону, яка може бути спрямована на інвестування;
 - визначення чутливості доходів економічної системи регіону до екологічного фактора;
 - визначення величини екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування;
 - визначення величини інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків;
- 2) на фазі його розподілу:
 - визначення пріоритетних напрямків вкладення інвестиційних ресурсів;
 - визначення результатів трансформації інвестиційних ресурсів у реальні та фінансові інвестиції;
 - визначення екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі розподілу;

- визначення величини інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків;

3) на фазі його використання:

- визначення величини приросту доходів від інвестиційної діяльності у регіоні;

- визначення приросту валового регіонального продукту за рахунок використання інвестиційного потенціалу;

- визначення екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі використання;

- визначення величини інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

При оцінці інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування враховують:

- інвестиційні ресурси, утворені внутрішніми джерелами на основі первинних доходів у регіоні, зокрема: інвестиційні ресурси, отримані за рахунок заробітної плати, прибутку, ренти;
- інвестиційні ресурси, залучені з зовнішніх (стосовно регіону) джерел [97].

Оцінка інвестиційного потенціалу регіону базується на загальній теорії виробничих факторів, зокрема на визначенні факторних доходів як основи формування інвестиційного потенціалу регіону.

Еколого-економічна оцінка інвестиційного потенціалу регіону містить послідовність етапів (рис. 2.6).

Перший етап – оцінка інвестиційного потенціалу регіону у базовому році.

Для оцінки величини інвестиційного потенціалу регіону на фазі його формування необхідно визначити обсяги доходів економічної системи регіону залежно від суб'єктів його присвоєння, які потенційно можуть бути залучені у інвестиційну діяльність та є основою для формування інвестиційних ресурсів. До таких доходів відносять доходи населення,

підприємств, окремих регіонів та держави в цілому. Ці доходи беруть участь у формуванні інвестиційного потенціалу у вигляді таких показників:

- наявні доходи населення;
- чисті доходи підприємств;
- доходи зведеного бюджету території.

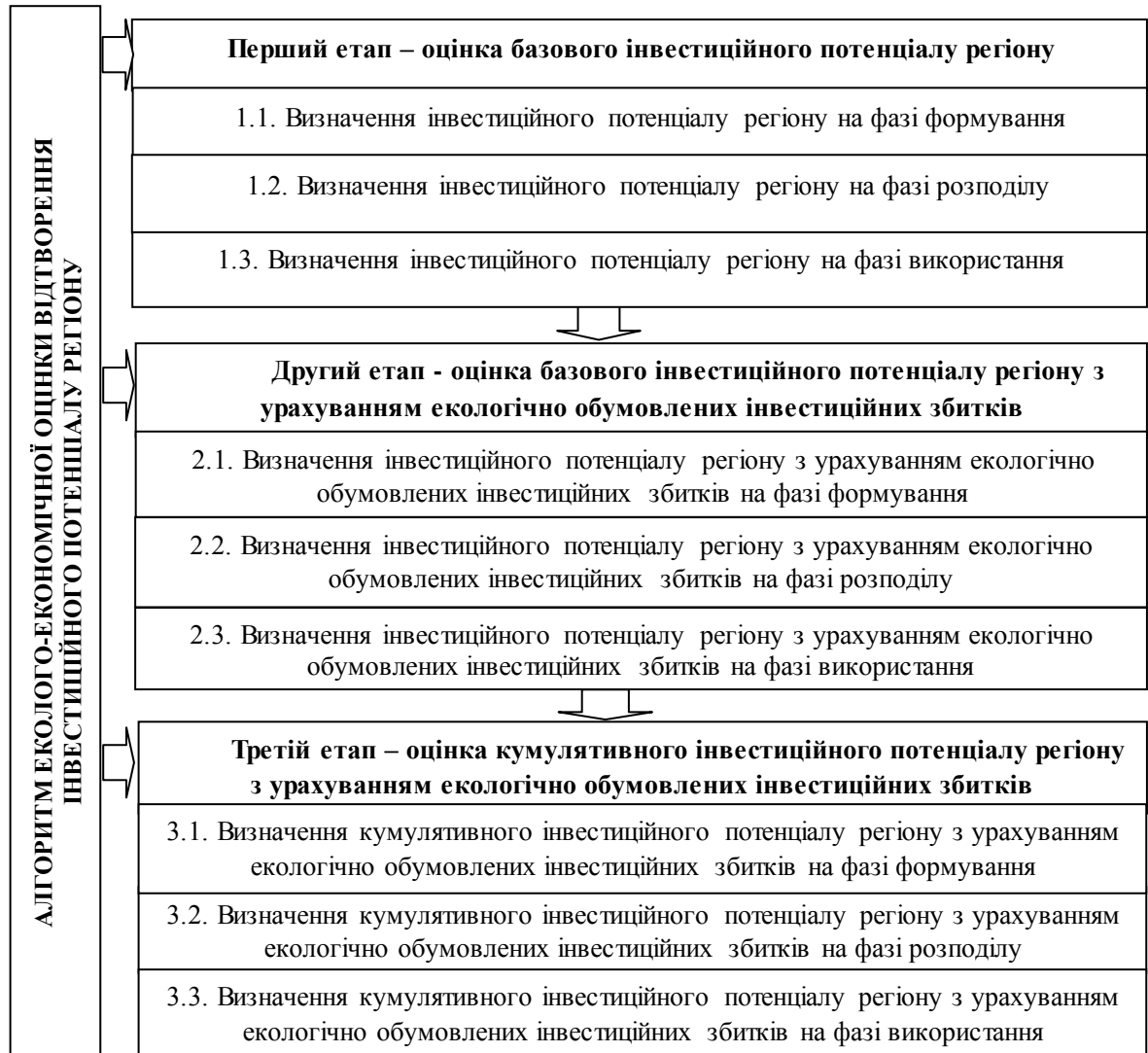

Рис. 2.6. Алгоритм еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Наявний дохід населення – це максимальний обсяг отриманих доходів. Вони включають заробітну плату, прибуток, змішаний дохід, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти за винятком сплачених, зокрема поточних податків на доходи та майно. Первинним доходом домогосподарств є заробітна плата. Вона виражає одночасно вартість робочої сили та оплату праці найманих працівників у

регіоні. Цей показник характеризує ділову активність населення, його здатність до заощадження, а відповідно й до інвестування.

Прибуток підприємств та організацій служить основою економічного розвитку держави шляхом його перерозподілу через податкову систему, що дозволяє збільшувати прибуткову частину бюджетів усіх рівнів, здійснювати намічені соціально-економічні програми розвитку суспільства. Прибуток – основне внутрішнє джерело формування фінансових ресурсів підприємства, які забезпечують його розвиток. Чим вище рівень утворення прибутку підприємства, тим менше його потреба в залученні фінансових коштів із зовнішніх джерел.

Частина прибутку, утворена використанням природних ресурсів, є рентою. Ренту для макроекономічних розрахунків визначають величиною чистого або нерозподіленого прибутку, який утворюється понад витрати основних факторів виробництва – людського і накопиченого капіталу і нормального, що склалася у більшості підприємців, прибутку [131]. Відповідно до теорії виробничих факторів рентний дохід отримує суспільство – громада, жителі території, де знаходиться природний ресурс, а не окремі його члени. Розподіл доходу від використання природних ресурсів суб'єктами господарювання характеризує величина екологічної ренти. О. О. Веклич [25] пропонує розуміти екологічну ренту як додатковий дохід суб'єктів господарської діяльності (природокористувачів) у результаті присвоєння певного еколого-економічного ефекту в грошовій або натуральній формі від експлуатації (споживання) різноякісних екологічних властивостей, умов, ресурсів і т. п. природного середовища як середовища здійснення виробничого процесу (або середовища відтворення робочої сили). Рента – це дохід від власності, який сплачують орендатори власникам матеріальних невикористаних активів (землі і надр) за право користування цими активами впродовж певного періоду. Рента охоплює земельну ренту і ренту за надра.

Суб'єктом присвоєння цього доходу є центральні та регіональні органи влади, які встановлюють екологічні норми, здійснюють контроль за їх дотриманням та стягують платежі за забруднення навколишнього середовища. Концентрація таких платежів у центральних і регіональних екологічних фондах забезпечує їх спрямування як на відшкодування витрат з екологічного моніторингу, так і на фінансування державних, регіональних і муніципальних екологічних програм, ліквідацію наслідків екологічних та техногенних катастроф, розроблення екологічно безпечної техніки і технології.

На основі визначених обсягів доходів економічних суб'єктів можна визначити величину їх заощаджень, що потенційно можуть бути спрямовані на фінансування інвестиційних ресурсів.

Дослідження динаміки формування накопичень економічних суб'єктів відбувається на основі пропорцій розподілу їх доходів на споживання та заощадження.

Заощадження формуються з доходів населення та економічних суб'єктів у результаті їх розподілу. Заощадження населення представлені сумою грошового доходу, яка не використовується на поточне споживання і призначається для задоволення потреб у майбутньому. Домогосподарства заощаджують у тому або іншому виді активів. Основними видами активів є фінансові (готівка, гроші на рахунках у банках, акції, облігації); нерухоме майно (земля, ліси, житлові будинки); твори мистецтва; коштовності; сільськогосподарський реманент; виробничі будівлі, устаткування в обробній промисловості і т. д. Заощадження переміщують нагромаджений дохід із поточного періоду в майбутній. Вибір того або іншого активу визначається такими чинниками, як: ліквідність активу; очікуваний дохід на актив; ступінь невизначеності та ризику, пов'язаних із активом та доходом на нього.

Показниками заощадження населення у офіційній статистиці є нагромадження нефінансових активів та приріст фінансових активів. Перетворення власних заощаджень населення на матеріальні, нематеріальні

та фінансові активи, що служать джерелом інвестицій, сприяє збагаченню населення. У сучасних умовах населення володіє широкими можливостями трансформації заощаджень в інвестиції завдяки відповідному механізму, що відповідає за перетворення заощаджень на інвестиційний капітал.

Трансформація заощаджень в інвестиційний капітал полягає у тому, що тимчасово вільні кошти, що перебувають у формі заощаджень населення, підприємств, державних органів, які не витрачені на споживання і реальне інвестування, залучаються за допомогою фінансових посередників для подальшого ефективного використання в економіці країни.

Різні моделі трансформації заощаджень в інвестиційний капітал дозволяють домогосподарствам вионувати як роль самостійних інвесторів, так і постачальників позичкового капіталу. Домогосподарства можуть прямо інвестувати в економіку, купуючи акції, облігації та інші цінні папери на фінансових ринках. Особисті заощадження набувають форми банківських депозитів, сертифікатів пенсійних фондів, облігацій державних позик, корпоративних цінних паперів, страхових полісів тощо. Прикладом непрямой участі зберігачів в інвестиційному процесі є відкриття вкладу в банку або траст-компанії, що становить неконтрактну операцію, оскільки вкладник може легко вилучити гроші. Найпоширенішими формами заощаджень домогосподарств є депозитні вклади в комерційних банках, придбання акцій та облігацій.

Заощадження підприємств формуються за рахунок власних заощаджень підприємств і чужих заощаджень. До власних заощаджень належать нерозподілений прибуток і амортизаційні відрахування, до чужих – тимчасово "вільні" кошти інших підприємств, держави і населення. Підприємства можуть прямо перетворювати на інвестиції тільки власні заощадження, чужі повинні пройти непрямий шлях, що лежить через фінансовий ринок капіталу. Підприємства володіють значною частиною капіталу (нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування), інша надходить від фінансових посередників, в основному комерційних банків, із

ринку цінних паперів. Ринок цінних паперів і фінансових посередників, які надають кредит, утворюють сегменти ринку інвестиційних ресурсів. Останні можна одержати, взявши банківський кредит або випустивши цінні папери. Кредитний ринок і ринок цінних паперів – це канали, якими заощадження переливаються в інвестиції [178].

Залучення підприємствами інвестиційних коштів через фінансові ринки – це пряме фінансування інвестицій, яке здійснюється за рахунок емісії цінних паперів. Головними інструментами прямого фінансування інвестицій є облігації та акції. Мобілізація підприємствами інвестиційних коштів через фінансових посередників – це непряме фінансування інвестицій. Роль фінансових посередників полягає в тому, щоб акумулювати у себе заощадження домогосподарств і за рахунок їх надавати кошти підприємствам, які мають дефіцит фінансово-інвестиційних ресурсів. Банки акумулюють вільні кошти домогосподарств прийняттям їх на депозит, страхові компанії і пенсійні фонди – через отримання коштів на договірній основі, інвестиційні посередники – переважно шляхом продажу цінних паперів.

У світовій практиці інструментарій оцінки і вилучення ренти входить в податкову систему. Він розумно поєднує фіскальні та стимулювальні принципи оподаткування, в ньому передбачені й санкції та пільги.

Платежі за користування природними ресурсами є в деякому розумінні формою акумулювання ренти. Плата за забруднення навколишнього середовища також розглядається як спосіб вилучення частини ренти від експлуатації асиміляційного потенціалу [131].

Фінансові ресурси місцевого бюджету на розвиток окремих галузей економіки спрямовуються на фінансування інвестиційних проектів, тому їх слід відносити до потенційних джерел інвестиційних ресурсів.

Формування заощаджень основних економічних суб'єктів регіону із їх доходів характеризують відповідні коефіцієнти заощадження.

Інвестиційний потенціал на фазі формування включає потенційні обсяги інвестиційних ресурсів із первинних та вторинних, внутрішніх та зовнішніх джерел. Вони представлені заощадженнями населення, накопиченнями фінансових коштів підприємств і організацій, коштами місцевого бюджету, зовнішніх надходжень інвестицій, а також внутрішнім впливом інвестиційних ресурсів:

$$IPR_{форм_t} = S_{ВН_t} + S_{ЗОВН_t} - S_{ВК_t} = (S_{НАС_t} + S_{ПО_t} + S_{МБ_t}) + S_{ЗОВН_t} - S_{ВК_t}, \quad (2.10)$$

де $IPR_{форм_t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у t-му році, млн грн;

$S_{ВН_t}$ – величина інвестиційних ресурсів, утворених у межах регіону у t-му році;

$S_{ЗОВН_t}$ – величина інвестиційних ресурсів, що надходять у регіон ззовні у t-му році.

$S_{ВК_t}$ – величина внутрішнього впливу інвестиційних ресурсів з регіону у t-му році;

$S_{НАС_t}$ – сума заощаджень населення у t-му році, млн грн;

$S_{ПО_t}$ – фонд накопичення підприємств та організацій у t-му році, млн грн;

$S_{МБ_t}$ – фінансові ресурси місцевого бюджету на розвиток окремих галузей економіки за період t, млн грн;

Визначення інвестиційних ресурсів, які надходять у регіон ззовні, визначаються залежно від рівня інвестиційної привабливості регіону:

$$S_{ЗОВН_t} = f X_{інв.прив}^{поз}, \quad (2.11)$$

де $S_{ЗОВН_t}$ – величина інвестиційних ресурсів, що надходять у регіон ззовні;

$X_{інв.прив}^{поз}$ – визначальні фактори позитивного впливу на рівень інвестиційної привабливості регіону.

До факторів, що позитивно впливають на рівень інвестиційної привабливості, відносять такі, що характеризують трудовий, споживчий,

виробничий, фінансовий, інституційний, інноваційний, інфраструктурний, природно-ресурсний часткові потенціали. Обсяг інвестиційних ресурсів, що надходять із зовнішніх джерел фінансування, залежить від рівня задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших інтересів інвестора щодо конкретного регіону, тобто від рівня його інвестиційної привабливості. Високий рівень інвестиційної привабливості регіону сприяє залученню інвестицій та гарантує отримання прибутку для інвесторів.

Внутрішній вплив інвестиційних ресурсів із регіону виникає внаслідок переміщення капіталів із одних регіонів держави в інші або до іншої держави внаслідок нестійкого економічного чи соціального розвитку відповідного регіону. Переміщення інвестиційних ресурсів за межі регіону у виробничій, грошовій чи товарній формах через прямі або портфельні інвестиції здійснюється з метою отримання прибутків суб'єктами господарювання. Позитивно вплинути на повернення капіталів може політична, інвестиційна, економічна привабливість та розвиненість інвестиційної інфраструктури регіону.

Внутрішній вплив інвестиційних ресурсів із регіону залежить від середнього рівня інвестиційної привабливості інших регіонів. Так, якщо рівень інвестиційної привабливості регіону більший за середній рівень інвестиційної привабливості іншого регіону, то вплив капіталу не відбувається і навпаки.

Внутрішній вплив інвестиційних ресурсів із регіону описується за допомогою функції

$$S_{BK_t} = f(X_{\text{инв.прив}}^{\text{нег}}), \quad (2.12)$$

де S_{BK_t} – величина внутрішнього впливу інвестиційних ресурсів із регіону у t-му році;

$X_{\text{инв.прив}}^{\text{нег}}$ – визначальні фактори негативного впливу на рівень інвестиційної привабливості.

До факторів, що негативно впливають на рівень інвестиційної привабливості, відносять такі, що характеризують можливість втрати інвестицій та доходів від них, зокрема законодавчий, політичний, економічний, фінансовий, соціальний, кримінальний, екологічний ризику.

Інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу оцінюється за структурою спрямування інвестиційного потенціалу регіону за видами економічної діяльності та об'єктами інвестування і визначається за формулою

$$IPR_{розп,t} = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^m IPP_{форм,t}^{ij}, \quad (2.13)$$

де $IPR_{розп,t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу у t-му році, млн грн;

$IPP_{форм,t}^{ij}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у t-му році, що розподіляється за i-м видом економічної діяльності у j-й інвестиційний проект, млн грн;

k – кількість видів економічної діяльності;

m – кількість інвестиційних проектів, що реалізуються у регіоні.

Фаза використання є завершальною фазою циклу відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Результатом використання інвестиційного потенціалу регіону є приріст валового регіонального продукту.

Інвестиційний потенціал регіону на фазі використання визначається за формулою

$$IPR_{вик,t} = \Delta BPP_t, \quad (2.14)$$

де $IPR_{вик,t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі використання у t-му році, млн грн;

ΔBPP_t – приріст валового регіонального продукту внаслідок інвестиційної діяльності у t-му році, млн грн.

Показником, що характеризує зміну валового регіонального продукту відносно обсягу інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування, є мультиплікатор ВРП. Він визначається за формулою

$$m_{ВРП} = \frac{\Delta ВРП_t}{IPR_{форм_t}}, \quad (2.15)$$

де $\Delta ВРП_t$ – приріст валового регіонального продукту у t-му році, млн грн;

$IPR_{форм_t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у t-му році, млн грн.

Другий етап – оцінка інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків у базовому році.

На основі базового інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування ґрунтується його оцінка на фазі використання, що визначається за формулою

$$IPR_{вик.баз} = \Delta ВРП_{баз} = IPR_{форм.баз} \cdot \overline{m_{ВРП}}, \quad (2.16)$$

де $IPR_{вик.баз}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі використання у базовому році, млн грн;

$\Delta ВРП_{баз}$ – приріст ВРП, обумовлений інвестиційною діяльністю, у базовому році, млн грн;

$IPR_{форм.баз}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у базовому році, млн грн;

$\overline{m_{ВРП}}$ – середній мультиплікатор ВРП.

Взаємообумовленість фаз використання та формування інвестиційного потенціалу регіону дозволяє визначити приріст інвестиційного потенціалу на фазі формування у наступному за базовим році. Оцінка приросту інвестиційного потенціалу на фазі формування відбувається на основі приросту ВРП у базовому році, середнього коефіцієнта заощадження, середнього коефіцієнта інвестування у виробничі інвестиції та питомої ваги економічних суб'єктів, задіяних у формуванні ВРП.

Приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування у наступному за базовим році визначається за формулою

$$\Delta IPR_{форм_{t+1}} = \Delta ВРП_{баз} \cdot \gamma_i^{ВРП} \cdot \overline{k_i^{зоащ}} \cdot \overline{k_i^{вир}}, \quad (2.17)$$

де $\Delta IPR_{\text{форм}_{t+1}}$ – приріст інвестиційного потенціалу регіону у наступному за базовим році, млн грн;

$\Delta BPP_{\text{баз}}$ – приріст ВРП у базовому році, млн грн;

$\gamma_i^{\text{ВРП}}$ – частка приросту ВРП за рахунок i -го економічного суб'єкта, задіяного у його формуванні. Визначається як відношення доходів i -го економічного суб'єкта до валового регіонального продукту;

$\overline{k_i^{\text{зоащ}}}$ – середній коефіцієнт заощадження i -го економічного суб'єкта;

$\overline{k_i^{\text{вир}}}$ – середній коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції i -го економічного суб'єкта.

Урахування екологічного фактора при оцінці інвестиційного потенціалу на фазі формування передбачає визначення економічних збитків від порушення екологічної рівноваги у регіоні. Найбільш прийнятним показником результативності функціонування економічної системи регіону, що характеризує вплив забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів на господарську діяльність є валовий регіональний продукт. Тому оцінку величини збитку, завданого економічній системі регіону, доцільно проводити відносно показника валового регіонального продукту.

Загальний економічний збиток від порушення екологічної рівноваги базується на розрахунку його пореципієнтних складових, що проявляються у вигляді зменшення чи недоотримання їх доходів, що обумовлено негативними наслідками впливу екологічного фактора на можливості економічних суб'єктів щодо отримання доходів або виробництва доданої вартості. Економічно результати такого впливу виражаються у економічному збитку, у вигляді втрат доходів економічних суб'єктів.

Величина екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування визначається за формулою 2.2.

Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі формування визначається за формулою

$$IPR_{форм_t}^{екол} = IPR_{форм_t} - EOIZ_{форм_t} \quad (2.18)$$

де $IPR_{форм_t}^{екол}$ – інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі формування у t-му році, млн грн;

$IPR_{форм_t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у t-му році, млн грн;

$EOIZ_{форм_t}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування інвестиційного потенціалу у t-му році, млн грн.

Інвестиційний потенціал на фазі розподілу визначається розподілом базового інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування за напрямками економічної діяльності та об'єктами інвестування.

Величина екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі розподілу визначається згідно з формулою 2.7.

Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі розподілу визначається за формулою:

$$IPR_{розп_t}^{екол} = IPR_{розп_t} - EOIZ_{розп_t}, \quad (2.19)$$

де $IPR_{розп_t}^{екол}$ – інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі розподілу у t-му році, млн грн;

$IPR_{розп_t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу у t-му році, млн грн;

$EOIZ_{розп_t}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу інвестиційного потенціалу у t-му році, млн грн.

Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі використання оцінюється за формулою:

$$IPR_{вик_t}^{екол} = IPR_{вик_t} - EOIZ_{вик_t}, \quad (2.20)$$

де $IPR_{вик_t}^{екол}$ – інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі використання у t-му році, млн грн;

$IPR_{\text{вик}_t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі використання у t-му році, млн грн;

$EOIZ_{\text{вик}_t}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання інвестиційного потенціалу у t-му році, млн грн.

У розрахунках за базовий приймається 2012 рік.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання – це сума екологічно обумовлених втрат доходів економічних суб'єктів, що утворюється при реалізації інвестиційних проектів у регіоні, визначається за формулою 2.9.

Третій етап – оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків проводиться впродовж циклу відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Тривалість циклу відтворення інвестиційного потенціалу регіону визначається як середньозважена величина життєвих циклів інвестиційних проектів, що реалізуються у регіоні.

Середньозважена величина життєвих циклів інвестиційних проектів, що реалізуються у регіоні, визначається за формулою:

$$\bar{T}_u = \frac{\sum_{j=1}^m T_u \cdot KI_j}{\sum_{j=1}^m KI_j}, \quad (2.21)$$

де \bar{T}_u – середньозважений період життєвого циклу інвестиційних проектів, що реалізуються у регіоні, р.;

T_u – період життєвого циклу j-го інвестиційного проекту, що реалізується у регіоні, р.;

KI_j – обсяг капітальних інвестицій за j-м інвестиційним проектом, грн;

m – кількість інвестиційних проектів, що реалізується у регіоні.

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків проводиться як сума інвестиційного потенціалу у базовому році та його приростів із урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами впродовж циклу відтворення інвестиційного потенціалу регіону, приведених до базового періоду оцінки.

Кумулятивний інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування визначається за формулою

$$IPR_{\text{форм.кум}}^{\text{екол}} = (IPR_{\text{форм.баз}} + \sum_{t=0}^T \frac{\Delta IPR_{\text{форм}_t}}{(1+r)^t}) - (EOIZ_{\text{форм.баз}} + \sum_{t=0}^T \frac{EOIZ_{\text{форм}_t}}{(1+r)^t}), \quad (2.22)$$

де $IPR_{\text{форм.кум}}^{\text{екол}}$ – кумулятивний інвестиційний потенціал регіону на фазі формування з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн;

$IPR_{\text{форм.баз}}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у базовому році, млн грн;

$\Delta IPR_{\text{форм}_t}$ – приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування у t-му році, млн грн;

$EOIZ_{\text{форм.баз}}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону у базовому році, млн грн;

$EOIZ_{\text{форм}_t}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону у t-му році, млн грн;

r – ставка дисконтування, % ;

T – тривалість середньозваженого циклу відтворення інвестиційного потенціалу регіону, років.

Кумулятивний інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі розподілу оцінюється за формулою

$$IPR_{розп.кум}^{екол} = (IPR_{розп.баз} + \sum_{t=0}^T \frac{\Delta IPR_{розп_t}}{(1+r)^t}) - (EOIZ_{розп.баз} + \sum_{t=0}^T \frac{EOIZ_{розп_t}}{(1+r)^t}), \quad (2.23)$$

$IPR_{розп.кум}^{екол}$ – кумулятивний інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн;

$IPR_{розп.баз}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу у базовому році, млн грн;

$\Delta IPR_{розп_t}$ – приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі розподілу у t-му році, млн грн;

$EOIZ_{розп.баз}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону у базовому році, млн грн;

$EOIZ_{розп_t}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону у t-му році, млн грн.

Кумулятивний інвестиційний потенціал регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі використання оцінюється за такою формулою

$$IPR_{вик.кум}^{екол} = \sum_{t=0}^T \frac{\Delta BPP_{t+1}}{(1+r)^{t+1}} - \sum_{t=0}^T \frac{EOIZ_{вик_{t+1}}}{(1+r)^{t+1}}, \quad (2.24)$$

де $IPR_{вик.кум}^{екол}$ – кумулятивний інвестиційний потенціал регіону на фазі використання з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн;

ΔBPP_{t+1} – приріст валового регіонального продукту на фазі використання у t+1-му році;

$EOIZ_{вик.баз.}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону у базовому році, млн грн;

$EOIZ_{вик_{t+1}}$ – екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону у t+1-му році.

Проведення еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону дозволяє визначити розмір екологічно обумовлених

інвестиційних збитків за період відтворення інвестиційного потенціалу. Результати еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону передбачають прийняття відповідних управлінських рішень щодо зменшення екологічно обумовлених його втрат. Це вимагає розроблення організаційно-економічного механізму еколого орієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз та систематизація існуючих науково-методичних підходів до вартісної оцінки інвестиційних процесів на рівні регіону показали відсутність єдиного підходу до визначення сутності, критеріїв і порядку оцінки інвестиційного потенціалу регіону. Це дозволило зробити висновок, що на сьогодні відсутні єдині методичні положення до оцінки величини інвестиційного потенціалу регіону, обмежений набір показників, за якими здійснюється оцінка інвестиційного потенціалу регіону, існує недостатньо підходів до агрегування та інтеграції показників оцінки, не визначено період проведення оцінки. Ряд підходів розглядає інвестиційний потенціал регіону як складову інвестиційної привабливості регіону. У більшості випадків здійснюється порівняльна оцінка інвестиційного потенціалу регіону.

2. У роботі доведено, що інвестиційний потенціал регіону є результатом взаємодії екологічних та економічних чинників. У той самий час в існуючих методичних підходах до оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону екологічні фактори не враховуються. Встановлено, що неврахування екологічних факторів при оцінюванні інвестиційного потенціалу регіону призводить до завищення його реальної величини. Відсутність методик щодо еколого-економічної оцінки інвестиційного потенціалу регіону пов'язана зі складністю вимірювання наслідків та результатів впливу інвестиційної діяльності на стан навколишнього природного середовища і зворотного впливу. Перехід від економічної до еколого-економічної оцінки

інвестиційного потенціалу дозволить об'єктивніше вимірювати ефективність інвестиційної діяльності у регіоні з позицій сталого розвитку.

3. Доведено, що на інвестиційний потенціал регіону істотно впливають стан навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів, які призводять до виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток – це фактичні або можливі втрати інвестиційного потенціалу регіону за фазами формування, розподілу і використання внаслідок забруднення навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів. Оцінку екологічно обумовленого інвестиційного збитку пропонується здійснювати за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

4. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток визначається на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону втратою інвестиційних ресурсів у складі доходів економічних суб'єктів, на фазі розподілу – втраченою вигодою від альтернативного використання інвестиційних ресурсів, на фазі використання – втратами доходів економічних суб'єктів.

5. Обґрунтування управлінських рішень у сфері інвестиційної діяльності регіону передбачає еколого-економічну оцінку відтворення інвестиційного потенціалу. Під еколого-економічною оцінкою відтворення інвестиційного потенціалу регіону розуміють визначення його величини за фазами відтворення з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків. Еколого-економічна оцінка здійснюється за показниками кумулятивного інвестиційного потенціалу на фазах формування, розподілу та використання з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на кожній із фаз. Критеріями еколого-економічної оцінки на фазі формування є сукупність чистих доходів економічних суб'єктів (населення, прибуткових підприємств та організацій), що спрямовані на виробничі інвестиції за відрахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на цій фазі. На фазі розподілу критерієм еколого-економічної оцінки є втрачена вигода від неоптимального розподілу інвестиційних ресурсів за видами економічної діяльності та

інвестиційними проектами, зокрема інвестування на природоохоронні заходи. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону критерієм еколого-економічної оцінки є приріст валового регіонального продукту за відрахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

6. Визначення екологічно обумовлених інвестиційних збитків дозволяє підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень щодо відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах сталого розвитку. Результати еколого-економічної оцінки інвестиційного потенціалу будуть впроваджені під час розроблення організаційно-економічного механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Результати дослідження за розділом 2 знайшли відображення у працях [43; 44; 93; 94; 97; 99].

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

3.1. Оцінка відтворення інвестиційного потенціалу адміністративної території в умовах забезпечення екологічної безпеки (на прикладі Сумської області)

Розроблені в п. 2.3 науково-методичні підходи до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону дозволяють провести розрахунок та визначити інвестиційні можливості регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки на прикладі Сумської області.

Еколого-економічну оцінку відтворення інвестиційного потенціалу регіону доцільно провести за послідовністю етапів.

Перший етап – оцінка інвестиційного потенціалу регіону у базовому році.

Визначення інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування

Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування оцінюється як сума потенційних обсягів заощаджень населення, накопичень фінансових ресурсів підприємств, організацій та фінансових ресурсів місцевого бюджету на розвиток окремих галузей економіки.

Обсяги доходів економічних суб'єктів у Сумській області, які потенційно можуть бути залучені у інвестиційну діяльність та є основою для формування інвестиційних ресурсів визначаються на основі статистичних даних за 2001–2011 рр. (табл. 3.1).

На основі визначених обсягів доходів економічних суб'єктів визначається величина їх заощаджень, які потенційно можуть бути спрямовані на фінансування інвестиційних ресурсів.

Заощадження населення складаються з нагромадження нефінансових активів та приросту фінансових активів; накопичення фінансових ресурсів

підприємств та організацій представлені величиною чистого прибутку та сумою амортизації. Для оцінки фінансових ресурсів держави як економічного суб'єкта пропонується враховувати видатки місцевого бюджету на розвиток окремих галузей економіки.

Таблиця 3.1

Доходи економічних суб'єктів у Сумській області за 2001–2011 рр.

Рік	Наявні доходи населення, млн грн	Чисті доходи підприємств, млн грн	Доходи Зведеного бюджету Сумської області, млн грн	Сума доходів, млн грн
2001	3021	12530,3	563,2	16114,5
2002	3463	13373,4	618,5	17454,9
2003	4164	12521	799,9	17484,9
2004	5188	14955,4	888,7	21032,1
2005	7376	16842,4	1220,7	25439,1
2006	9092	17549,6	1639,8	28281,4
2007	11892	22352,7	2278,9	36523,6
2008	15698	30530	2914,5	49142,5
2009	15819	30860,2	3003,8	49683
2010	19692	34411,3	3626,3	57729,6
2011	22098	38540,66	4260,90	64899,56

Аналіз статистичних даних, наведених у табл. Е.1, Ж.1, К.1 показує пропорційність розподілу доходів економічних суб'єктів на споживання та заощадження. Динаміка формування потенційних інвестиційних ресурсів населення, підприємств, організацій та місцевого бюджету наведена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Заощадження фінансових ресурсів економічних суб'єктів в Сумській області за 2001–2011 рр.

Рік	Заощадження фінансових ресурсів населення, млн грн			Накопичення фінансових ресурсів підприємств та організацій, млн грн			Видатки місцевого бюджету на розвиток окремих галузей економіки
	Нагромадження не фінансових активів населення	Приріст фінансових активів населення	Разом	Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності	Амортизація	Разом	
1	2	3	4	5	6	7	8
2001	68	122	190	17,2	339,7	356,9	76,3
2002	42	514	556	-288	356,8	356,8	62,8
2003	60	907	967	-287,6	385,3	385,3	92,9

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8
2004	77	1480	1557	-18,3	423,7	423,7	77,2
2005	101	2159	2260	44,3	412,8	457,1	72,4
2006	80	2803	2883	70,9	497,5	568,4	130,8
2007	83	4029	4112	228,7	515,2	743,9	188,9
2008	145	4735	4880	-787,8	597,1	597,1	191,5
2009	70	4896	4966	12,7	643,3	656	113,5
2010	282	6455	6737	42,1	677,4	719,5	170,6
2011	421	6705	7126	108	713,3	821,3	246,4

Формування заощаджень економічними суб'єктами регіону відображають відповідні коефіцієнти заощадження. Коефіцієнти заощадження основних економічних суб'єктів регіону визначаються за даними таблиць 3.1, 3.2.

Так, на основі формули 2.5 розрахуємо коефіцієнт заощаджень населення за 2011 р. (табл. 3.3):

$$k_{НАС_{11}}^{заощ} = \frac{7126}{22098} = 0,32.$$

Таблиця 3.3

Коефіцієнт заощадження населення в Сумській області за 2001–2011 рр.

Рік	Нааявні доходи населення, млн грн	Заощадження фінансових ресурсів населення, млн грн	Коефіцієнт заощаджень населення
2001	3021	190	0,06
2002	3463	556	0,16
2003	4164	967	0,23
2004	5188	1557	0,30
2005	7376	2260	0,31
2006	9092	2883	0,32
2007	11892	4112	0,35
2008	15698	4880	0,31
2009	15819	4966	0,31
2010	19692	6737	0,34
2011	22098	7126	0,32

Середній коефіцієнт заощаджень населення становить 0,32

$$\overline{k}_{НАС}^{заощ} = \frac{0,3 + 0,31 + 0,32 + 0,35 + 0,31 + 0,31 + 0,34 + 0,32}{8} = 0,32).$$

Коефіцієнт накопичення фінансових ресурсів підприємств та організацій за 2011 р. розраховується як відношення фонду накопичення

(суми чистого прибутку та амортизації) до величини чистих доходів підприємств та організацій (частка знову доданої вартості):

$$k_{ПО,11}^{нак} = \frac{713,3 + 108}{38540,66} = 0,02 .$$

Розраховані значення коефіцієнта накопичення фінансових ресурсів підприємств та організацій у Сумській області за 2001–2011 рр. наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Коефіцієнт накопичення фінансових ресурсів підприємств та організацій у Сумській області за 2001–2011 рр.

Рік	Чисті доходи підприємств, млн грн	Чистий прибуток (збиток) підприємств, млн грн	Амортизація, млн грн	Коефіцієнт накопичення фінансових ресурсів підприємств
2001	12530,3	17,2	339,7	0,03
2002	13373,4	-288	356,8	0,01
2003	12521	-287,6	385,3	0,01
2004	14955,4	-18,3	423,7	0,03
2005	16842,4	44,3	412,8	0,03
2006	17549,6	70,9	497,5	0,03
2007	22352,7	228,7	515,2	0,03
2008	30530	-787,8	597,1	0,02
2009	30860,2	12,7	643,3	0,02
2010	34411,3	42,1	677,4	0,02
2011	38540,66	108	713,3	0,02

Середній коефіцієнт накопичення фінансових ресурсів підприємств та організацій становить 0,03

$$\left(\overline{k_{ПО}^{нак}} = \frac{0,03 + 0,01 + 0,01 + 0,03 + 0,03 + 0,03 + 0,03 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,02}{11} = 0,03 \right).$$

Узагальнюючи розрахунки коефіцієнтів заощадження та накопичення, доходимо висновку, що заощадження економічних суб'єктів у Сумській області за 2001–2011 рр. залежать від пропорції розподілу їх доходів на споживання та заощадження і характеризуються низьким рівнем показників.

Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування за 2011р., розрахований за формулою 2.10, становить (табл. 3.5):

$$IPR_{\text{форм}_1} = (421+6705) + (108+713,3) + 246,4 = 8193,7 \text{ млн грн.}$$

Аналіз оцінки інвестиційного потенціалу регіону дозволяє зробити висновок, що за даний період він збільшився майже в 13 разів: з 623,2 млн грн до 8193,7 млн грн. У структурі формування інвестиційного потенціалу регіону також відбулися зміни, якщо у 2001 р. заощадження населення становили тільки 30,49 %, то в 2011 р. вони становили 86,97 %. Накопичення фінансових ресурсів підприємств та видатки на розвиток місцевого бюджету навпаки зменшувалися з 57,27 % до 9,43 % та з 12,24 % до 2,24 % відповідно.

Аналіз обсягів та структури інвестиційного потенціалу регіону з 2001 до 2011 р. показує, що його основу складають накопичення фінансових ресурсів населення, за даний період у середньому вони становили більше 80 %, незначне зменшення відбулося у 2004 р. до 76 %, що можна пояснити нестабільністю політичної ситуації в Україні і, як наслідок, зменшення заощадження населення.

Визначення інвестиційного потенціалу регіону на фазі розподілу

Інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу визначається за структурою спрямування інвестиційного потенціалу регіону за напрямками економічної діяльності та об'єктами інвестування. Дослідження динаміки інвестицій в основний капітал у Сумській області за видами економічної діяльності наведено в табл. Л. 1.

Визначення інвестиційного потенціалу регіону на фазі використання

Оскільки результатом відтворення інвестиційного потенціалу регіону є приріст валового регіонального продукту, визначимо динаміку зміни ВРП за досліджуваний період, а також мультиплікатор ВРП, який характеризує зміну валового регіонального продукту відносно обсягу інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування (формула 2.15, табл. 3.6).

Таблиця 3.5

Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування

Рік	Накопичення фінансових ресурсів населення, млн грн				Накопичення фінансових ресурсів підприємств та організацій, млн грн				Видатки місцевого бюджету на розвиток окремих галузей економіки		Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування, млн грн
	Нагромадження нефінансових активів населення	Приріст фінансових активів населення	Загальна сума	Відсоток	Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності	Амортизація	Загальна сума	Відсоток	Загальна сума	Відсоток	
2001	68	122	190	0,30	17,2	339,7	356,9	0,57	76,3	0,12	623,2
2002	42	514	556	0,57	-288	356,8	356,8	0,37	62,8	0,06	975,6
2003	60	907	967	0,67	-287,6	385,3	385,3	0,27	92,9	0,06	1445,2
2004	77	1480	1557	0,76	-18,3	423,7	423,7	0,21	77,2	0,04	2057,9
2005	101	2159	2260	0,81	44,3	412,8	457,1	0,16	72,4	0,03	2789,5
2006	80	2803	2883	0,80	70,9	497,5	568,4	0,16	130,8	0,04	3582,2
2007	83	4029	4112	0,82	228,7	515,2	743,9	0,15	188,9	0,04	5044,8
2008	145	4735	4880	0,86	-787,8	597,1	597,1	0,11	191,5	0,03	5668,6
2009	70	4896	4966	0,87	12,7	643,3	656	0,11	113,5	0,02	5735,5
2010	282	6455	6737	0,88	42,1	677,4	719,5	0,09	170,6	0,02	7627,1
2011	421	6705	7126	0,87	108	713,3	821,3	0,10	246,4	0,03	8193,7

Таблиця 3.6

Приріст ВРП за рахунок інвестиційної діяльності регіону

Рік	ВРП, млн грн	Приріст ВРП, млн грн	Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування, млн грн	Мультиплікатор ВРП
2002	4384	263	975,6	0,27
2003	4822	438	1445,2	0,30
2004	6275	1453	2057,9	0,71
2005	8025	1750	2789,5	0,63
2006	9566	1541	3582,2	0,43
2007	12341	2775	5044,8	0,55
2008	16210	3869	5668,6	0,68
2009	16060	-150	5735,5	-
2010	18333	2273	7627,1	0,30
2011	19524	1191	8193,7	0,15

Мультиплікатор ВРП у 2011р. становив:

$$m_{ВРП,11} = \frac{\Delta ВРП_{11}}{IPR_{11}} = \frac{1191}{8193,7} = 0,15.$$

Середнє значення мультиплікатора ВРП за досліджуваний період становить 0,45 ($m_{ВРП} = \frac{0,27 + 0,3 + 0,71 + 0,63 + 0,43 + 0,55 + 0,68 + 0,3 + 0,15}{9} = 0,45$).

Другий етап – оцінка інвестиційного потенціалу регіону у базовому році з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування на 01.01.2012 р. становить 8695,55 млн грн. Розрахуємо інвестиційний потенціал регіону на фазі використання як приріст ВРП у 2012 р. з урахуванням середнього значення мультиплікатора ВРП за формулою 2.16:

$$IPR_{\text{вик.баз}} = \Delta ВРП_{12} = 8695,55 \cdot 0,45 = 3913,0 \text{ млн грн.}$$

Оскільки фази використання та формування інвестиційного потенціалу регіону є взаємообумовленими, то визначення приросту інвестиційного потенціалу на фазі формування у наступному за базовим році відбувається на основі приросту ВРП, коефіцієнтів заощадження та інвестування у виробничі інвестиції та питомої ваги економічних суб'єктів, задіяних у формуванні ВРП (табл. 3.7).

Розрахуємо приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування у 2013 р. за формулою 2.17:

$$\Delta IPR_{\text{форм}_{13}} = (3913,0 \cdot 0,75 \cdot 0,32 \cdot 0,95) + (3913,0 \cdot 0,21 \cdot 0,11 \cdot 0,28) + (3913,0 \cdot 0,21 \cdot 0,89 \cdot 1) = 1648,81 \text{ млн грн.}$$

Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у 2013 р. оцінюється:

$$IPR_{\text{форм}_{13}} = IPR_{\text{баз}} + \Delta IPR_{13} = 8695,55 + 1648,81 = 10344,36 \text{ млн грн.}$$

Інвестиційний потенціал регіону на фазі використання у 2013 р. оцінюється:

$$IPR_{\text{вик}_{13}} = IPR_{\text{форм}_{13}} \cdot \overline{m_{\text{ВРП}}} = 10344,36 \cdot 0,45 = 4654,96 \text{ млн грн.}$$

Таблиця 3.7

Інвестиційний потенціал регіону на фазах його відтворення (прогноз)

Рік	Фази відтворення ІПР			
	Показники оцінки на фазі формування ІПР		Показники оцінки на фазі використання ІПР	
	ІПР на фазі формування, млн грн	Приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування, млн грн	ВРП на кінець року, млн грн	Приріст ВРП, млн грн
2012	8695,55		23437,00	3913,00
2013	10344,36	1648,81	28091,96	4654,96
2014	12305,81	1961,45	33629,58	5537,62
2015	14639,19	2333,37	40217,21	6587,63
2016	17415,01	2775,82	48053,96	7836,75
2017	20717,16	3302,16	57376,69	9322,72

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток є складовою еколого-економічного збитку. Оцінка еколого-економічного збитку може здійснюватися за прямим та укрупненим методами.

За методом прямого розрахунку еколого-економічний збиток визначається за формулою 2.3. Згідно з цією методикою питомий збиток від надходження в навколишнє середовище забруднювальних речовин (параметр «у») було визначено у 2001 р. в 17,53 грн/ умов.т. [124, с. 168], що передбачає його індексування до умов 2011 р. за формулою

$$y_{2011} = y_{2001} \cdot \prod_{t=2002}^{T_p} I_t, \quad (3.1)$$

де y_{2011} – питомий збиток від надходження в навколишнє середовище забруднюючих речовин у 2011 р., грн/умов.т;

y_{2001} – питомий збиток від надходження в навколишнє середовище забруднюючих речовин у 2001 р. (17,53 грн / умов.т);

I_t – індекс інфляції t-го періоду;

T_p – розрахунковий період, р.

Питомий збиток від надходження в навколишнє середовище забруднювальних речовин у 2011 р. оцінюється:

$$\begin{aligned} y_{2011} &= 17,53 \cdot (1,094 \cdot 1,081 \cdot 1,143 \cdot 1,122 \cdot 1,133 \cdot 1,15 \cdot 1,21 \cdot 1,108 \cdot 1,089 \cdot 1,097) = \\ &= 17,53 \cdot 3,16 = 55,48 (\text{грн} / \text{умов. т}). \end{aligned}$$

Складовими еколого-економічного збитку від надходження в навколишнє середовище забруднювальних речовин є збиток, якого завдають населенню та суб'єктам господарювання (підприємствам та організаціям). Оцінка величини пореципієнтних складових економічного збитку від атмосферного забруднення проводиться на основі їх часток у структурі загального економічного збитку [6, с. 275–276], зокрема 45 % – це втрати населення; 2) 55 % – втрати доходів підприємств регіону. У структурі еколого-економічного збитку населення втрата доходів населенням визначається виходячи з частки втрат національного доходу у розмірі 48 %. У структурі еколого-економічного збитку суб'єктів господарювання втрата доходів визначається як втрати прибутку від забруднення атмосферного повітря у розмірі 95 %.

Оцінка питомого екологічно обумовленого збитку від надходження в навколишнє середовище забруднювальних речовин у 2011 р. становить:

$$y_{2011}^{нас} = 55,48 \cdot 0,45 \cdot 0,48 = 11,98 (\text{грн} / \text{умов. т}),$$

$$y_{2011}^{но} = 55,48 \cdot 0,55 \cdot 0,95 = 27,46 (\text{грн} / \text{умов. т}).$$

Безрозмірний показник відносної небезпеки забруднювальних речовин для даної території (δ) визначається як середньозважена величина за

відповідними факторами сприйняття залежно від кількості населення по містах Сумської області. Він становить 3,45:

$$(\bar{\delta} = \frac{273,2 \cdot 4 + 35,1 \cdot 3 + 93,4 \cdot 3 + 26,9 \cdot 3 + 49,3 \cdot 3 + 44,1 \cdot 3 + 79,9 \cdot 3}{273,2 + 35,1 + 93,4 + 26,9 + 49,3 + 44,1 + 79,9} = 3,45).$$

Безрозмірна поправка, що відповідає за характер розсіювання забруднювальних речовини в атмосфері (f), становить 0,7 [124, с. 168].

Значення зведеної маси річного викиду забруднювальних речовин в атмосферу визначається за формулою 2.4 і становить

$$M_{2011} = \sum (5712,8 \cdot 1 + 12359,8 \cdot 1,3 + 4203,8 \cdot 41,1 + 5389,5 \cdot 16,5 + 251,48 \cdot 41,5 + 5389,45 \cdot 1 + 2622,87 \cdot 1) = 301932,21 \text{ умов. т.}$$

Тоді втрати доходів населення становитимуть:

$$EOI\bar{Z}_{2011}^{nac} = 11,98 \cdot 3,45 \cdot 0,7 \cdot 301932,21 = 8748264 \text{ грн.}$$

Втрати доходів суб'єктів господарювання (підприємств та організацій) становлять:

$$EOI\bar{Z}_{2011}^{noc} = 27,46 \cdot 3,45 \cdot 0,7 \cdot 301932,21 = 20048106 \text{ грн.}$$

Загальний економічний збиток від забруднення атмосфери дорівнює:

$$EOI\bar{Z}_{2011} = 8748264 + 20048106 = 28796370 \text{ грн.}$$

Згідно з укрупненим методом розрахунку визначаються всі види еколого-економічного збитку (від забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунту). Встановлено, що величина еколого-економічного збитку становить 2–3 % від валового регіонального продукту [5]. Еколого-економічні збитки визначають величину втрат доходів економічних суб'єктів, що призводить до зміни їхньої здатності формувати інвестиційні ресурси.

Оцінка негативного впливу екологічного фактора на доходи економічних суб'єктів проводиться на основі їх часток у структурі загального економічного збитку [6, с. 275–276]. Загальний та пореципієнтний економічний збиток від забруднення навколишнього середовища визначено в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Загальний та пореципієнтний економічний збиток від забруднення
навколишнього середовища (прогноз)

Рік	ВРП, млн грн	Еколого-економічний збиток, всього, млн грн	у тому числі	
			збиток населенню, млн грн	збиток підприємствам, млн грн
2012	23437,00	703,11	316,40	386,71
2013	28091,96	842,76	379,24	463,52
2014	33629,58	1008,89	454,00	554,89
2015	40217,21	1206,52	542,93	663,58
2016	48053,96	1441,62	648,73	792,89
2017	57376,69	1721,30	774,59	946,72

Так, загальний економічний збиток від забруднення навколишнього середовища у базовому році становить

$$EEZ_{\text{баз}} = ВРП_{\text{баз}} \cdot 0,03 = 23437,0 \cdot 0,03 = 703,11 \text{ млн грн.}$$

Економічний збиток населенню та підприємствам і організаціям від забруднення навколишнього середовища обчислюється як

$$\Delta D_{\text{НАС}_{\text{баз}}}^{\text{екол}} = EEZ_{\text{баз}} \cdot 0,45 = 703,11 \cdot 0,45 = 316,4 \text{ млн грн. ,}$$

$$\Delta D_{\text{ПО}_{\text{баз}}}^{\text{екол}} = EEZ_{\text{баз}} \cdot 0,55 = 703,11 \cdot 0,55 = 386,71 \text{ млн грн.}$$

Розраховані обсяги втрат доходів за методом прямого розрахунку ґрунтуються на оцінці еколого-економічного збитку від забруднення повітряного басейну. За методом укрупненої оцінки еколого-економічний збиток містить усі його види. Тому ми пропонуємо при оцінці втрат доходів економічних суб'єктів унаслідок впливу екологічного фактора використовувати метод укрупненого розрахунку.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування визначається за формулою 2.2.

Коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції характеризує спрямування інвестицій у виробничу сферу діяльності за рахунок накопичень економічних суб'єктів регіону та визначається за формулою 2.6. Встановлено, що коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції населенням становить 0,95.

Коефіцієнт інвестування у виробничі інвестиції підприємствами та організаціями за рахунок чистого прибутку становить – 0,28, або 28 %, за рахунок амортизації – 100 %.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону у базовому (2012) році розраховуємо як суму екологічно обумовлених інвестиційних збитків економічних суб'єктів (табл. 3.9):

$$EOIЗ_{\text{форм}_{12}} = (316,4 \cdot 0,32 \cdot 0,95) + (386,71 \cdot 0,03 \cdot 0,28) = 99,43 \text{ млн грн.}$$

Таблиця 3.9

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування
(прогноз)

Рік	ЕОІЗ населення на фазі формування, млн грн	ЕОІЗ підприємств на фазі формування, млн грн	Загальний ЕОІЗ, млн грн
2012	96,19	3,25	99,43
2013	115,29	3,89	119,18
2014	138,02	4,66	142,68
2015	165,05	5,57	170,63
2016	197,21	6,66	203,87
2017	235,47	7,95	243,43

Оцінку інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі формування проведено за формулою 2.18 (табл. 3.10):

$$IPR_{\text{форм.баз}}^{\text{екол}} = IPR_{\text{форм.баз}} - EOIЗ_{\text{форм.баз}} = 8695,55 - 99,43 = 8596,12 \text{ млн грн.}$$

Таблиця 3.10

Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку (прогноз)

Рік	Інвестиційний потенціал регіону на фазі формування, млн грн	ЕОІЗ на фазі формування, млн грн	Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням ЕОІЗ на фазі формування, млн грн
1	2	3	4
2012	8695,55	99,43	8596,12
2013	10344,36	119,18	10225,18

Продовження табл. 3.10

1	2	3	4
2014	12305,81	142,68	12163,14
2015	14639,19	170,63	14468,56
2016	17415,01	203,87	17211,13
2017	20717,16	243,43	20473,74

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу становить суму інвестиційних ресурсів, спрямованих на фінансування проектів екологічного характеру.

Для визначення обсягів екологічних витрат на охорону навколишнього природного середовища у базовому році розрахуємо коефіцієнт екологічних витрат. Він показує, яку частку становлять витрати на охорону навколишнього природного середовища по відношенню до інвестиційного потенціалу регіону і визначається за формулою (табл. 3.11):

$$k_t^{\text{екол.витр}} = \frac{EB_t}{IPR_{\text{форм}_t}}, \quad (3.2)$$

де $k_t^{\text{екол.витр}}$ – коефіцієнт екологічних витрат;

EB_t – витрати на охорону навколишнього природного середовища у t -му році, млн грн;

$IPR_{\text{форм}_t}$ – інвестиційний потенціал регіону на фазі формування у t -му році, млн грн

Коефіцієнт екологічних витрат у 2011 році становить

$$k_{11}^{\text{екол.витр}} = \frac{240,96}{8193,7} = 0,03.$$

Середній коефіцієнт екологічних витрат становить 0,02:

$$\overline{k^{\text{екол.витр}}} = \frac{0,03 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,02 + 0,03}{10} = 0,02).$$

Тоді витрати на охорону навколишнього природного середовища у базовому році будуть становити

$$EB_{\text{баз}} = IPR_{\text{форм.баз}} \cdot \overline{k^{\text{екол.витр}}} = 8695,55 \cdot 0,02 = 173,91 \text{ млн грн.}$$

Визначення коефіцієнта ефективності екологічних інвестицій, що показує обсяг попередженого еколого-економічного збитку на одиницю

природоохоронних інвестицій, виконується за формулою 2.8, табл. 3.11, на основі статистичних даних [28; 167; 169]. У 2011 році він становив

$$q_{i_{11}}^{\text{екол}} = \frac{9,17}{240,96} = 0,04.$$

Середній коефіцієнт ефективності екологічних інвестицій становить 0,06:

$$\overline{q_i^{\text{екол}}} = \frac{0,05 + 0,04 + 0,08 + 0,06 + 0,07 + 0,06 + 0,05 + 0,06 + 0,05 + 0,04}{10} = 0,06).$$

Таблиця 3.11

Визначення коефіцієнта екологічних витрат та коефіцієнта ефективності екологічних інвестицій

Рік	Капітальні інвестиції на ОНПС, млн грн	Поточні витрати на ОНПС, млн грн	Екологічні витрати, млн грн	ІПР на фазі формування	Коефіцієнт екологічних витрат	Екологічні платежі, млн грн	Коефіцієнт ефективності екологічних інвестицій
2002	3,74	29,28	33,02	975,60	0,03	1,49	0,05
2003	2,00	33,57	35,57	1445,20	0,02	1,60	0,04
2004	3,85	39,12	42,97	2057,90	0,02	3,29	0,08
2005	2,78	49,87	52,65	2789,50	0,02	3,05	0,06
2006	10,99	67,97	78,96	3582,20	0,02	5,41	0,07
2007	16,42	97,92	114,34	5044,80	0,02	6,81	0,06
2008	19,81	120,34	140,15	5668,60	0,02	7,06	0,05
2009	19,50	117,05	136,55	5735,50	0,02	8,08	0,06
2010	15,36	148,84	164,20	7627,10	0,02	8,83	0,05
2011	23,66	217,30	240,96	8193,70	0,03	9,17	0,04

Середня рентабельність операційного капіталу в регіоні дуже низька, тому в розрахунках будемо використовувати середню ставку за банківськими депозитами, що становить 16 %.

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу визначається за формулою 2.7 (табл. 3.12):

$$EOIЗ_{\text{розп.баз}} = 173,91 \cdot (0,06 - 0,16) = -17,39 \text{ млн грн.}$$

Таблиця 3.12

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі розподілу
(прогноз)

Рік	Екологічні витрати, млн грн	ЕОІЗ на фазі розподілу, млн грн
2012	173,91	17,39
2013	206,89	20,69
2014	246,12	24,61
2015	292,78	29,28
2016	348,30	34,83
2017	414,34	41,43

Визначення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазі розподілу здійснюється за формулою 2.19 (табл. 3.13):

$$IPR_{розп.баз}^{екол} = IPR_{розп.баз} - EOIZ_{розп.баз} = 8695,55 - 17,39 = 8678,16 \text{ млн грн.}$$

Таблиця 3.13

Інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу з урахуванням
екологічно обумовлених інвестиційних збитків (прогноз)

Рік	Інвестиційний потенціал регіону на фазі розподілу, млн грн	ЕОІЗ на фазі розподілу, млн грн	Інвестиційний потенціал регіону з урахуванням ЕОІЗ на фазі розподілу, млн грн
2012	8695,55	17,39	8678,16
2013	10344,36	20,69	10323,67
2014	12305,81	24,61	12281,20
2015	14639,19	29,28	14609,91
2016	17415,01	34,83	17380,18
2017	20717,16	41,43	20675,73

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання – це сума екологічно обумовлених втрат доходів економічних суб'єктів, що утворюються під час реалізації інвестиційних проектів у регіоні, він визначається за формулою 2.9. Оцінку екологічно обумовлених втрат доходів у ході реалізації інвестиційних проектів у регіоні проведено за показником ВРП (табл. 3.14).

Екологічно обумовлені втрати доходів визначаються як різниця приростів ВРП без та з урахуванням екологічного фактора. Приріст ВРП з

урахуванням екологічного фактора розраховується на основі величини базового ІПР на фазі формування з урахуванням екологічно обумовлених збитків на фазі формування та розподілу:

$$IPR_{\text{вик. баз}}^{\text{екол}} = \Delta BPI_{\text{баз}}^{\text{екол}} = 8695,55 - (99,43 + 17,39) \cdot 0,45 = 3860,43 \text{ млн грн.}$$

$$EOI_{\text{вик. баз}} = 3913 - 3860,43 = 52,57 \text{ млн грн.}$$

Таблиця 3.14

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі використання
(прогноз)

Рік	ІПР на фазі формування, млн грн	Приріст ІПР на фазі формування, млн грн	ЕОІЗ на фазі формування, млн грн	ЕОІЗ на фазі розподілу, млн грн	Приріст ВРП, млн грн	Приріст ВРП з урахуванням ЕОІЗ, млн грн	ЕОІЗ на фазі використання, млн грн
2012	8695,55	-	99,43	17,39	3913,00	3860,43	52,57
2013	10322,21	1626,66	119,18	20,69	4654,96	4582,05	72,91
2014	12252,94	1930,73	142,68	24,61	5537,62	5438,54	99,07
2015	14544,57	2291,63	170,63	29,28	6587,63	6455,10	132,54
2016	17264,54	2719,97	203,87	34,83	7836,75	7661,63	175,13
2017	20492,90	3228,36	243,43	41,43	9322,72	9093,62	229,10

Третій етап – оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку.

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку проводиться за цикл відтворення інвестиційного потенціалу в регіоні. Середньозважений цикл відтворення інвестиційного потенціалу беремо таким, що дорівнює середньозваженому циклу відтворення основного капіталу регіону, який становить 5,8 року [60], тобто за період з 2012 по 2017 р.

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків виконується як сума інвестиційного потенціалу в базовому році та його приростів з урахування екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами протягом циклу

відтворення інвестиційного потенціалу регіону, дисконтованих до базового періоду оцінки інвестиційного потенціалу регіону (2012 р.).

Розрахуємо дисконтовані прирости інвестиційного потенціалу на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону, табл. 3.15. Коефіцієнт дисконтування визначимо за середньою обліковою ставкою НБУ, що становить 9,2 %.

Таблиця 3.15

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування протягом циклу відтворення інвестиційного потенціалу регіону (прогноз)

Рік	Приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування, млн грн	Коефіцієнт дисконтування	Дисконтований приріст інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування, млн грн
2012	8695,55	1	
2013	1648,81	1,09	1509,90
2014	1961,45	1,19	1644,87
2015	2333,37	1,30	1791,91
2016	2775,82	1,42	1952,09
2017	3302,16	1,55	2126,59
Кумулятивний ІПР, млн грн			17720,92

Розрахуємо дисконтовані прирости інвестиційного потенціалу на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Дисконтовані прирости інвестиційного потенціалу регіону на фазі використання (прогноз)

Рік	Приріст інвестиційного потенціалу регіону, млн грн (приріст ВРП)	Коефіцієнт дисконтування	Дисконтований приріст інвестиційного потенціалу регіону, млн грн
2012	3913,00	1,09	3583,33
2013	4654,96	1,19	3903,65
2014	5537,62	1,30	4252,60
2015	6587,63	1,42	4632,75
2016	7836,75	1,55	5046,88
2017	9322,72	1,70	5498,03
Кумулятивний інвестиційний потенціал регіону, млн грн			26917,24

Розрахуємо дисконтовані екологічно обумовлені збитки на фазі формування та розподілу інвестиційного потенціалу регіону (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Дисконтовані екологічно обумовлені інвестиційні збитки на фазі формування та розподілу (прогноз)

Рік	ЕОІЗ на фазі формування, млн грн	ЕОІЗ на фазі розподілу, млн грн	Коефіцієнт дисконтування	Дисконтований ЕОІЗ на фазі формування, млн грн	Дисконтований ЕОІЗ на фазі розподілу, млн грн
2012	99,43	17,39	1	99,43	17,39
2013	119,18	20,69	1,09	109,14	18,95
2014	142,68	24,61	1,19	119,65	20,64
2015	170,63	29,28	1,30	131,03	22,48
2016	203,87	34,83	1,42	143,37	24,49
2017	243,43	41,43	1,55	156,77	26,68

Розрахуємо дисконтовані екологічно обумовлені збитки на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Дисконтовані екологічно обумовлені інвестиційні збитки на фазі використання (прогноз)

Рік	ЕОІЗ на фазі використання, млн грн	Коефіцієнт дисконтування	Дисконтований ЕОІЗ на фазі використання, млн грн
2012	52,57	1,09	48,14
2013	72,91	1,19	61,14
2014	99,07	1,30	76,08
2015	132,54	1,42	93,21
2016	175,13	1,55	112,78
2017	229,10	1,70	135,11

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку проведена за формулою 2.22:

$$IPK_{\text{форм.кум}}^{\text{екол}} = (8695,55 + \frac{1648,81}{(1+0,092)^1} + \frac{1961,45}{(1+0,092)^2} + \frac{2333,37}{(1+0,092)^3} + \frac{2775,82}{(1+0,092)^4} + \frac{3302,16}{(1+0,092)^5}) - (99,43 + \frac{119,18}{(1+0,092)^1} + \frac{142,68}{(1+0,092)^2} + \frac{170,63}{(1+0,092)^3} + \frac{203,87}{(1+0,092)^4} + \frac{243,43}{(1+0,092)^5}) = 16961,52 \text{ млн грн.}$$

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону на фазі розподілу з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку виконана за формулою 2.23:

$$IPR_{розт.кум}^{екол} = (8695,55 + \frac{1648,81}{(1+0,092)^1} + \frac{1961,45}{(1+0,092)^2} + \frac{2333,37}{(1+0,092)^3} + \frac{2775,82}{(1+0,092)^4} + \frac{3302,16}{(1+0,092)^5}) - (17,39 + \frac{20,69}{(1+0,092)^1} + \frac{24,61}{(1+0,092)^2} + \frac{29,28}{(1+0,092)^3} + \frac{34,83}{(1+0,092)^4} + \frac{41,43}{(1+0,092)^5}) = 17590,28 \text{ млн грн.}$$

Оцінка кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону на фазі використання з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку проведена за формулою 2.24:

$$IPR_{вик.кум}^{екол} = (\frac{3913}{(1+0,092)^1} + \frac{4654,96}{(1+0,092)^2} + \frac{5537,62}{(1+0,092)^3} + \frac{6587,63}{(1+0,092)^4} + \frac{7836,75}{(1+0,092)^5} + \frac{9322,72}{(1+0,092)^6}) - (\frac{52,57}{(1+0,092)^1} + \frac{72,91}{(1+0,092)^2} + \frac{99,07}{(1+0,092)^3} + \frac{132,54}{(1+0,092)^4} + \frac{175,13}{(1+0,092)^5} + \frac{229,1}{(1+0,092)^6}) = 26390,77 \text{ млн грн.}$$

Узагальнювальні результати оцінки кумулятивного інвестиційного потенціалу регіону за фазами відтворення з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку наведені в табл. 3.19

Таблиця 3.19

Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу
Сумської області станом на 01.01.2012 р.

Фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону	Кумулятивний інвестиційний потенціал регіону за фазами відтворення, млн грн	Кумулятивний ЕОІЗ за фазами відтворення, млн грн	Кумулятивний ІПР за фазами відтворення з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн
Формування	17720,92	759,40	16961,52
Розподілу	17720,92	130,64	17590,28
Використання	26917,24	526,47	26390,77

Середньорічний інвестиційний потенціал регіону за фазами відтворення з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку подано в табл. 3.20.

Таблиця 3.20

Середньорічні показники еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу Сумської області станом на 01.01.2012 р.

Фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону	Середньорічний інвестиційний потенціал регіону за фазами відтворення, млн грн	Середньорічний ЕОІЗ за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону, млн грн	Середньорічний інвестиційний потенціал регіону за фазами відтворення з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку, млн грн
Формування	2953,49	126,57	2826,92
Розподілу	2953,49	21,77	2931,71
Використання	4486,21	87,74	4398,46

Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону показує, що в цілому забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів області зменшують інвестиційний потенціал регіону на фазі формування на 4,3 %, на фазі розподілу – на 0,7 % і на фазі використання – на 2 %.

Результати еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу можуть бути використані в процесі управління інвестиційним потенціалом регіону та розроблення організаційно-економічного механізму відтворення інвестиційного потенціалу з урахуванням екологічного фактора, що забезпечить оптимальне використання різних інструментів і методів для регулювання інвестиційних процесів у регіоні.

3.2. Екологоорієнтована система управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону

Управління інвестиційним потенціалом регіону забезпечує його відтворення за допомогою регулювання дій економічних суб'єктів щодо акумулювання вільних ресурсів, їх трансформацію в інвестиції та контроль за отриманням доходів від інвестування.

Головною метою функціонування існуючої системи управління інвестиційною діяльністю в регіоні є розроблення та впровадження заходів,

спрямованих на формування високого рівня інвестиційної привабливості, забезпечення відтворення інвестиційного потенціалу, розвитку регіонального інвестиційного ринку, реалізацію регіональної інвестиційної політики, регіональних інвестиційних програм.

Система управління інвестиційною діяльністю в регіоні націлена на підвищення рівня інвестиційної привабливості, залучення централізованих капіталовкладень, створення ефективної інфраструктури інвестиційного ринку в регіоні, управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Підвищення рівня інвестиційної привабливості в регіоні спрямоване на створення сприятливих умов для залучення внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування інвестиційних ресурсів. Цьому сприяють розвиток ринкової інфраструктури, трудового та виробничого потенціалів, підвищення рівня заробітної плати та зайнятості населення, збереження стану навколишнього природного середовища, залучення у господарську діяльність наявних у регіоні природних ресурсів, нерухомість, науково-технічний потенціал регіону.

Залучення капіталовкладень досягається внаслідок збалансування попиту та пропозиції на інвестиційні ресурси, акумуляції фінансових ресурсів через інфраструктуру інвестиційного ринку; забезпечення інтеграції регіонального та міжнародного інвестиційних ринків.

Створення ефективної інфраструктури інвестиційного ринку регіону сприяє зростанню можливостей залучення в регіон інвестиційних коштів, що приводить до зростання інвестиційного потенціалу. Ефективна діяльність інфраструктури інвестиційного ринку націлена на вирішення таких завдань:

- розподіл ресурсів у часі, тобто регулювання перерозподілу доходів економічних об'єктів між поточним та майбутнім споживанням;
- акумуляція заощаджень, що вирішує суперечність між невеликими заощадженнями домогосподарств та значними потребами виробників у великих обсягах інвестицій;

- перерозподіл ризику – за рахунок акумуляції великих обсягів фінансових ресурсів знижується ризик інвестицій для окремих економічних суб'єктів, організація торгівлі ризиком;

- згладжування суперечностей між прагненнями інвесторів у короткострокових вкладеннях і потребами виробників у довгострокових інвестиціях;

- забезпечення ліквідності інвестицій через трансформацію неліквідних активів фірм-виробників у високоліквідні фінансові зобов'язання.

Управління процесами відтворення інвестиційного потенціалу в регіоні базується на цілях та принципах інвестування. Цілі інвестування визначають фінансові механізми та канали інвестування. Визначення механізмів та каналів інвестування в економіку регіону передбачає:

- виявлення на основі аналізу інвестиційної привабливості перспективних високодохідних виробництв;

- розроблення інвестиційних проектів та їх оформлення відповідно до міжнародних вимог;

- оцінку ефективності інвестиційних проектів та їх відбір для фінансування з урахуванням термінів окупності;

- розроблення механізму захисту вкладених коштів та гарантій для приватних вітчизняних та зарубіжних інвесторів;

- формування фінансових потоків із послідовним залученням капіталу за інвестиційними проектами.

Управління інвестиційним потенціалом має опиратися на принципи інвестування, визначені в межах регіональної інвестиційної політики:

- посилення державного та регіонального контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, виділених на цілі інвестування у формі безповоротного фінансування та кредитування;

- оптимальне розміщення централізованих капіталовкладень;

- державне фінансування інвестиційних проектів на конкурсній основі;

- державну підтримку підприємств, що працюють у рамках регіональної інвестиційної політики, у вигляді переходу від безповоротного фінансування до кредитування на принципах поворотності та платності;
- пріоритетне використання інвестиційних ресурсів на реалізацію швидкоокупних інвестиційних проектів та об'єктів бізнесу незалежно від форм власності;
- підтримку інвестиційних процесів на основі розвитку різних форм власності;
- поширення практики спільного (пайового) фінансування інвестиційних проектів як державними, так і комерційними структурами регіону [176, с. 135].

Відтворення інвестиційного потенціалу регіону призводить до зростання навантаження на навколишнє природне середовище. Це викликає необхідність переорієнтації управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону на урахування вимог забезпечення екологічної безпеки. Існуюча система управління інвестиційною діяльністю в регіоні не забезпечує екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Це обумовлює необхідність формування регіональної екологічно орієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Під екологоорієнтованою системою управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону розуміють процес цілеспрямованого впливу керуючої підсистеми на суб'єкти та об'єкти інвестиційного потенціалу в процесах його відтворення в умовах забезпечення екологічної безпеки.

Екологоорієнтована система управління відтворенням інвестиційного потенціалу враховує імператив екологічно орієнтованого розвитку регіону. Він проявляється у здатності суспільства та держави встановлювати пріоритетність екологічних цілей над економічними, імплементації ними екологічних обмежень у конкретні управлінські дії у сфері інвестування.

Імператив екологічно орієнтованого розвитку регіону визначається рівнем впливу суб'єктів інвестиційної діяльності на прийняття екологічних рішень, заходами щодо підтримки екологічної ситуації в регіоні на сприятливому рівні, а також рівнем екологічної свідомості інвесторів-природокористувачів.

Реалізація екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу полягає в інтеграції стратегій економічного розвитку з напрямками інвестиційної політики в умовах забезпечення екологічної безпеки.

Метою функціонування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є створення сприятливих умов для формування інвестиційних ресурсів, організації раціонального їх розподілу та ефективного використання за дотримання екологічних вимог. Система управління інвестиційним потенціалом має бути побудована таким чином, щоб зменшити ризик можливих екологічно обумовлених втрат у майбутньому.

Виходячи з мети, основними завданнями системи екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу в регіоні є:

- 1) створення сприятливих економічних, екологічних та соціальних умов для формування внутрішніх інвестиційних ресурсів і залучення зовнішніх інвестицій;
- 2) поєднання ринкових механізмів та державного регулювання у розподілі інвестиційних ресурсів;
- 3) оптимізація структури інвестування;
- 4) удосконалення технологічної та відтворювальної структури капіталовкладень;
- 5) підвищення ефективності реалізації екологічних інвестиційних програм;
- 6) забезпечення стійкого зростання валового регіонального продукту;
- 7) зростання рівня прибутковості інвестицій та величини доходу від інвестиційної діяльності;

8) переорієнтація інвестиційних процесів у сфері охорони навколишнього природного середовища на запобігання та ліквідацію екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону [101].

Головною перевагою екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є використання можливостей та попередження втрат, обумовлених екологічною незбалансованістю у регіоні [102].

Особливість формування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону полягає у доповненні загальних принципів управління інвестиційною діяльністю в регіоні принципом узгодженості економічних та екологічних інтересів. Цей принцип передбачає заходи щодо зменшення негативних наслідків забруднення навколишнього середовища шляхом упровадження у процеси відтворення інвестиційного потенціалу екологічних вимог, що дозволять покращити одночасно економічні та екологічні результати діяльності економічної системи регіону.

Виходячи з цього, екологоорієнтоване управління інвестиційним потенціалом регіону передбачає визначення:

- джерел надходження інвестиційних ресурсів для здійснення інвестування і вирішення природоохоронних завдань;
- механізму акумуляції інвестиційних ресурсів з різних джерел;
- процесу розподілу сформованого та залученого капіталів за найбільш ефективними видами діяльності з урахуванням природоохоронних капіталовкладень;
- механізму забезпечення ефективного використання інвестиційних ресурсів;
- механізму відшкодування екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Суб'єктом екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є органи законодавчої та виконавчої влади, а об'єктом – відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Регіональні органи влади забезпечують екологічно орієнтоване управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону шляхом безпосередньої участі та регулювання.

Участь регіональних органів влади у здійсненні процесів екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону за фазами його відтворення полягає у такому:

1) на фазі формування інвестиційного потенціалу – в управлінні процесами формування інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки, впровадженні інструментів стимулювання нагромадження капіталу, нормативно-законодавчому забезпеченні функціонування інвестиційної інфраструктури;

2) на фазі розподілу інвестиційного потенціалу – в забезпеченні фінансової самостійності та інвестиційної безпеки суб'єктів господарювання за дотримання екологічних вимог, перерозподілу інвестиційних потоків у стратегічно важливі сфери для соціально-економічного розвитку регіону;

3) на фазі використання інвестиційного потенціалу – в екологічно орієнтованому управлінні інвестиційними програмами та проектами, здійснюваними на території регіону; взаємодії із зовнішнім середовищем (участь у державних, міжрегіональних інвестиційних програмах, спільних проектах великих компаній); визначенні найбільш ефективних інвестиційних проектів з урахуванням необхідності інвестування проектів соціального та екологічного спрямування.

Застосування регіональними органами влади методів регулювання відтворення інвестиційного потенціалу обумовлене тим, що територіальні адміністрації впливають на фінансові ресурси регіону, можуть застосовувати адміністративні та економічні заходи щодо стимулювання або обмеження

тих чи інших видів інвестиційної діяльності з урахуванням вимог екологічної безпеки.

Регулювання процесів управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки забезпечують такі механізми:

- акумуляції вільних коштів суб'єктів господарювання потенційними інвесторами;
- регулювання обсягів капіталовкладень;
- перетворення інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестицій;
- регулювання відносин між інвестором, власником інвестиційних ресурсів та регіональними органами влади з використання об'єктів інвестицій та розподілу доходу;
- регулювання обсягів інвестиційних ресурсів на охорону навколишнього природного середовища [107].

Регулювання обсягів інвестиційних ресурсів на охорону навколишнього природного середовища необхідно проводити на основі визначення величини екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу. Своєчасне фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища у регіоні дозволить вирішити проблему зниження втрат інвестиційного потенціалу внаслідок екологічно незбалансованої діяльності.

Управління екологоорієнтованим відтворенням інвестиційного потенціалу регіону передбачає:

1. Створення необхідних умов для формування інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки, зокрема: розроблення та затвердження необхідних нормативних документів і законів у сфері інвестиційної та природоохоронної діяльності; створення необхідних умов для залучення іноземних інвестицій; створення необхідної інфраструктури для інвестиційної діяльності (банків, страхових компаній,

інформаційне, екологічне забезпечення тощо); створення інвестиційного ринку, зокрема ринку цінних паперів.

2. Вибір пріоритетних напрямів у використанні капітальних вкладень за галузями економіки на основі аналізу значущості розвитку окремих галузей господарства для економіки регіону та потреби в екологізації виробничих процесів, що ґрунтується на критеріях «Програми соціально-економічного розвитку регіону».

3. Вибір та обґрунтування інвестиційних проектів на конкурсній основі з урахуванням екологічної складової. Обґрунтування інвестиційних проектів здійснюється на основі загальноприйнятої методології, тобто на основі зіставлення їх бізнес-планів.

4. Розрахунок необхідного обсягу інвестицій, джерел їх покриття і порядку, в тому числі для забезпечення екологічної безпеки у регіоні, а саме: фінансування інвестицій з державного бюджету; фінансування інвестицій з місцевих бюджетів; банківських кредитів; емісії державних цінних паперів та паперів місцевих органів влади; коштів юридичних і фізичних осіб; іноземних інвестицій.

5. Розподіл державних інвестицій за основними галузями економіки і прибутковими об'єктами на основі обраних екологічно орієнтованих інвестиційних проектів і наявних коштів у регіоні на їх реалізацію.

6. Встановлення взаємозв'язку інвестиційної, науково-технічної та амортизаційної політики щодо забезпечення екологічних умов.

7. Визначення впливу інвестиційної діяльності в умовах забезпечення екологічної безпеки на найважливіші макроекономічні показники розвитку регіону – відображення впливу інвестиційної діяльності на приріст валового регіонального продукту, доходу економічних суб'єктів, інфляцію, випуск найважливіших видів промислової продукції, рівень життя населення та безробіття і т. п.

Регіональні органи влади для забезпечення екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону використовують

такі інструменти, як: фінансово-кредитна система, система оподаткування, система платежів за природні ресурси, цінова система, економічні стимули та санкції, система страхування інвестиційних проектів.

Стимулювання формування інвестиційного потенціалу охоплює всіх учасників інвестиційного процесу та сприяє акумуляції грошових засобів, призначених для фінансування інвестицій, пошуку проектів для найбільш ефективного їх використання. Методи стимулювання передбачають різні способи впливу на об'єкти за різними напрямками та сферами:

- 1) оптимальне застосування податкових пільг через пільгові податкові ставки, відстрочку сплати податків, тимчасове звільнення від податків;
- 2) застосування методів прискореної амортизації;
- 3) методи залучення вільних коштів населення для фінансування регіональних програм та проектів;
- 4) страхування депозитних вкладів населення;
- 5) створення пайових інвестиційних фондів з розміщенням цінних паперів серед населення;
- 6) поширення облігацій позики місцевих органів влади;
- 7) пільгове кредитування інвестиційних інститутів, підприємств реального сектору економіки;
- 8) використання гарантій для розвитку регіональної інвестиційної інфраструктури;
- 9) пряме бюджетне фінансування регіональних інвестиційних проектів;
- 10) участь обласної адміністрації у створенні регіональних інвестиційних фондів, позиково-гарантійних, венчурних інноваційних фондів, страхових, лізингових та консалтингових компаній і фірм.

Система стимулювання функціонує через перерозподіл інвестиційних ресурсів регіону або надання пільг та гарантій економічним суб'єктам, які можуть забезпечити найбільш ефективне їх використання.

Державне регулювання екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу здійснюється за допомогою:

- управління державними інвестиціями;
- введення диференційованих податкових ставок та пільг;
- надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субвенцій, субсидій, державних позик з метою розвитку окремих регіонів та галузей;
- проведення стимулювальної фінансово-кредитної, амортизаційної політики та політики ціноутворення;
- визначення умов використання землі та інших природних ресурсів;
- здійснення контролю за дотриманням державних норм, стандартів та правил під час інвестиційної діяльності;
- експертиза інвестиційних проектів та програм.

Економічне регулювання інвестиційної діяльності забезпечується такими групами методів: грошово-кредитне регулювання, бюджетне або податкове регулювання, програмний метод (охоплює всі елементи механізму регулювання).

Екологоорієнтоване управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону забезпечується за допомогою організаційної структури, що охоплює органи виконавчої влади та спеціалізовані структурні підрозділи, рис. 3. 1.

Наприклад, у структурі діючих органів виконавчої влади у Сумській області передбачені такі спеціалізовані структурні підрозділи:

1. Рада з питань залучення інвестицій при Сумській обласній державній адміністрації, що включає секретаріат Ради з питань залучення інвестицій при облдержадміністрації та робочі групи, до складу яких входять представники дозвільних органів.

2. Сумський регіональний центр з інвестицій та розвитку при Державному агентстві з інвестицій та управління національними проектами України.

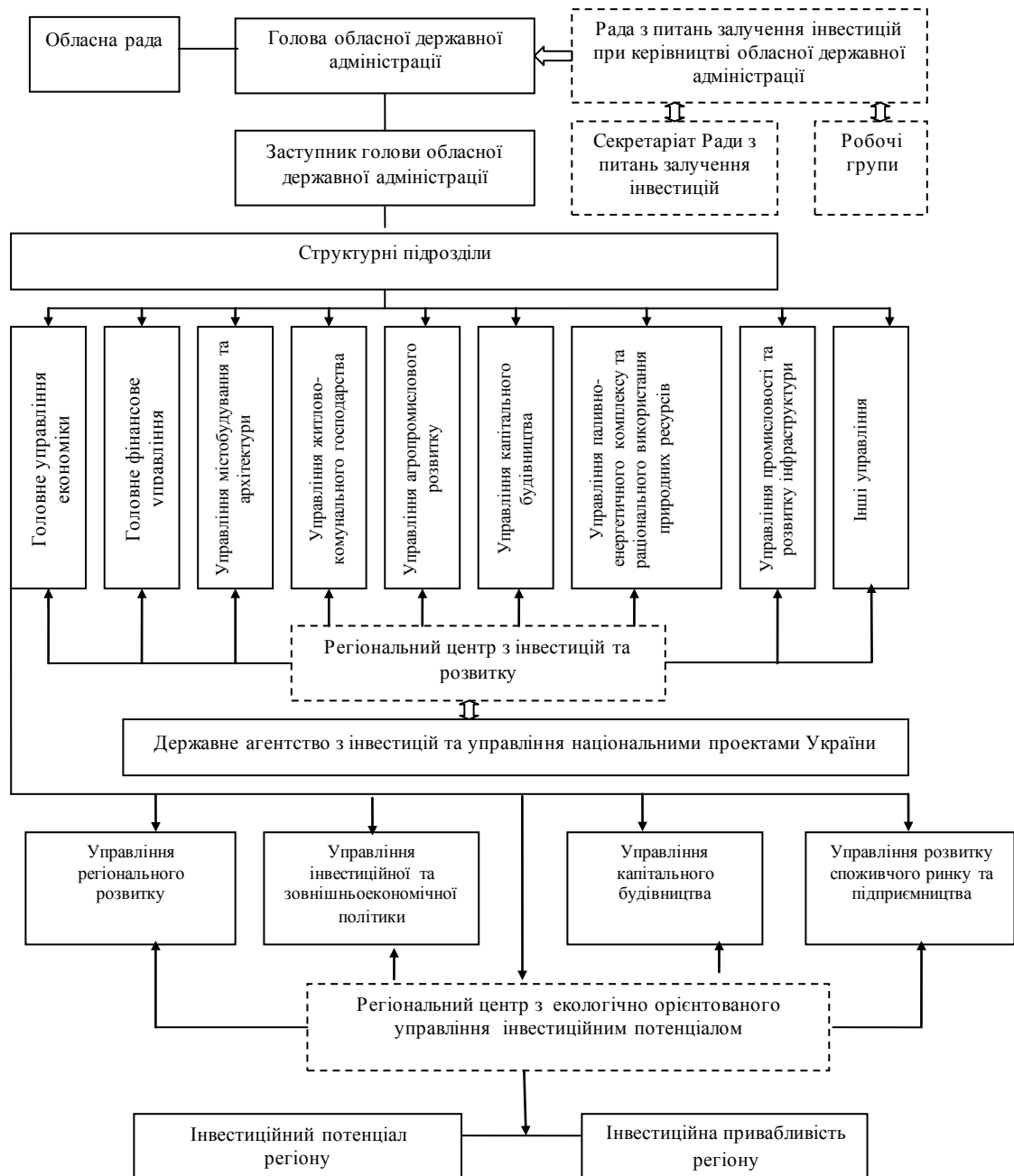

Рис. 3.1 – Схема екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону (на прикладі Сумської області)

Рада з питань залучення інвестицій при облдержадміністрації відповідає за впровадження та поширення механізму «єдиного вікна» у Сумській області [152]. Цей механізм передбачає: створення комфортних умов для залучення інвестицій; перехід від бюрократичного адміністрування до обслуговування інвестиційного процесу; закріплення відповідальних осіб за кожним потенційним інвестором, проведення дозвільних процедур у визначені терміни. Впровадження механізму покладено на представників

органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та представників інвестиційних компаній, які активно ведуть діяльність на території області. Принцип “єдиного вікна” застосовується для супроводу інвестора у багатьох країнах. Особливу роль він відіграв у державах, що здійснили успішні структурні реформи. Як правило, для управління “єдиним вікном” створюються відокремлені державні організації, що об'єднані у Світову організацію агентств із залучення інвестицій (WAIPA).

Управління інвестиційною діяльністю у Сумській області передбачає застосування спрощеної системи взаємодії інвесторів з органами державної та місцевої влади через єдиний орган державної виконавчої влади. Ця система містить механізм персонального супроводу, надання якісних послуг та створення комфортних умов для стратегічних інвесторів, які планують інвестувати в економіку України. Зазначений напрямок діяльності координує Держінвестпроект.

Поширеними у практиці управління інвестиційною діяльністю в регіоні є впровадження різноманітних проектів, таких як: швейцарсько-український проект DESPRO "Підтримка децентралізації в Україні", «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду-2» в рамках програми ЄС/ПРООН.

Швейцарсько-український проект DESPRO "Підтримка децентралізації в Україні" передбачає поліпшення соціально-економічних умов місцевих громад через їх залучення до процесів місцевого управління, створення можливості для поширення отриманого позитивного досвіду в різних регіонах України [54].

Головною метою проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду-2» в рамках програми ЄС/ПРООН є створення сприятливого середовища для сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом сприяння самоорганізації громад, розроблення та впровадження невеликих за обсягом громадських ініціатив у всіх областях України та Автономній Республіці Крим [129].

Пріоритетними сферами для громадських ініціатив є: охорона здоров'я; навколишнє природне середовище (утилізація відходів, знешкодження запасів пестицидів тощо); енергозбереження (енергозберігаючі заходи, збільшення використання відновних джерел енергії тощо); водопостачання; місцевий транспорт (подолання ізольованості у сільській місцевості). Фінансування проекту здійснюється Європейською Комісією в рамках програми технічної допомоги ЄС та співфінансується і впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки уряду України. Проект надає невеликі гранти для впровадження мікропроектів громад на основі принципу самопомоги та в рамках співпраці приватно-державного сектору, де кожен партнер має внести свою частку для розвитку. Встановлено механізм фінансування, який передбачає частку членів громад (не менше 5 %), приватний сектор, центральні та місцеві бюджети (не менше 45 %), а також участь проекту, що становитиме половину всіх внесків.

Управління інвестиційною діяльністю в регіоні передбачає в перспективі впровадження пайового або корпоративного інвестиційного фонду, що проводить діяльність зі спільного інвестування – об'єднання (залучення) грошових коштів інвесторів.

Для забезпечення екологічної безпеки під час відтворення інвестиційного потенціалу регіону пропонується утворення регіонального центру з екологічно орієнтованого управління інвестиційним потенціалом.

Зазначений центр забезпечує виконання таких функцій:

- проведення оцінки інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням впливу екологічного фактора;
- розроблення пропозицій щодо напрямків раціонального розподілу інвестиційних ресурсів з метою його екологічно орієнтованого відтворення;
- розроблення інвестиційних проектів екологічного спрямування;
- проведення конкурсу екологічно орієнтованих бізнес-планів для визначення пріоритетних напрямків, що потребують державної підтримки;

- підготовку та розроблення напрямів зростання інвестиційного потенціалу для залучення їх до річних програм економічного та соціального розвитку регіону;
- планування необхідних обсягів інвестиційних ресурсів на охорону навколишнього природного середовища;
- розроблення плану заходів щодо запобігання та усунення екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону;
- підготовку висновків за найбільш ефективними інвестиційними проектами за видами економічної діяльності щодо оцінки виникнення потенційних екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Утілення принципу узгодженості економічних та екологічних інтересів у екологоорієнтованій системі управління відтворенням інвестиційного потенціалу покладено на організаційно-економічний механізм відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

3.3. Організаційно-економічний механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону

Сучасні відтворювальні тенденції, що склалися за період становлення ринкових відносин та кризових явищ в економіці, характеризуються порушенням можливостей економічної системи регіону формувати фінансові ресурси для накопичення капіталу. Це вимагає розроблення організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу, який забезпечить оптимальне використання різних інструментів і методів для регулювання інвестиційних процесів у регіоні.

Неефективність існуючого організаційно-економічного механізму управління інвестиційною діяльністю в регіоні зумовлена:

- відсутністю науково обґрунтованої концепції запобігання втратам внутрішніх інвестиційних ресурсів;
- недостатнім урахуванням відтворювальних процесів інвестиційного потенціалу регіону;
- неефективністю подолання екологічних ризиків, що знижують рівень інвестиційної привабливості в регіоні та обсяг зовнішніх інвестиційних ресурсів;
- неефективністю поєднання ринкових та державних механізмів під час розподілу інвестиційних ресурсів на природоохоронні заходи;
- неврахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків;
- відсутністю взаємозв'язку між системою регіонального управління та системою управління інвестиційною діяльністю з приводу забезпечення екологічної безпеки у регіоні [100].

Зазначені проблеми визначають необхідність розроблення організаційно-економічного механізму екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону. У процесі його розроблення важливо враховувати стратегічні цілі розвитку регіону та можливості ефективного використання його економічного та природно-ресурсного потенціалів. Розроблення цього механізму базується на загальній теорії формування організаційно-економічного механізму господарювання [139].

Згідно з [111] під організаційно-економічним механізмом управління інвестиційним процесом розуміють сукупність принципів та методів управління, а також організаційних структур, що координують інвестиційні процеси, і відповідних правових норм, що враховують специфіку регіону. Організаційний механізм повинен визначати принципи, методи, порядок планування інвестиційної діяльності, а також структуру та повноваження органів, що координують інвестиційні процеси на території. Організаційно-економічний механізм управління інвестиційними процесами базується на бюджетній, податковій, кредитній, амортизаційній, інноваційній, структурній, соціально-економічній та екологічній політиці.

Під час вирішення завдань побудови організаційно-економічного механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки необхідно враховувати пріоритет екологічної складової у ході прийняття управлінських рішень. Організаційно-економічний механізм управління відтворенням інвестиційного потенціалу має поєднувати в собі вектори соціально-економічного регулювання із цілями інвестиційного розвитку в умовах дотримання екологічної безпеки.

Організаційно-економічний механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу можна визначити як систему методів, способів, форм та інструментів організаційного та економічного характеру, що забезпечують відтворення інвестиційного потенціалу за дотримання екологічних вимог. Цей механізм орієнтований на збільшення обсягів інвестиційних ресурсів у регіоні, їх ефективний розподіл за напрямками економічної діяльності та об'єктами інвестування і підвищення ефективності їх використання за умови зменшення екологічно обумовлених економічних збитків.

Для ефективного впровадження цього організаційно-економічного механізму в екологоорієнтованій системі управління інвестиційним потенціалом регіону необхідно визначити такі його елементи: мету, завдання та відповідні їм функції, принципи та методи реалізації, визначити суб'єкти та об'єкти, на які спрямована дія інструментів з урахуванням екологічних пріоритетів у прийнятті управлінських рішень у сфері інвестування.

Метою організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є забезпечення сприятливих організаційних, правових, економічних, соціальних та екологічних умов для відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Для досягнення поставленої мети можна сформулювати основні – завдання зазначеного механізму:

- збільшення обсягів інвестиційних ресурсів за рахунок зростання доходів економічних суб'єктів при забезпеченні нормативних екологічних умов;
- зростання результатів економічної діяльності в регіоні за рахунок ефективного перерозподілу інвестиційних ресурсів;
- оптимальний розподіл інвестиційних ресурсів, орієнтований на виробничу структуру регіону з урахуванням екологічних факторів;
- стимулювання процесів та заходів щодо попередження екологічно обумовлених інвестиційних збитків [98].

Функції організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону мають забезпечити виконання завдань узгодження екологічних і економічних інтересів суб'єктів інвестиційних процесів: державних та регіональних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інвесторів, виробників та споживачів. До загальних функцій цього механізму можна віднести: екологоорієнтоване планування; організацію; контроль; регулювання; стимулювання; інформаційного забезпечення; аналітичну функцію.

Функція планування полягає у визначенні необхідних обсягів інвестиційних ресурсів відповідно до потреб соціально-економічного розвитку в умовах забезпечення екологічної безпеки у регіоні; розробленні перспективних і поточних планів інвестиційної діяльності регіону; відборі перспективних інвестиційних проектів; проведенні аналізу екологічно обумовлених інвестиційних збитків, очікуваних у процесі впровадження інвестиційних проектів; прогнозуванні величини інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Організаційна функція забезпечує умови для виконання поставлених завдань підвищення інвестиційної активності у регіоні, містить розроблення заходів і необхідних ресурсів для реалізації та прийняття рішень під час

розподілу повноважень, обов'язків і відповідальності між суб'єктами екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Функція контролю сприяє виконанню заходів, спрямованих на реалізацію інвестиційного потенціалу регіону за дотримання екологічних вимог оптимальним шляхом. Її потрібно розділити на контроль за використанням упроваджених інвестицій і за формуванням майбутніх.

Розвиток ринкової системи обумовлює значний ступінь невизначеності при екологічно орієнтованому управлінні інвестиційним потенціалом регіону. Тому в умовах ринку зростає роль функції регулювання інвестиційної діяльності, що забезпечує подолання перешкод, які з'явилися на шляху реалізації інвестиційних проектів.

Функція стимулювання регіонального відтворення інвестиційного потенціалу потребує постійного регулювання, моніторингу, обліку та оцінки, а також аналізу ефективності інвестиційної діяльності. Питання стимулювання екологоорієнтованого відтворення інвестиційного потенціалу ґрунтуються на дії загальних економічних законів, проте мають свої специфічні особливості. Визначальним об'єктивним стимулом діяльності людей є економічні інтереси, що формуються виходячи з місця окремих суб'єктів у суспільному виробництві та відносин власності на інвестиції.

Інформаційна функція екологоорієнтованого відтворення інвестиційного потенціалу відповідає за формування та підтримку баз даних про інвестиційні пропозиції, потенційних інвесторів, установи, що обслуговують інвестиційні ринки, інвестиційне законодавство та його зміни, досвід інвестиційної роботи в інших регіонах, регіональні інвестиційні дослідження в умовах забезпечення екологічної безпеки.

Аналітична функція містить у собі оцінку зовнішнього та внутрішнього інвестиційного середовища регіону і прогнозування його розвитку; аналіз і кількісну оцінку ризику виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків на всіх фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Об'єктом організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є економічні відносини, що склалися в процесі інвестиційної діяльності між різними суб'єктами господарювання і регіональною системою управління за умови забезпечення екологічної безпеки.

Суб'єктом цього механізму можна визначити різні підприємства та організації, державні та регіональні органи влади, фінансових посередників, іноземних інвесторів та інших економічних суб'єктів, що забезпечують формування, розподіл та використання інвестиційного потенціалу регіону за дотримання екологічних вимог.

Формування організаційно-економічного механізму екологічно спрямованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону базується на основі ключових принципів:

- системності, який означає, що механізм необхідно розглядати як складну, динамічну й адаптивну систему, що складається із сукупності взаємозв'язаних підсистем та елементів, які виконують конкретні функції, спрямовані на досягнення головної мети;

- комплексності, що передбачає взаємообумовлений та пропорційно взаємоузгоджений перелік фаз відтворення інвестиційного потенціалу як єдиного цілого;

- циклічності, що означає перехід від поточного до майбутнього рівня відтворення інвестиційного потенціалу регіону, що характеризується різними видами екологічних вимог;

- оптимального використання економічного потенціалу, тобто фінансових, матеріальних, інформаційних і трудових ресурсів для створення та реалізації інвестицій;

- раціоналізму, який полягає в тому, що інвестиційні ресурси мають розподілятися щодо перспективних напрямів їх використання;

- забезпечення єдності стратегічного та поточного державного управління в контексті відтворення інвестиційного потенціалу регіону;

- збалансованості економічних, екологічних та соціальних інтересів у процесі здійснення інвестиційної діяльності;

- екологічної спрямованості відтворення інвестиційного потенціалу, що передбачає урахування наслідків впливу екологічного фактора та визначення заходів з попередження його негативного впливу на фазах відтворення цього потенціалу.

У структурі організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону застосовують різні групи методів управління: адміністративні, економічні, нормативно-правові, соціально-психологічні.

У системі екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону найбільш важливими є економічні методи досягнення поставлених цілей. За допомогою економічних методів здійснюється вплив на керовані об'єкти з метою екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону і забезпечення єдності інтересів усіх економічних суб'єктів.

Економічні методи відповідають за фінансове забезпечення відтворення інвестиційного потенціалу в умовах забезпечення екологічної безпеки, зростання обсягів інвестиційних ресурсів та підвищення ефективності інвестиційної діяльності у регіоні. Завданням використання економічних методів є:

1) регулювання економічних взаємовідносин між суб'єктами інвестиційної діяльності у напрямі досягнення цілей відтворення інвестиційного потенціалу регіону та охорони навколишнього природного середовища;

2) збалансоване фінансування процесів відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням заходів з охорони навколишнього природного середовища;

3) компенсація втрат інвестиційного потенціалу регіону на фазах його відтворення, обумовлених впливом екологічних чинників.

Економічні методи забезпечують можливість залучати інвестиційні ресурси для розвитку природно-ресурсного, трудового, виробничого потенціалів за допомогою регіональних інвестиційних програм.

Еколого-економічні відносини у процесі відтворення інвестиційного потенціалу виникають унаслідок впливу екологічних факторів на формування, розподіл та використання інвестиційних ресурсів у регіоні. Регулювання еколого-економічних відносин між суб'єктами екологічно орієнтованого механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу базується на використанні результатів еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу та здійснюється за допомогою інструментарію, який представлений системою способів, форм та інструментів впливу.

Інструменти, що забезпечують відтворення інвестиційного потенціалу регіону за дотримання екологічних вимог, можна класифікувати за такими ознаками:

- 1) організаційно-економічним змістом: інструменти державного регулювання, оподаткування, фінансування, кредитування, страхування і ціноутворення;
- 2) характером здійснення: примусові, заохочувальні;
- 3) фазами відтворення інвестиційного потенціалу: інструменти, що застосовуються на фазі формування, розподілу та використання;
- 4) видами впливу на відтворення інвестиційного потенціалу в умовах забезпечення екологічної безпеки: інструменти прямої та опосередкованої дії;
- 5) способами впливу на об'єкти і суб'єкти екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону: організаційні та економічні.

Державне регулювання інвестиційної діяльності з урахуванням екологічної складової визначає екологічні пріоритети у сфері інвестиційної діяльності, створює базис для формування і реалізації інвестиційного

потенціалу підприємств через систему фінансово-кредитних і податкових інструментів. Державне регулювання забезпечує формування механізмів ресурсного та екологічно орієнтованого забезпечення інвестицій, відповідає за впровадження ефективної антимонопольної політики, пільгової політики оподаткування підприємств, що працюють в інвестиційній сфері, підтримку пільгового кредитування підприємств за дотримання екологічних умов. Регулювальний вплив держави на масштаби інвестиційної пропозиції з урахуванням екологічної складової проявляється через стимулювання діяльності інвесторів у використанні прибутку для накопичення капіталу, створення умов для розвитку будівельних організацій, що виступають як продавці інвестиційних товарів.

Оподаткування розглядається як основний елемент впливу держави на процес екологоорієнтованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Система оподаткування виступає, з одного боку, як стимулювальний фактор впливу на інвестиційну діяльність підприємств в умовах забезпечення екологічної безпеки у регіоні, а з іншого – як стримувальний їх ділову активність. Так, зниження податкових ставок стимулює процеси реінвестування прибутків підприємств, зростання їх інвестиційної активності, фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. Це призводить до зменшення надходжень коштів до бюджетів країни та регіону, що, у свою чергу, зменшує можливість фінансування ними інвестиційних програм.

Виділяють такі основні види податкового стимулювання інвестицій: зниження податкового навантаження; розроблення діючого механізму капіталізації прибутку; використання системи державних замовлень, гарантій і програм; формування ринку ефективних інвестиційних проектів за умови їх спільного державно-комерційного фінансування. Методом податкового регулювання інвестиційної діяльності є інвестиційний кредит, система платежів за економічні ресурси.

Фінансування та кредитування супроводжують усі фази екологічно орієнтованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Фінансування та кредитування як методи організаційно-економічного механізму відтворення інвестиційного потенціалу полягають у забезпеченні руху інвестиційних ресурсів економічних суб'єктів між фазами відтворення інвестиційного потенціалу в умовах забезпечення екологічної безпеки у регіоні. Фінансово-кредитний механізм містить джерела фінансового забезпечення інвестицій та фінансове регулювання через економічні стимули, відсотки та санкції.

Найпоширенішими формами кредитування виступають довгостроковий та середньостроковий інвестиційний кредити. Стимулювання довгострокових кредитів є ефективним через надання гарантій уряду та регіональних органів влади за дотримання екологічних вимог. Для цього необхідним є розроблення системи підтримки банківських інвестицій, вигідних економічних нормативів, пільгового оподаткування прибутку, створення системи захисту довгострокових інвестицій від знецінення в умовах інфляції, досягнення погодженості інтересів банківських і регіональних органів державної влади шляхом створення спеціалізованого регіонального інвестиційного банку, діяльність якого буде спрямована на забезпечення екологічної безпеки території.

Оскільки фінансування інвестиційних проектів та їхнє впровадження є ризиковими, то доцільним є запровадження системи страхування, яка б нейтралізувала негативні екологічні наслідки впровадження інвестицій. Елементами страхування підприємницького ризику є: обов'язкове державне комплексне страхування підприємств і корпорацій у тих галузях, сферах і регіонах, які зазнають підвищеного впливу екологічних чинників; добровільне страхування як за допомогою державної, так і комерційної системи страхування; венчурний капітал, який формується спеціальними фондами, банками тощо. У вітчизняній практиці страхування екологічних ризиків не отримало необхідного розвитку.

Ціноутворення виступає регулятором процесів екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу. Підвищення цін на інвестиційні товари в умовах необхідності забезпечення екологічної безпеки призводить до зниження попиту на інвестиції та активності реального сектору економіки, переорієнтації вкладень інвесторів із реальних у фінансові активи. Зниження цін на інвестиційні товари приводить до зростання попиту на інвестиції, пропозиції з боку інвесторів.

Примусові методи організаційно-економічного механізму екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону містять штрафні санкції, цінове регулювання. До заохочувальних методів належать держзамовлення, програмування, субсидування цін товарів, які виготовлені з використанням інвестицій, фінансування проектів, податкові пільги, податкове кредитування.

За видами впливу на відтворення інвестиційного потенціалу регіону за дотримання екологічних умов розрізняють інструменти прямого та опосередкованого впливу. До методів прямого економічного регулювання належать: субвенції, дотації, субсидії та пільгові кредити. Прикладами опосередкованого впливу є важелі кредитно-грошової, податкової, амортизаційної, валютної, зовнішньоекономічної політики. В інвестиційній сфері в умовах забезпечення екологічної безпеки до ефективних форм опосередкованого економічного регулювання належать інвестиційний податковий кредит, прискорена амортизація, урядові гарантії під кредити комерційних банків на інвестиції та інновації, фінансовий та промисловий лізинг.

Організаційно-економічні інструменти механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону потребують взаємозв'язку забезпеченості екологічних пріоритетів у прийнятті управлінських рішень у сфері інвестування. Застосування цих інструментів залежно від методів управління та відповідно до фаз відтворення інвестиційного потенціалу передбачає поєднання ними цілей управління

відтворенням інвестицій в умовах забезпечення екологічної безпеки регіону (табл. 3.21). За допомогою інструментів організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону можна створити умови, які зобов'язують суб'єктів господарювання враховувати можливі екологічні наслідки на всіх фазах відтворення інвестиційного потенціалу й у разі порушення встановлених норм та нормативів природоохоронного законодавства застосовувати відповідні адміністративні та фінансові санкції.

Таблиця 3.21

Інструменти забезпечення екологічної безпеки в організаційно-економічному механізмі управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону

Інструменти забезпечення екологічної безпеки відтворення інвестиційного потенціалу регіону	організаційні	Фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону		
		Формування	Розподілу	Використання
		Екологічні програми, екологічний облік і аудит, екологічний контроль, екологічні гранти	Конкурс екологічно орієнтованих бізнес-планів, регіональні програми екологічного інвестування, екологічна експертиза інвестиційних проектів та програм, екологічний облік та аудит, екологічні гранти	Екологічні стандарти, екологічна декларація продукції, квоти на забруднення, квоти на добування природних ресурсів
Екологічні фонди, екологічні інвестиції, диференціація ставок екологічного податку, пільги щодо плати за землю та користування надрами, пільги зі збору за спеціальне використання води та лісових ресурсів, екологічне кредитування, екологічний лізинг, бюджетні інвестиції екологічного спрямування	Екологічні інвестиції, субсидії, субвенції та дотації екологічного спрямування, екологічна конверсія, екологічне страхування, аукціонна торгівля дозволами на забруднення навколишнього природного середовища, цільове фінансування екологічних інвестицій	Екологічне страхування, прискорена амортизація основних фондів природоохоронного призначення, екологічний податок, плата за користування надрами, плата за землю, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, штрафи за порушення екологічного законодавства, екологічні податки на продукцію, екологізація ціноутворення, екологічний бон		

На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону інструменти забезпечення екологічної безпеки спрямовані на забезпечення формування внутрішніх та залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів у регіоні. На фазі розподілу, виходячи з функцій, інструменти забезпечення екологічної безпеки одночасно забезпечують найбільш ефективний розподіл

інвестиційних ресурсів за напрямками та об'єктами інвестування й мінімальне навантаження на природне середовище. На фазі використання організаційно-економічної інструментарій забезпечення екологічної безпеки спрямований на ефективне використання інвестицій.

Серед організаційних інструментів, які доцільно застосовувати на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону, можна запропонувати такі: екологічні програми, екологічний облік та аудит, екологічний контроль, екологічні гранти. Зокрема, екологічні програми передбачають сукупність заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону вони мають бути спрямовані на зниження негативного впливу екологічного фактора на економічні суб'єкти. Їх доцільно застосовувати у взаємодії з економічними інструментами, такими як екологічні фонди, бюджетні інвестиції екологічного спрямування, екологічне кредитування, що забезпечать необхідний обсяг фінансових ресурсів для реалізації екологічних програм.

Екологічний контроль забезпечує на фазі формування інвестиційного потенціалу дотримання вимог чинного законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища та дотримання екологічної безпеки регіону.

Екологічний облік, екологічний аудит та екологічні гранти потрібно застосовувати на фазах формування та розподілу інвестиційного потенціалу регіону. На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічний облік дозволяє здійснювати трансформацію зовнішніх негативних екологічних ефектів від забруднення навколишнього природного середовища у внутрішні екологічні витрати економічних суб'єктів. Це дає змогу прогнозувати можливі втрати доходів економічних суб'єктів від забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. На фазі розподілу цей інструмент забезпечує моніторинг екологічно деструктивних видів економічної діяльності та визначення необхідних обсягів вкладення

екологічних інвестицій. Екологічний облік є основою проведення екологічного аудиту.

Екологічний аудит полягає у проведенні перевірки інвестиційних проектів щодо дотримання природоохоронного законодавства і нормативних вимог. Екологічний аудит містить аналіз природоохоронної та іншої діяльності компаній та їх впливу на довкілля, перевірку дієвості екологічного менеджменту, звітів компаній щодо їх екологічної діяльності, аналіз дотримання екологічного законодавства та вимог щодо охорони та використання навколишнього природного середовища й екологічної безпеки [162]. На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічний аудит дає змогу оцінювати наслідки впливу забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів на економічні суб'єкти, що проявляється у виникненні еколого-економічного збитку. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону за допомогою екологічного аудиту можна визначити обсяг та ефективність природоохоронних заходів за окремими інвестиційними проектами та їх вплив на навколишнє природне середовище.

На фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічні гранти сприяють акумулюванню фінансових ресурсів економічних суб'єктів за інвестиційними проектами, які передбачають здійснення природоохоронних заходів на конкурсній основі. При наданні екологічного гранту визначаються учасники, що пропонують найбільш ефективні варіанти реалізації природоохоронних заходів. Екологічний грант представлено сумою коштів цільового призначення на здійснення природоохоронних проектів. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону екологічні гранти сприяють розподілу коштів на реалізацію інвестиційних проектів на конкурсній основі, які передбачають зменшення антропогенного навантаження на довкілля. При наданні екологічного гранту визначаються види економічної діяльності, що потребують коштів на екологізацію виробничих процесів з метою зменшення негативного впливу екологічного фактора на довкілля.

Організаційними інструментами забезпечення екологічної безпеки на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону є конкурс екологічно орієнтованих бізнес-планів, регіональні програми екологічного інвестування, екологічна експертиза інвестиційних проектів та програм.

Конкурс екологічно орієнтованих бізнес-планів – це визначення серед представлених на розгляд потенційним інвесторам найбільш екологічно орієнтованої інвестиційної пропозиції на конкурсних засадах, що передбачає здійснення виробничого процесу з мінімальним антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище. Проведення такого конкурсу сприяє оптимальному розподілу інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням необхідності фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища.

Регіональні програми екологічного спрямування – це науково обґрунтовані та структуровані у часі та просторі плани вкладення капіталу в економіку регіону, що передбачають досягнення еколого-економічних ефектів. Цей інструмент дозволяє раціонально розподіляти обмежені інвестиційні ресурси на фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності.

Екологічна експертиза інвестиційних проектів та програм має попереджувальний характер та полягає в оцінці можливого впливу передбаченої або запланованої діяльності на стан навколишнього природного середовища, її відповідності вимогам екологічного законодавства. Здійснення екологічної експертизи в Україні регулюється законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (розділ VI, статті 26–30) [69] та «Про екологічну експертизу» (1995, з подальшими змінами) [67]. Екологічна експертиза є необхідною при оцінці впливу інвестиційної діяльності на навколишнє природне середовище та забезпечує врахування екологічних вимог на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону.

До організаційних інструментів на фазі використання інвестиційного потенціалу належать: екологічні стандарти, екологічна декларація продукції, квоти на забруднення, квоти на добування природних ресурсів.

Екологічні стандарти визначають режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання шкідливого впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я людей. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент забезпечує попередження негативного впливу екологічного фактора на здоров'я населення та господарську діяльність підприємств.

Екологічна декларація продукції на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону забезпечує інформування споживачів про екологічні властивості продукції, стимулює зростання попиту на екологічні товари. Таким чином, застосування цього інструменту сприяє встановленню ефективних умов екологоорієнтованого використання інвестиційного потенціалу регіону.

Квоти на забруднення та добування природних ресурсів встановлюються для різних об'єктів в адміністративному порядку місцевими органами влади. Разом з тим якщо підприємство-забруднювач не повністю використовує свою квоту, то воно може продати права на викиди іншому забруднювачу, що отримує право на додатковий обсяг викидів шкідливої речовини. Механізм торгівлі квотами на викиди, який здебільшого застосовується в США, побудований таким чином, що торгівля квотами дозволяє мінімізувати сукупні природоохоронні витрати підприємств та підтримувати встановлений природоохоронними органами рівень викидів відповідної забруднювальної речовини в регіоні [198; 199]. Квоти на забруднення та добування природних ресурсів забезпечують ефективні умови для використання інвестиційного потенціалу регіону в умовах дотримання екологічних вимог.

До економічних інструментів забезпечення екологічної безпеки, які найбільш доцільно застосовувати на фазі формування інвестиційного потенціалу, можна віднести: екологічні фонди, диференціацію ставок екологічного податку, пільги щодо плати за землю та користування надрами, пільги зі збору за спеціальне використання води та лісових ресурсів, екологічне кредитування, екологічний лізинг, бюджетні інвестиції екологічного спрямування, екологічні інвестиції.

Екологічні фонди на фазі формування інвестиційного потенціалу передбачають накопичення коштів економічних суб'єктів на спеціальному рахунку з метою фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки у регіоні. До екологічних фондів надходять кошти у формі екологічних податків, штрафів за екологічні порушення, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб.

Диференціація ставок екологічного податку передбачає встановлення різних ставок залежно від ступеня забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів. Цей інструмент впливає на рівень доходів економічних суб'єктів, що можуть бути спрямовані на накопичення інвестиційних ресурсів.

Пільги щодо плати за землю та користування надрами, пільги зі збору за спеціальне використання води та лісових ресурсів забезпечують стимулювання діяльності економічних суб'єктів щодо покращання використання землі та природних ресурсів у процесі господарської діяльності. На фазі формування інвестиційного потенціалу цей інструмент сприяє зростанню доходів економічних суб'єктів за рахунок зменшення податкового навантаження у результаті здійснення ними еколого-орієнтованої діяльності.

Екологічне кредитування – це залучення додаткових фінансових ресурсів на реалізацію програм щодо охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів. Екологічне кредитування на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону забезпечує мобілізацію

тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів на виконання природоохоронних завдань у регіоні.

Екологічний лізинг дозволяє впроваджувати на підприємствах природоохоронне обладнання та технології, що сприяє на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону зменшенню поточних витрат економічних суб'єктів на охорону навколишнього природного середовища й раціональному використанню природних ресурсів під час здійснення виробничої діяльності.

Бюджетні інвестиції екологічного спрямування на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону є інструментом забезпечення екологічних вимог, дія якого проявляється у зменшенні негативного впливу від забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів під час формування інвестиційних ресурсів економічних суб'єктів. Ці заходи передбачають виділення коштів із бюджетів різних рівнів.

Екологічні інвестиції є ефективним інструментом забезпечення екологічної безпеки на фазі формування та розподілу інвестиційного потенціалу регіону. Зокрема на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону екологічні інвестиції сприяють зменшенню негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів на доходи економічних суб'єктів. Екологічні інвестиції фінансуються за рахунок коштів бюджетів та фондів різних рівнів, іноземних держав, суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб. Обсяг природоохоронних інвестицій залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіону. Застосування цього інструменту на фазі розподілу сприяє забезпеченню мінімального навантаження на навколишнє природне середовище за видами економічної діяльності та об'єктами інвестування. Обсяг природоохоронних інвестицій визначається відповідно до необхідних обсягів коштів на фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища за галузями економіки.

Економічні інструменти забезпечення екологічної безпеки на фазі розподілу інвестиційного потенціалу містять: екологічні інвестиції, субсидії, субвенції та дотації екологічного спрямування, екологічну конверсію, екологічне страхування, аукціонну торгівлю дозволами на забруднення навколишнього природного середовища, цільове фінансування екологічних інвестицій.

Екологічні субсидії – це спеціальні виплати на скорочення викидів, які виступають у різних формах. Екологічні субсидії на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону є інструментом стимулювання екологічних інвестицій та формою фінансової допомоги економічним суб'єктам, зокрема: гранти, гарантії позик; пільгові кредити, інвестиційні податкові кредити; позики зі зменшеною ставкою відсотка; державні капітальні вкладення, податкові пільги, прискорена амортизація основних природоохоронних фондів. Різновидом екологічних субсидій є податкові пільги, за допомогою яких стимулюється господарська діяльність економічних суб'єктів, яка націлена на покращання стану навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Екологічна субвенція застосовується на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону як цільова фінансова допомога підприємствам природовидобувних галузей промисловості у разі зростання витрат на видобуток сировини. Цей інструмент доцільно використовувати впродовж короткого періоду, оскільки він забезпечує зростання природомісткості валового регіонального продукту.

Екологічні дотації на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону використовуються для фінансування екологічних проектів. Цей інструмент стимулює економічні суб'єкти використовувати власні кошти на фінансування природоохоронних заходів у рамках інвестиційних проектів, а сторони, що беруть участь у фінансуванні, – до спільної реалізації проекту. Дотації можуть бути ефективними у проектах, які мають обмежені можливості щодо відшкодування витрат.

Екологічне страхування на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону стимулює потенційних інвесторів вкладати кошти в об'єкти інвестування, що мають поліси екологічного страхування. Це дозволяє у разі настання екологічно небезпечних випадків отримати матеріальну компенсацію у вигляді страхового відшкодування.

Екологічна конверсія – це специфічний інструмент міжнародної екологічної політики, за допомогою якого здійснюється реструктуризація зовнішніх боргових зобов'язань. Вона дозволяє країні-боржнику розрахуватися за борги на прийнятних умовах, а кредиторам спрямувати безнадійні боргові зобов'язання на поліпшення стану довкілля [162, с. 103]. Екологічна конверсія може застосовуватися і в межах держави на рівні адміністративно-територіальної одиниці. На фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент передбачає проведення перезарахування витрат на охорону навколишнього середовища в рахунок погашення заборгованості за податками перед бюджетом.

Аукціонну торгівлю дозволами на забруднення навколишнього природного середовища потрібно використовувати на фазі розподілу інвестиційного потенціалу регіону для визначення видів економічної діяльності, що здійснюють викиди шкідливих речовин, які викликають «парниковий ефект».

Цільове фінансування екологічних інвестицій передбачає: визначення проектів, що відповідають екологічним вимогам та можуть бути реалізовані на підприємствах; розроблення бюджетної програми, включення її до держбюджету України або місцевих бюджетів; проведення тендерів; цільове фінансування проектів та їх незалежний моніторинг. У формуванні бюджетної програми, організації та проведенні тендерів із фінансування екологічних проектів провідну роль відіграє Національне агентство екологічних інвестицій [121].

До економічних інструментів забезпечення ефективного використання інвестиційного потенціалу належать екологічне страхування, прискорена

амортизація основних фондів природоохоронного призначення, екологічний податок, плата за користування надрами, плата за землю, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, штрафи за порушення екологічного законодавства, екологічні податки на продукцію, екологізація ціноутворення, екологічний бон.

Екологічне страхування на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону – це страхування відповідальності економічних суб'єктів за заподіяні збитки у зв'язку з техногенною аварією або стихійним лихом, що призводить до забруднення навколишнього природного середовища. Екологічне страхування передбачає компенсацію екологічних збитків, фінансування заходів з попередження виникнення аварій, зниження екологічного ризику.

Прискорена амортизація основних фондів природоохоронного призначення – це податкова пільга, що дає право власнику основного капіталу природоохоронного призначення отримувати податкові пільги у вигляді здійснення амортизаційних відрахувань у перші роки експлуатації обладнання [200]. Цей інструмент сприяє забезпеченню фінансування капітальних інвестицій природоохоронного призначення на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону.

Екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що сплачується з фактичних обсягів викидів в атмосферу, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин та розміщення відходів [142]. Він є джерелом фінансування заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, підвищення рівня екологічної безпеки у регіоні. Ефективність екологічного податку досягається тоді, коли він перевищує витрати на попередження забруднення навколишнього середовища або дорівнює ним. Застосування цього інструменту стимулює суб'єкти господарювання до впровадження природоохоронного обладнання, що запобігає викидам і скидам шкідливих речовин у навколишнє природне середовище під час виробництва продукції на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону.

Плата за користування надрами – це загальнодержавний платіж, який справляється у вигляді плати за видобування корисних копалин, що виступає ціною природних ресурсів [142]. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент забезпечує формування реальної ціни на природні ресурси та їх ефективне використання за дотримання екологічних умов.

Плата за землю виступає у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону плата за землю забезпечує ефективні умови використання інвестицій для інвесторів за умови дотримання екологічних вимог.

Збори за спеціальне використання води, лісових ресурсів сплачуються на підставі спеціального дозволу [142]. Ці інструменти забезпечують зростання ефективності використання інвестицій, у тому числі екологічних.

Штрафи за порушення екологічного законодавства стимулюють дотримання екологічних норм та нормативів, стандартів, адміністративних постанов. Ефективність цього інструменту на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону проявляється у зменшенні викидів забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище, що сприяє використанню інвестицій унаслідок скорочення екологічних витрат [162, с. 93].

Екологічні податки на продукцію стимулюють зниження забруднення навколишнього природного середовища. Наслідком застосування цього інструменту на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону є: витіснення екологічно небезпечної продукції з ринку; формування інвестиційних ресурсів для фінансування екологічних проектів, які забезпечують утилізацію й переробку відходів виробництва і споживання.

Екологізація ціноутворення на фазі використання інвестиційного потенціалу регіону передбачає формування ціни на відходи виробництва та споживання, на послуги з утилізації відходів, які не можуть бути використані

як сировина або для інших потреб, і т. д. Це сприяє зростанню ефективності використання інвестицій та збільшенню доходів економічних суб'єктів.

Екологічний бон – це екологічна облигація, яку придбає підприємство, що завдає збиток навколишньому природному середовищу в процесі виробництва. Ціна екологічної облигації визначається виходячи з рівня еколого-економічного збитку. У разі порушення норм та вимог природоохоронного законодавства кошти, сплачені за екологічну облигацію, використовуються на впровадження екологічних програм. Якщо екологічні зобов'язання виконуються, то кошти, витрачені на купівлю екологічних облигацій, повертаються природокористувачу (з нарахованими банківськими відсотками) [162, с. 81]. На фазі використання інвестиційного потенціалу регіону цей інструмент дає змогу спрямовувати частину отриманих доходів на попередження економічного збитку від забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів.

Одним із найбільш дієвих еколого-економічних інструментів є створення фондів екологізації різних рівнів. Так, на рівні регіону доцільно сформувати відповідний «фонд екологізації відтворення інвестиційного потенціалу». У ньому можна акумулювати грошові кошти, що матимуть цільову спрямованість щодо фаз відтворення інвестиційного потенціалу для зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище та мінімізації екологічно обумовлених інвестиційних збитків. Надходження грошових коштів до цього фонду забезпечуватиметься шляхом упровадження спеціального інструменту – нормативу природоохоронних інвестицій. Основні переваги впровадження нормативу природоохоронних інвестицій: по-перше, ставка нормативу природоохоронних інвестицій встановлюється відповідно до ступеня впливу відповідних видів економічної діяльності на забруднення навколишнього природного середовища регіону; по-друге, такий норматив може бути використаний для розвитку загальної стратегії управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону з метою попередження виникнення інвестиційних збитків, обумовлених

забрудненням навколишнього природного середовища та виснаженням природних ресурсів регіону.

За допомогою організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу досягається зростання ефективності використання інвестиційних ресурсів та їх перерозподіл у найбільш прибуткові сфери виробництва.

Організаційно-економічний механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону можна подати у вигляді взаємозв'язаних складових, що забезпечують економічні відносини на фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону (рис. 3.2).

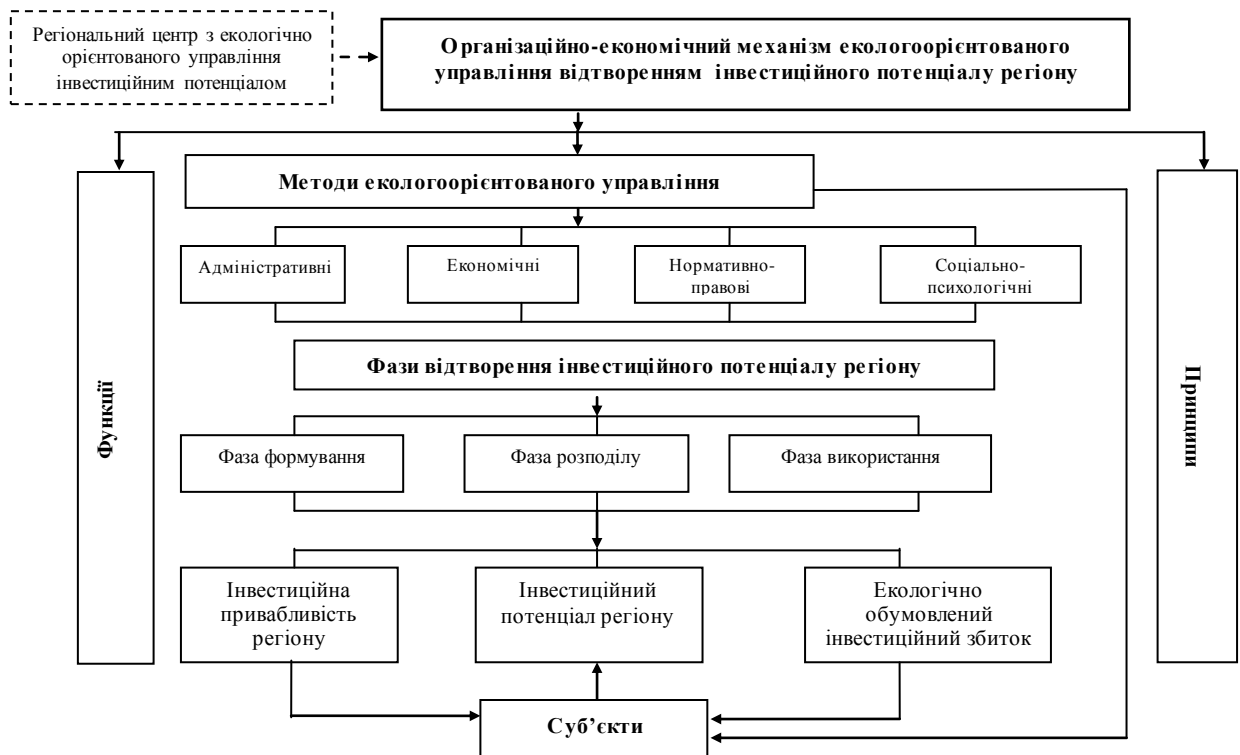

Рис. 3.2. Організаційно-економічний механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону

Ефективність організаційно-економічного механізму управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки визначається результативністю дії окремих інструментів, за допомогою яких органами влади здійснюється вплив на відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Екологоорієнтоване відтворення інвестиційного потенціалу регіону вимагає спрямування частки

інвестиційних ресурсів на заходи природоохоронного характеру. Це дозволить попереджати виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі формування інвестиційного потенціалу та його використання. Як механізм, що запобігає виникненню екологічно обумовлених інвестиційних збитків на фазі формування інвестиційного потенціалу, можна запропонувати інвестування в природоохоронні заходи на фазі використання.

Укладення інвестиційних ресурсів у вирішення проблем регіонального розвитку дозволить враховувати існування загальних та специфічних екологічних обмежень соціально-економічного розвитку. Механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону базується на принципах екологічно збалансованого розвитку та спрямований на запобігання екологічно обумовленого інвестиційного збитку.

Висновки до розділу 3

1. Проведена еколого-економічна оцінка інвестиційного потенціалу регіону на основі запропонованого науково-методичного підходу показує, що екологічно обумовлений інвестиційний збиток на фазі формування інвестиційного потенціалу Сумської області оцінюється в 759,4 млн грн, на фазі розподілу – в 130,64 млн грн, на фазі використання – в 526,47 млн грн. У цілому забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів області зменшують інвестиційний потенціал на фазі формування на 4,3 %, на фазі розподілу – на 0,7 % і на фазі використання – на 2 %. Інвестиційний потенціал Сумської області з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку оцінюється на фазі формування в 16961,52 млн грн, на фазі розподілу – в 17590,28 млн грн і на фазі використання – в 26390,77 млн грн. Середньорічна оцінка інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку становить на фазі формування 2826,92 млн грн, на фазі розподілу – 2931,71 млн грн, на фазі використання – 4398,46 млн грн.

2. Тенденції відтворення інвестиційного потенціалу в умовах сталого розвитку визначаються станом економічної та природоохоронної діяльності в регіоні. Ефективна інвестиційна діяльність досягається за рахунок налагодженої системи управління інвестиційними процесами в регіоні. Існуюча система управління інвестиційною діяльністю в регіоні не спрямована на забезпечення екологічних вимог. Це обумовлює необхідність розроблення екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону. Під екологоорієнтованою системою управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону розуміють процес цілеспрямованого впливу керуючої підсистеми на суб'єкти та об'єкти інвестиційного потенціалу в процесах його відтворення в умовах забезпечення екологічної безпеки.

3. Забезпечення ефективного функціонування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу передбачає розроблення організаційно-економічного механізму екологізації процесів відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Організаційно-економічний механізм екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону – це система методів, способів, форм та інструментів організаційного та економічного характеру, що забезпечують відтворення інвестиційного потенціалу за дотримання екологічних вимог. Аналіз взаємозв'язків між рівнями і складовими організаційно-економічного механізму дозволяє визначити мету, функції, принципи та методи реалізації завдань екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

4. Основним елементом організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є система організаційно-економічних інструментів, спрямована на забезпечення екологічної безпеки за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Метою впровадження організаційно-економічних інструментів забезпечення екологічної безпеки на фазі формування

інвестиційного потенціалу є підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону та створення сприятливого інвестиційного клімату з метою залучення внутрішніх і зовнішніх інвестиційних коштів, на фазі розподілу – оптимальний розподіл інвестицій за видами економічної діяльності та інвестиційними проектами за умови дотримання екологічних вимог, на фазі використання – стимулювання зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище при реалізації інвестиційних проектів.

5. На основі дослідження особливостей формування системи управління інвестиційним потенціалом запропоновано доповнити загальні принципи управління інвестиційною діяльністю в регіоні принципом узгодженості економічних та екологічних інтересів. Цей принцип передбачає заходи щодо зменшення негативних наслідків від забруднення навколишнього середовища шляхом упровадження у процеси відтворення інвестиційного потенціалу екологічних обмежень, що дозволять покращити одночасно економічні та екологічні результати діяльності економічної системи регіону. Втілення принципу узгодженості економічних та екологічних інтересів у системі управління інвестиційним потенціалом покладено на організаційно-економічний механізм відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Результати дослідження за розділом 3 знайшли відображення у працях [98; 100; 101; 102].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні проведено теоретичне узагальнення та подано авторське вирішення наукового завдання – розвиток науково-методичних підходів до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу, що дозволяють враховувати величину екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу для забезпечення еколого-збалансованого розвитку економіки регіону.

Отримані наукові та практичні результати дисертаційного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. На основі аналізу теоретичних розробок щодо категорії «інвестиційний потенціал регіону» були розглянуті ресурсний, системно-структурний, відтворювальний, результативний підходи до визначення цієї категорії. Встановлено взаємозв'язок між категоріями інвестиційного потенціалу та інвестиційної привабливості, який полягає у сприйнятті інвестиційного потенціалу як результату взаємодії факторів інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату економічної системи регіону. Визначено, що найбільш обґрунтованим є ресурсно-відтворювальний підхід, згідно з яким під інвестиційним потенціалом розуміють здатність економічної системи регіону забезпечити формування внутрішніх і залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів та умов їх ефективного використання при дотриманні екологічних вимог.

2. У роботі обґрунтована необхідність структуризації інвестиційного потенціалу за ресурсно-відтворювальним підходом. Ресурсами інвестиційного потенціалу запропоновано вважати сукупність ресурсів, залучених із різних джерел фінансування для здійснення інвестиційної діяльності у регіоні. Джерела фінансування інвестиційних ресурсів подані коштами: бюджетів різних рівнів (державного, місцевих), економічних суб'єктів (підприємств), населення, іноземних інвесторів, банківських і комерційних установ, інших регіонів.

3. Відтворення інвестиційного потенціалу складається з трьох фаз: формування, розподілу та використання. Відтворення інвестиційного потенціалу регіону визначено як процес накопичення інвестиційних ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел, їх розподіл та подальше використання у вигляді інвестицій відповідно до вимог сталого розвитку для збільшення загальної величини капіталу за умови забезпечення екологічної безпеки. Відтворювальний цикл інвестиційного потенціалу регіону визначається періодом часу від початку його формування до закінчення надходження коштів від його використання. У роботі встановлено, що відтворення інвестиційного потенціалу відбувається під впливом екологічних факторів, які характеризуються показниками негативної дії забруднення навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів та знижених можливостей асиміляційного потенціалу території. Внаслідок негативного впливу екологічних факторів на економічні ресурси території зменшується їх значення у відтворенні інвестиційного потенціалу. Досліджено особливості впливу екологічних факторів на фази відтворення інвестиційного потенціалу регіону та зміну його величини і структури.

4. На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних наукових праць щодо вартісної оцінки інвестиційних процесів на рівні регіону встановлено, що оцінка інвестиційного потенціалу як однієї зі складових інвестиційної привабливості не передбачає визначення його вартісної величини з урахуванням впливу екологічного фактора. Доведено, що неврахування екологічних факторів при оцінюванні інвестиційного потенціалу регіону, призводить до завищення його реальної величини. Для забезпечення еколого-збалансованого розвитку економіки регіону необхідно здійснити перехід від економічної до еколого-економічної оцінки інвестиційного потенціалу, що дозволить об'єктивно вимірювати ефективність інвестиційної діяльності у регіоні та здійснювати екологоорієнтоване управління процесами відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

5. У роботі доведено, що критерієм економічної оцінки впливу екологічного фактора на інвестиційну діяльність економічних суб'єктів є втрати доходів економічних суб'єктів. Сукупність цих втрат утворюють економічні збитки від забруднення навколишнього середовища і виснаження природних ресурсів, які призводять до виникнення екологічно обумовлених інвестиційних збитків. Під екологічно обумовленим інвестиційним збитком розуміють фактичні або можливі втрати інвестиційного потенціалу регіону за фазами його формування, розподілу і використання, внаслідок забруднення навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток запропоновано визначати на фазі формування інвестиційного потенціалу регіону як втрати інвестиційних ресурсів у складі доходів економічних суб'єктів, на фазі розподілу – втраченою вигодою від альтернативного використання інвестиційних ресурсів, на фазі використання – втратами знов доданої вартості від забруднення навколишнього середовища і виснаження природних ресурсів. Визначення екологічно обумовлених інвестиційних збитків дозволяє підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень щодо відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах сталого розвитку.

6. Запропоновано алгоритм еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Еколого-економічна оцінка здійснюється за показниками кумулятивного інвестиційного потенціалу на фазах формування, розподілу та використання з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків на кожній із цих фаз. Критеріями еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону на фазі формування є сукупність чистих доходів економічних суб'єктів, що спрямовані на виробничі інвестиції за відрахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків. На фазі розподілу критерієм еколого-економічної оцінки є втрачена вигода від неоптимальної структури розподілу інвестиційних ресурсів за видами економічної діяльності, інвестиційними проектами та напрямками природоохоронної діяльності. На фазі

використання інвестиційного потенціалу регіону критерієм еколого-економічної оцінки є приріст валового регіонального продукту за відрахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

7. Проведена еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовлених інвестиційних збитків. У результаті проведених розрахунків визначено, що кумулятивний інвестиційний потенціал з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку Сумської області на 01.01.2012 року оцінюється в 16961,52 млн грн на фазі формування, 17590,28 млн грн – на фазі розподілу і 26390,77 млн грн – на фазі використання. Середньорічна оцінка інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічно обумовленого інвестиційного збитку становить на фазі формування 2826,92 млн грн, на фазі розподілу – 2931,71 млн грн, на фазі використання – 4398,46 млн грн. У середньому негативний вплив екологічного фактора зменшує інвестиційний потенціал Сумської області на 4,3 % на фазі формування та на 2 % – на фазі використання.

8. Реалізація принципів екологоорієнтованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону зумовлює необхідність формування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону, яка при виконанні загальних та конкретних функцій управління буде враховувати вимоги забезпечення екологічної безпеки на даній території. Основним завданням екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є використання можливостей та попередження втрат інвестиційного потенціалу, обумовлених еколого-економічною незбалансованістю.

9. Забезпечення ефективного функціонування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу передбачає розроблення відповідного організаційно-економічного механізму. Під організаційно-економічним механізмом екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу розуміють систему методів,

способів, форм та інструментів організаційного та економічного характеру, що забезпечують відтворення інвестиційного потенціалу за умови дотримання екологічних вимог. Аналіз взаємозв'язків між рівнями і складовими цього організаційно-економічного механізму дозволяє визначити мету, функції, принципи та методи реалізації завдань екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

10. Основним елементом організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є система організаційно-економічних інструментів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Метою впровадження організаційно-економічних інструментів забезпечення екологічної безпеки на фазі формування інвестиційного потенціалу є підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону та створення сприятливого інвестиційного клімату з метою залучення внутрішніх і зовнішніх інвестиційних коштів, на фазі розподілу – оптимальний розподіл інвестицій за видами економічної діяльності та інвестиційними проектами за умови дотримання екологічних вимог, на фазі використання – підвищення ефективності використання залучених інвестиційних коштів на основі зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров А. В. Стратегии позиционирования промышленных предприятий на рынке инвестиций : автореф. дис. на соиск. уч. степени. канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Александров Андрей Викторович. – Краснодар, 2007. – 24 с.
2. Андреева Н. М. Теоретичні основи екологізації інвестиційної діяльності в Україні / Н. М. Андреева // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2005. – Вип.15.6. – С. 314-320.
3. Антонова А. В. Методика рейтинговой оценки инвестиционной привлекательности региона [Электронный ресурс] / А. В. Антонова, Л. В. Пархоменко. – Режим доступа : <http://nimc.web.tstu.ru/articles/2/2.html>.
4. Бакитжанов А. Инвестиционная привлекательность региона: методические подходы и оценка / А. Бакитжанов, С. Филин // Инвестиции в России. – 2001. – № 5. – с. 11–19.
5. Балацкий О. Ф. Антология экономики чистой среды / О. Ф. Балацкий. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – 272 с.
6. Балацкий О. Экономический ущерб от нарушения природной среды и методы его расчета / О. Балацкий, Л. Мельник // Экономика природопользования : учебник [под ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э.Буна]. – К. : Наукова думка, 1998. – Глава 11.– с. 270–280.
7. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / под общ. ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2006. – 973 с.
8. Бард В. С. Финансово-инвестиционный комплекс / В. С. Бард. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 304 с.
9. Беломестнов В. Г. Методология управления потенциалом социально-экономических систем региона : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05./ Беломестнов Виктор Георгиевич. – Улан-Удэ, 2006. – 378 с.

10. Беломестнова И. А. Инвестиционная деятельность: сущность, противоречия, направленная развития : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 – Экономическая теория / Беломестнова Ирина Анатольевна. – Улан-Уде, 2003. – 163 с.
11. Беломестнов В. Г. Проблемы управления экономическим потенциалом социально-экономических систем / В. Г. Беломестнов // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 1. – С. 25–26.
12. Белоусова Л. І. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Л. І. Белоусова. – Донецьк, 2006. – 23 с.
13. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К. : СП "Итем ЛТД", Ювайтед Лондон Трейд Лимитед, 1995. – 448с.
14. Бобылев С. Н. Экономика природопользования : учебник / С. Н. Бобылев, А. Ш. Ходжаев. – Москва, 2003. – 567 с.
15. Борисенко А. Н. Структурная политика и инвестиционная деятельность / А. Н. Борисенко. – Ростов-на-Дону, 1997. – 196 с.
16. Бочаров В. В. Инвестиции : учебник / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2009. – 384 с.
17. Бочаров В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий / В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика, 1998.
18. Бочаров В. В. Финансово-кредитные методы регулирования рынка инвестиций / В. В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика. – 1999. – 144 с.
19. Будник М. Н. Оценка привлекательности инвестиционного климата Украины / М. Н. Будник, Ю. Ю. Сечкарева // Бизнесинформ. – № 4 (3). – 2009. – С. 15–17.
20. Бутко М. П. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції : монографія / М. П. Бутко, О. Ю. Акименко // Ніжин : ТОВ "Видавництво"Аспект-Поліграф", 2009. – 232 с.

21. Бутко М. Сучасна проблематика оцінки інвестиційної привабливості регіону / М. Бутко, С. Зеленський, О.Акименко // Економіка України. – 2005. – № 11. – С. 30–37.
22. Быков А. А. К проблеме оценки социально-экономического ущерба с использованием показателя цены риска / А. А. Быков, М. И. Фалеев // Проблемы анализа риска. – 2005. – Т. 2, №2. – С. 114–131.
23. Быковский В. В. Концептуальные подходы к анализу структуры инвестиционного потенциала региона / В. В. Быковский // Вестник ВГУ. Серия Экономика и управление. – 2005. – № 1. – С. 43–47.
24. Быстряков А. Я. Становление рынка инвестиционных ресурсов и повышение качества строительной продукции : дис. ... доктора экон. наук: 08.00.05 / А. Я. Быстряков. – М. : РАГС, 1997. – 304 с.
25. Веклич О. О. Экологическая рента: сущность, разновидности, формы / О. О. Веклич // Вопросы экономики. – 2006. – № 11. – С. 104–111.
26. Викиди шкідливих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення у 2011 році. Експрес-випуск [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у Сумській області. – Режим доступу : http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/data/express/230312_e190.pdf.
27. Витин А. Мобилизация финансовых ресурсов для инвестиций / А. Витин // Вопросы экономики. – 1994. – № 7. – С. 13–21.
28. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2011 році. Експрес-випуск [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у Сумській області. – Режим доступу : http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/data/express/140512_e210.pdf.
29. Водянов А. Дилемма инвестиционной стратегии государства / А. Водянов // Российский экономический журнал. – 1997. – № 10. – С. 12–20.
30. Волошин В. Основные положения Концепции устойчивого развития

- Украины / В. Волошин, Б. Данилишин, С. Дорогунцов // Экономика природопользования : учебник / под. ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна. – Киев : Наукова Думка. – 1998. – 480 с.
31. Волынский Г. Инвестиционные проблемы Украины / Г. Волынский // РЭЖ. – 1997. – № 9.
 32. Временная типовая методика оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей природной среды и определения экономической эффективности природоохранных мероприятий. – М. : ЦЭМИ АН СССР, 1983. – 68 с.
 33. Газизулина И. А. Финансово-инвестиционный потенциал развития региона: на примере Новосибирской области : дисс. ... кандидата экон. наук : 08.00.10, 08.00.05/ Газизулина Ирина Александровна. – Москва, 2001. – 153 с.
 34. Галасюк В. Інвестиційний потенціал України: погляд у майбутнє / В. Галасюк // Щоденна українська газета. – № 162. – 26 вересня 2006 р.
 35. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська ; НАНУ, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Інститут рису УААН. – Одеса, 2009. – 372 с.
 36. Галушак В. Л. Фактори зростання інвестиційних можливостей регіонів [Електронний ресурс] / В. Л. Галушак. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2007_4_1/zbirnuk_O_FN_4has_1_56.pdf.
 37. Герасимов В. В. Управление инновационным потенциалом производственных систем / В. В. Герасимов, Л. С. Минина, А. В. Васильев. – Новосибирск : НГАСУ, 2003. – 90 с.
 38. Герасимчук З. В. Економічна сутність інвестиційної інфраструктури регіону / З. В. Герасимчук, Ю. А. Подерня-Масюк // Економічні науки. Серія "Регіональна економіка" : збірник наукових праць; Луцький національний технічний університет. – Випуск 5 (17). – Ч. 2. – Луцьк,

2008. – 360 с.
39. Герасимчук З. В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощення : монографія / З. В. Герасимчук, В. Р. Ткачук. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 232 с.
 40. Гирусов Э. В. и др. Экология и экономика природопользования : учебник для вузов / под. ред. проф. Э. В. Гирусова ; предисловие д-ра экон. наук, председателя Госкомэкологии РФ В. И. Данилова-Данильяна. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 455 с.
 41. Говорун Я. В. Вплив екологічного фактора на складові інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Говорун // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовтня 2010 р. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2010. – Т. 2 – С. 25–27.
 42. Говорун Я. В. Інвестиційний потенціал як фактор забезпечення екологічної безпеки території / Я. В. Говорун // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, 19–23 квітня 2010 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – Ч. 2. – С. 113–114.
 43. Говорун Я. В. Оцінка інвестиційного потенціалу регіону (на прикладі Сумської та Хмельницької областей) / Я. В. Говорун, В. Ф. Грищенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2010. – № 1. – С. 153–162.
 44. Говорун Я. В. Удосконалення методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Говорун // Сучасні проблеми економіки в умовах глобальної фінансової нестабільності : матеріали економічної наук. інтернет-конференції, 15 березня 2010 р. – Тернопіль, 2010. – Ч. 1 – С. 18–21.
 45. Гомольська В. В. Ефективність залучення і використання інвестицій у розвиток економіки регіону : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд.

- екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. В. Гомольська. – Львів, 2005. – 20 с.
46. Губанова Е. С. Методологические основы систематизации понятий инвестиционной проблематики исследования [Электронный ресурс] / Е. С. Губанова. – Режим доступа : <http://209/85/129/132/search>.
 47. Гусев А. А. Эколого-экономические проблемы устойчивого развития / А. А. Гусев, И. Г. Гусева. – М. : ВИНТИ, Экономика природопользования. – 1996. – № 1. – С. 4–17.
 48. Грановська Л. М. Еколого-збалансоване природокористування в умовах поліфункціональності територій / Л. М. Грановська. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – 414 с.
 49. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку : монографія / Б. М. Данилишин. – Донецьк : ТОВ "Юго-восток, ЛТД", 2008. – 256 с.
 50. Данилишин Б. М. Інвестиційна політика в Україні : монографія / Б. М. Данилишин, М. Х. Корецький, О. І. Дацій. – Донецьк : "Юго-Восток, ЛТД", 2006. – 292 с.
 51. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : СОПС Украины НАНУ, 1999. – 367 с.
 52. Дацій Н. В. Інвестиційна діяльність в промисловості регіону / Н. В. Дацій // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2005. – № 2. – С. 40–45.
 53. Демчишак Н. Інвестиційний та фінансовий потенціал в умовах відкритості економіки: специфіка формування та співвідношення / Н. Демчишак // Вісник Львівського університету. Серія Економіка, 2009. – Вип.41. – С.156–164.
 54. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України [Електронний ресурс] / О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко та ін. ; Швейцарсько-український проект

- «Підтримка децентралізації в Україні, DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с. – Режим доступу до ресурсу : http://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ya_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.pdf.
55. Дікань Л. В. Сучасні підходи до визначення поняття "інноваційний потенціал" [Електронний ресурс] / Л. В. Дікань, Є. В. Колесніков. – Режим доступу : <http://e-lib.gasu.ru/vmu/arhivee/2004/01/70.shtml>.
56. Дорошенко Ю. А. Экономический потенциал территории. – Спб. : Химия, 1997. – 237 с.
57. Доунс Дж. Финансово-инвестиционный словарь / Дж. Доунс. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 585 с.
58. Егоров А. И. Институционализм. Инвестиционный потенциал: формирование и реализация / А. И. Егоров. – Х, 2007. – 188 с.
59. Екосередовище та євроінтеграційні процеси / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко // Екосередовище і сучасність : монографія у 8 т. – Т. 6. – К. : Кондор, 2007. – 622 с.
60. Жерновая Э. В. Расширение аналитических инструментов оценки региональных инвестиционных процессов / Э. В. Жерновая // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції : наук.-практ. журнал. – 2010. – № 4. – С. 76–81.
61. Жулавський А. Ю. Екологічний фактор у відтворенні інвестиційного потенціалу регіону / А. Ю. Жулавський, Я. В. Говорун // Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта : матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф., 7–10 квітня 2010 р. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – С. 218–220.
62. Жулавський А. Ю. Інвестиційний потенціал регіону в системі еколого-економічних відносин / А. Ю. Жулавський, Я. В. Говорун // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Тематичний випуск: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 7. – С. 70–77.

63. Жулавський А. Ю. Екологічні обмеження розвитку інвестиційного потенціалу регіону / А. Ю. Жулавський, Я. В. Говорун // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : матеріали Десятої щорічної Всеукраїнської наук. конф., 20–21 квітня 2010 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – Ч. 1. – С. 94–96.
64. Жулавський А. Ю. Фактори відтворення інвестиційного потенціалу регіону / А. Ю. Жулавський, Я. В. Кобушко // Економічний простір : збірник наукових праць. – 2011. – № 45. – С. 64–75.
65. Жулавский А. Ю. Экологизация общественного производства как основа сбалансированного развития территории / А. Ю. Жулавський, В. Л. Акуленко // Вісник Сумського державного університету. – 2004. – № 5 (64). – С. 114–122.
66. Жулавский А. Ю. Экономический потенциал территории: теория и практика оценки / А. Ю. Жулавський // Вісник Сумського державного університету. – 1996. – № 1 (5). – С. 142–147.
67. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
68. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18.09.91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
69. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 26.06.91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
70. Замогильный Д. С. Инвестиционный потенциал развития малых предприятий : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Замогильный Даниил Сергеевич. – Москва, 2001. – 166 с.
71. Зенченко С. В. Инвестиционный климат региона и методы его оценки [Электронный ресурс] / С. В. Зенченко // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Экономика». – 2006. – № 4. – С. 33–37. – Режим доступа : http://science.ncstu.ru/articles/econom/2006_04/03.pdf/file_download

72. Зенченко С. В. Инвестиционный потенциал региона [Электронный ресурс] / С. В. Зенченко, М. А. Шемёткина // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Экономика». – 2007. – № 6. – С. 22–25. – Режим доступа к журн. : http://science.ncstu.ru/articles/econom/2007_06/41.pdf/file_download
73. Златкин Б. Налогам – стимулирующую роль / Б. Златкин // Экономика Украины. – 1996. – № 2. – С. 24–29.
74. Золотогоров В. Г. Инвестиционное проектирование : учеб. пособие. – Мн. : ИП "Экоперспектива", 1988. – 463 с.
75. Иванов Т. И. Инвестиционный менеджмент : учебное пособие / Т. И. Иванов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 505 с.
76. Инвестиционная деятельность : учебное пособие / Н. В. Киселева, Т. В. Боровикова, Г. В. Захарова и др. – М. : КНОРУС, 2005. – 432 с.
77. Инвестиционный климат в России: опыт оценки и пути улучшения (Доклад Экспертного института) // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 57–67.
78. Инвестиционный потенциал Российской экономики/ В. С. Бард, С. Н. Бузулуков, И. Н. Дрогобыцкий, С. Е. Щепетова. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – 320 с.
79. Інвестиційна політика України на регіональному рівні / Інститут Реформ. Недержавний аналітичний центр. – К., 2003. – Вип. 16. – С. 52.
80. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності в економіку Сумської області у 2011 році. Експрес-випуск [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у Сумській області. – Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua>.
81. Каплун П. С. Инвестиционный потенциал региональной экономики: вопросы формирования и развития : автореф. Дис. ... на соиск. Науч. Степени канд. Экон. Наук : спец.08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / П. С. Каплун. – Москва, 2006. – 23 с.
82. Карковська В. Я. Залучення заощаджень в інвестиційний процес

- економіки України / В. Я. Карковська // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 156–162.
83. Кармов Р. А. Инвестиционный потенциал и социально-экономические условия его реализации в трансформационной экономике : дис. ... канд. Экон. Наук / Кармов Рустам Амдулахович. – Москва, 2007. – 146 с.
84. Катасонов В. Ю. Инвестиционный потенциал экономики: механизмы формирования и использования / В. Ю. Катасонов. – М. : Анкил, 2005. – 325 с.
85. Кислый В. Н. К вопросу о сущности понятия «эколого-экономический ущерб» / В. Н. Кислый // Вестник СумГУ. Серия Экономика. – 2007. – Т. 2, № 1. – С. 43–50.
86. Климова Н. И. Инвестиционные параметры регионального развития / Н. И. Климова // Регион: экономика и социология. – 2000. – № 3. – С. 24–41.
87. Климова Н. И. Инвестиционный потенциал региона / Н. И. Климова. – Екатеринбург, 1999. – 276 с.
88. Кобушко І. М. Офшорні зони як засіб зростання інвестиційного потенціалу / І. М. Кобушко, Я. В. Говорун, С. О. Панченко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1 (51). – С. 182–187.
89. Кобушко Я. В. Відтворення інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням екологічного фактору / Я. В. Кобушко // Інноваційна економіка. – 2011. – № 6 (25). – С. 154–159.
90. Кобушко Я. В. Відтворення інвестиційного потенціалу території в еколого-економічній системі / Я. В. Кобушко // Екологічний менеджмент в загальній системі управління : матеріали Одинадцятої щорічної Всеукраїнської наук. конф., 20–21 квітня 2011 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 144–148.
91. Кобушко Я. В. Вплив екологічного фактора на інвестиційний потенціал регіону / Я. В. Кобушко // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Економічні науки. – 2011. –

№ 4 (12). – С. 199–205.

92. Кобушко Я. В. Екологічні обмеження відтворення інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Кобушко // Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених, 18–19 квітня 2011 р., м. Бердянськ. – Донецьк : Видавництво „Донбас”, 2011. – Т. 2. – С. 122–123.
93. Кобушко Я. В. Екологічно обумовлений інвестиційний збиток у процесах відтворення інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Кобушко // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6 (9). – С. 189–193.
94. Кобушко Я. В. Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону/ Я. В. Кобушко // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали другого туру Всеукр. Наук.-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – Т. 2. – С. 63–66.
95. Кобушко Я. В. Інвестиційна інфраструктура як основа відтворення інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Кобушко // Стратегія якості у промисловості і освіті : матеріали VII Міжнародної конференції, 3–10 червня 2011р., Варна (Болгарія). – Дніпропетровськ ; Варна, 2011. – Т. II – С. 128–130.
96. Кобушко Я. В. Механізм забезпечення екологічної безпеки при формуванні інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Кобушко // Карпатська конференція з проблем охорони довкілля” „Carpathian environmental conference“ – СЕС-2011 : матеріали Міжнародної наук.-практ. Конф., 15–18 травня 2011 р. – м. Мукачево – Ужгород, 2011. – С. 231–232.
97. Кобушко Я. В. Науково-методичні підходи до еколого-економічної оцінки відтворення інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Кобушко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 6. – С. 64–68.
98. Кобушко Я. В. Організаційно-економічний механізм відтворення

- інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень / Я. В. Кобушко // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 104–107.
99. Кобушко Я. В. Особливості визначення екологічно обумовленого інвестиційного збитку / Я. В. Кобушко // Проблеми сучасної економіки в умовах фінансової нестабільності : матеріали Міжнародної наук.-практ. Конф., 16–17 березня 2012 р. – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку, 2012. – Ч. I. – С. 18–19.
100. Кобушко Я. В. Організаційно-економічний механізм в системі управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Кобушко // Зростання економічного потенціалу України: теоретико-методичний та науково-практичний аспекти : матеріали Міжнародної наук.-практ. Конф., 23–24 березня 2012 р. – К. : Київський економічний науковий центр, 2012. – Ч. II. – С. 111–112.
101. Кобушко Я. В. Особливості управління інвестиційним потенціалом регіону / Я. В. Кобушко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали наук.-техн. Конф. Викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, 18–22 квітня 2011 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 226.
102. Кобушко Я. В. Управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону на основі його еколого-економічної оцінки / Я. В. Кобушко // Управління сталим розвитком територій в контексті світового досвіду : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Конф., 28 березня 2012 р. – Сімферополь : Кримський університет бізнесу УЕУ, 2012. – С. 31–33.
103. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 768 с.
104. Комаров И. К. Инвестиции и рынок / И. К. Комаров. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
105. Комплексная оценка инвестиционной привлекательности и инвестиционной активности российских регионов: методика определения и анализ взаимосвязей / И. Гришина, А. Шахназаров,

- И. Ройзман // Инвестиции в России. – 2001. – № 2. – С. 5–16.
106. Кондрашенко Е. Инвестиционные ресурсы: проблемы аккумуляции / Е. Кондрашенко // Экономист. – 1997. – С. 82–90.
107. Косовских Е. А. Функциональная модель организационно-экономического механизма управления региональной инвестиционной деятельностью / Е. А. Косовских, Ю. В. Трифонов // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия «Экономика и финансы». – 2008. – № 3. – С. 13–185.
108. Коуз Р. Фирма, право и рынок [Электронный ресурс] / Р. Коуз. – Режим доступа : <http://eprints.ksame.kharkov.ua/2764/>.
109. Кэмбелл Р. Макконел. Экономикс / Р. Макконел Кэмбелл, Л. Брю Стэнли. – М. : Республика, 1993. – 583 с.
110. Лавровский Б. Л. Инвестиционный климат и инвестиционное поведение: Сибирский федеральный округ [Электронный ресурс] / Б. Л. Лавровский, А. И. Шевчук // Регион: экономика и социология. – 2007. – № 3. – С. 194–211. – Режим доступа к журн. : <http://www.ecsocman.edu.ru/region/msg/330013.html>.
111. Лапаева М. Г. Организационно-экономический механизм управления инвестиционным процессом в регионе / М. Г. Лапаева, С. А. Байтлюв // Вестник ОГУ. – 2006. – № 2. – Том 1. Гуманитарные науки. – С. 91–98.
112. Лемешев М. Я. Экономические проблемы природопользования / М. Я. Лемешев, Е. П. Ушаков. – М. : Изд-во "Наука", 1982. – 152 с.
113. Леонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України : монографія / С. В. Леонов. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 375 с.
114. Лиса О. І. Методи оцінювання інвестиційної привабливості регіону [Електронний ресурс] / О. І. Лиса. – Режим доступу : <http://intkonf.org/lisa-oi-metodi-otsinyuvannya-investitsiynoyi-privablivosti-regionu/>.
115. Ліпанова О. І. Привабливість регіону для інвестицій / О. І. Ліпанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://bdpu.org/scientific_published/conf021009/articles/Section_1/Lipaova.pdf/view.

116. Лукьянчиков Н. Н. Экономика и организация природопользования : учебник для вузов. – 2-е изд. ; перераб. и доп. / Н. Н. Лукьянчиков, И. М. Потравный. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 454 с.
117. Мавриди К. П. Инвестиционный потенциал промышленного предприятия: экономическая оценка и стратегическое управление (на примере предприятий топливно-энергетического комплекса) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10/ Мавриди Кирилл Павлович. – Краснодар: Кубанский государственный технологический университет, 2005. – 174 с.
118. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність / Т. В. Майорова. – К. : ЦУЛ. – 2003. – 375 с.
119. Марголин А. М. Методы государственного регулирования процесса преодоления инвестиционного кризиса в реальном секторе экономики / А. М. Марголин. – М., 1998. – 355 с.
120. Марголин А. М. Финансовое обеспечение и оценка эффективности инвестиционных проектов / А. М. Марголин. – М. : Мелиорация и водное хозяйство, 1997. – 144 с.
121. Марушевська О. С. Стан та перспективи впровадження в Україні схеми зелених інвестицій [Електронний ресурс] / О. С. Марушевська. – Режим доступу : http://esco-ecosys.narod.ru/2009_8/.
122. Маховикова Г. А. Оценка экономической эффективности инвестиционных проектов с учетом экологического фактора / Г. А. Маховикова. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 180 с.
123. Мельник М. І. Інвестиційний клімат регіону: теоретичні та прикладні засади дослідження : монографія / М. І. Мельник ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів : ІРД НАН України, 2005. – 304 с.
124. Методи оцінки екологічних втрат : монографія / за ред.. Л. Г. Мельник та О. І. Карінцевої. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. –

- 288 с.
125. Методы решения экологических проблем : монография / под ред. Л. Г. Мельника, Е. В. Шкарупы. – Сумы : СумГУ, 2010. – Вып. 3. – 663 с.
 126. Механизм торможения: истоки, действие, пути преодоления / под ред. В. В. Журавлева. – М. : Политиздат, 1998. – 288 с.
 127. Мешко Н. П. Інноваційно-інвестиційний потенціал регіону: критерії оцінки та проблеми формування / Н. П. Мешко // Економічний простір. – 2008. – № 10. – С. 78–88.
 128. Мищенко О. А. Методические подходы к оценке эколого-экономического ущерба при нарушении окружающей природной среды / О. А. Мищенко, Л. П. Майорова // Вестник ТОГУ. – 2008. – № 2 (9). – С. 167–176.
 129. Місцевий розвиток за участі громад: результати соціологічного дослідження «Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад, реалізованого в Україні у проектах ПРООН, що фінансувалися Європейським Союзом та іншими донорами» . [Електронний ресурс] / Київ, 2011. – Режим доступу : http://cba.org.ua/images/stories/documents/CBA_publications/CBA_LQ.pdf.
 130. Мірошниченко П. І. Активізація використання інвестиційного потенціалу регіону : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / П. І. Міроненко ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2007. – 20 с.
 131. Моткин Г. А. Экономическая теория природопользования и охраны окружающей среды (Лекции теоретической систематики) / Г. А. Моткин ; учреждение Российской академии наук Институт проблем рынка РАН. – М. : 2009: – 345 с.
 132. Наказ Держкомстату «Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку» № 114 від 15.04.2003 [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basehe/ua-cmtnfu/index.htm>.
133. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження методики оцінювання роботи центральних місцевих органів виконавчої влади щодо залучення інвестицій, здійснення заходів з поліпшення інвестиційного клімату у відповідних галузях економіки та в розрізі регіонів, рейтингової оцінки інвестиційної привабливості галузей, регіонів та суб'єктів господарювання і відповідної форми звіту» № 115 від 25.03.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0459-04>.
134. Немченко В. В. Хозяйственный механизм и природопользование / В. В. Немченко. – М. : Агропромиздат, 1988. – 127 с.
135. Никифорова М. В. Воспроизводство инвестиционного потенциала в транзитивной экономике: теоретические и прикладные аспекты: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01/ Никифорова Марина Викторовна – Челябинск, 2007. – 141 с.
136. Новый экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 3-е изд. – М. : Изд-во «Институт новой экономики», 2009. – 1088 с.
137. Общие подходы к оценке экономического ущерба от загрязнения окружающей среды выбросами ТЭС / О. Ф. Балацкий, А. М. Телиженко // Теплоэнергетика: внешние издержки и проблемы принятия решений : монография / под ред. О. Ф. Балацкого, А. М. Телиженко. – Сумы : Слобожанщина, 2001. – С. 126–140.
138. Овсяйчук М. Ф. Финансовый менеджмент. Методы инвестирования капитала / М. Ф. Овсяйчук, Л. В. Сидельникова. – М. : Буквица, 1996. – 128 с.
139. Осипов Ю. М. Основы теории хозяйственного механизма / Ю. М. Осипов. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 368 с.
140. Планирование и стимулирование рационального природопользования /

- Л. А. Белашов, Л. Я. Миленина, А. М. Серов и др ; под ред. Л. А. Белашова. – К. : Наукова думка, 1982. – 252 с.
141. Поверенов В. В. Информационный механизм регионального инвестиционного рынка [Электронный ресурс] / В. В. Поверенов. – Режим доступа : <http://www.jobs.ua/professions/finansy/1578/>.
142. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Портал ВРУ. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
143. Покатаєва К. П. Теоретичні аспекти визначення категорій «інвестиційний потенціал» та «інвестиційна привабливість» [Електронний ресурс] / К. П. Покатаєва // Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». – Випуск 75. Серія «Технічні науки». – 2007. – С. 262–268. – Режим доступу : <http://eprints.ksame.kharkov.ua/1542/1/К.П.ПОКАТАЄВА.pdf>.
144. Програма економічних реформ України на 2010–2014 рр. (реформа вугільної галузі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/articl.
145. Проект «Рекомендації щодо екологічного аспекту розвитку промислового сектору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.open-dialog.com/conference/documents/publications/resolution_workshop2_ukr.doc.
146. Рай Ф. Харрод. К теории экономической динамики / Harrod R. Towards A. Dynamic Economics L, 1948 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ek-it.narod.ru/neoksod1.htm>.
147. Рассадникова С. И. Современная инвестиционная политика: предпосылки экологизации : монография / С. И. Рассадникова. – О. : ИПР ЕЕД НАНУ, 2004. – 208 с.
148. Рациональное природопользование : конспект лекций / Е. В. Зендер, В. П. Злодеев, И. С. Пыжев, М. В. Кобалинский, К. В. Симонов. – Сибирский федеральный университет. – Красноярск : 2008. – 206 с.

149. Региональная экономика / под ред. А. П. Градова, Б. И. Кузина, М. Д. Медникова, А. С. Соколицына. – СПб : Питер, 2003. – 221 с.
150. Резниченко В. С. Оценка экономической эффективности и реконструкции предприятия / В. С. Резниченко, З. К. Зурабов // Экономика отрасли. – 2001. – № 12. – С. 169–172.
151. Рейтинг инвестиционной привлекательности России // Эксперт. – 1996. – № 47. – С. 28.
152. Розпорядження голови Сумської обласної державної адміністрації від 15.12.2010 № 830 "Про організацію роботи з залучення інвестицій в економіку Сумської області за принципом "єдиного інвестиційного вікна".
153. Ройзман И. Оценка инвестиционной привлекательности и инвестиционной активности российских регионов: методика определения и анализ взаимосвязей / И. Ройзман, А. Шахназаров, И. Гришина // Инвестиции в России. – 2001. – № 4. – С. 11–20.
154. Рюмина Е. В. Анализ эколого-экономических взаимодействий : монография / Е. В. Рюмина. – М. : Наука, 2000. – 158 с.
155. Рюмина Е. В. Ущерб от экологических нарушений: больше вопросов, чем ответов / Е. В. Рюмина // Экономика природопользования. – 2004. – № 4. – С. 55–65.
156. Рюмина Е. В. Экологически скорректированная оценка экономического развития регионов [Электронный ресурс] / Е. В. Рюмина, А. М. Аникина. – Режим доступа : <http://institutiones.com/general/1391-ekologicheski-skorrektirovannaya-ocenka-ekonomicheskogo-razvitiya.html>.
157. Рясков С. К. Формирование инвестиционного потенциала и оптимизация его использования (региональный аспект) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Рясков Сергей Константинович. – М., 2000. – 166 с.
158. Рясков С. Н. Формирование инвестиционного потенциала и оптимизация его использования (региональный аспект) : автореф. дис.

- на соиск. науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / С. К. Рясков . – Москва, 2000. – 24 с.
159. Сафиуллин С. А. Адаптирование методики позиционирования к инвестиционной среде региона / С. А. Сафиуллин // Реальный сектор экономики: теория и практика управления. – 2005. – № 3 – С. 89–94.
160. Семенов А. Международные прямые инвестиции / А. Семенов // Экономика Украины. – 1998. – № 7. – С. 32–38.
161. Серов В. М. Инвестиционный менеджмент : учебное пособие / В. М. Серов, В. С. Ивановский, А. В. Козловский. – М. : Финстатинформ. 2000. – 174 с.
162. Синякевич І. М. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. М. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – 183 с.
163. Смесова В. Л. Механізм розрахунку інвестиційного потенціалу інституційних секторів та національної економіки / В. Л. Смесова // Економічний вісник Донбасу. – № 3 (21). – 2010. – С. 46–51.
164. Социалистическое природопользование: Экономические и социальные аспекты / ред. Н. Некрасов, Е. Матеев. – М. : Экономика ; Серия «Партиздат», 1980. – 216 с.
165. Социально-экономический потенциал региона: проблемы оценки, использования и управления / под ред. А. И. Татаркина. – Екатеринбург : Уральское отд-е РАН, 1997. – 379 с.
166. Старик Д. Э. Как рассчитать эффективность инвестиции / Д. Э. Старик. – М. : АО «Финстатинформ», 1996. – 145 с.
167. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Головне управління статистики в Сумській області. – Режим доступу : <http://www.sumystat.sumy.ua./stat.html>.
168. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
169. Статистичний щорічник Сумської області за 2010 рік / Головне

- управління статистики у Сумській області, 2011. – 671 с.
170. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : навч. посіб. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.
171. Тимофеева Е. А. Инвестиционный потенциал России и пути его активизации : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Е. А. Тимофеева . – Санкт-Петербург, 2007. – 18 с.
172. Трифилова А. А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия : учебное пособие / А. А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 183 с.
173. Тумусов Ф. С. Инвестиционный потенциал региона: теория, проблемы, практика / Ф. С. Тумусов. – М. : Изд-во «Экономика», 1999. – 272 с.
174. Уманець Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів [Електронний ресурс]/ Т. В. Уманець. – Режим доступу : www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Umanec406.pdf.
175. Управління регіоном : навчальний посібник / А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев ; за заг. ред. д-ра экон. наук А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 361 с.
176. Управление инвестиционной деятельностью в регионах российской Федерации : монография / О. Ф. Быстров, В. Я. Поздняков, В. М. Прудников и др. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 358 с. – (Научная мысль).
177. Федерализм : энциклопедический словарь / Э. Б. Алаев, Р. В. Архипов, И. П. Барабанов и др. – М. : Инфра-М, 1997. – 550 с.
178. Федоренко В. Г. Инвестознаводство : підручник. – 3-тє вид., допов. – К. : МАУП, 2004. – 480 с.
179. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Возняк, Т. С. Смовженко. – К. : Знання, КОО ; Львів : Вид-во Банк. ін-ту НБУ, 2000. – 155 с.
180. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений /

- Т. С. Хачатуров. – М. : Эк-ка, 1979. – 336 с.
181. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат / М. А. Хвесик. – К. : Кондор, 2007. – 788 с.
182. Хвесик Ю. М. Інвестиційне забезпечення природокористування в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Ю. М. Хвесик, В. А. Голян, С. М. Демидюк // Економічні науки. Серія "Регіональна економіка" : Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2008_5_1/zbirnuk_O_FN_5_%D0%A7_1_97.pdf.
183. Хомкалов Г. В. Управление инвестиционным потенциалом социально-экономических систем : автореф. на соискание научн. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством: теория управления экономическими системами" / Г. В. Хомкалов. – Санкт-Петербург, 2001. – 43 с.
184. Частно-общественное партнерство в разработке и реализации территориальной инвестиционной стратегии: методические рекомендации для местных и региональных властей. Усиление Синергии: Проект создания единой политики для Санкт-Петербурга и Ленинградской области в контексте Северо-западного региона России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tacis-synergy.leontief.net/>.
185. Чуб Б. А. Оценка инвестиционного потенциала субъектов российской экономики на мезоуровне / Б. А. Чуб ; ред. В. В. Бандурина. – М. : БУКВИЦА, 2001. – 227 с.
186. Шваков Е. Е. Проблемы формирования инвестиционного потенциала и осуществления инвестиционной деятельности в Республике Алтай [Электронный ресурс] / Е. Е. Шваков. – Режим доступа : http://science.ncstu.ru/articles/econom/2007_06/41.pdf/file_download.
187. Шевченко-Котенко І. Інвестиційний потенціал України [Електронний

- ресурс] / І. Шевченко-Котенко. – Режим доступу : <http://conf-cv.at.ua/forum/15-30-1>.
188. Шкарупа Е. В. Анализ факторов развития региона как эко-социально-экономической системы / Е. В. Шкарупа // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 155–159.
189. Шмелев Н. На переломе: перестройка экономики в СССР / Н. Шмелев, В. Попов. – М. : АПН, 1989. – 400 с.
190. Щербакова Т. А. Когнитивный метод исследования и управления системой формирования и воспроизводства инвестиционного потенциала территории [Электронный ресурс] / Т. А. Щербакова // Учет и статистика. – 2007. – № 8. – С. 160–169. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=11617388>.
191. Экономика природопользования (из науч. наследия) / К. Г. Гофман; ред.-сост. А. А. Гусев [и др.]. – М. : Эдиториал УРСС, 1998. – 270 с.
192. Экономический механизм федеративных отношений / под ред. д-ра экон. наук С. Д. Валентей. – М. : И.Э.РАН, 1995 г. – 399 с.
193. Энциклопедия интернет-школы "Просвещение" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.internet-school.ru/Enc.ashx>.
194. Юрєва О. Г. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інвестиційного клімату / О. Г. Юрєва // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. – 2002. – 3 (10). – С. 250–255.
195. Alchian A. Economic Forces at Work. – Indianapolis, 1977. – 246 p. – P. 80.
196. Autenne J. Tax Incentives for Scientific Research Activities // Bull. For International Fiscal Documentation. – Amsterdam, 1987. – Vol. 41, № 8/9. – P. 407–409.
197. Euromoney [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – [S.l.] : Euromoney Institutional Investor PLC, 2006. – Режим доступа : <http://www.euromoney.com>.
198. Hahn R. and Noil R.. Berrien's to implementing Tradable Air Pollution Permits: Problems of Regulatory Interaction, Yale Journal of Regulation. – 1,

1983. – P. 63–91.
199. Henry C. Designing with Nature and Using Market Mechanisms// Report from a Policy Seminar in Stockholm, Sweden. – 1990. – P. 56–62.
200. Herberger Arnold C. Tax Neutrality in Investment Incentives // The Economics of Taxation / ed. Henry Aaron and Michael Boskin. – The Brrokings Institution, Studies of Government Finance. – 1980. – P. 229 –313.
201. Nagaev S. Regional Risk Rating in Russia / S. Nagaev, A. Woergoetter // Vienna, Bank Austria, 1995.
202. Stobaugh R. How to Analyze Foreign Investment Climates / R. Stobaugh. – Harvard Business Review, September – October, 1969. – 374 p.
203. Tax Reform to Promote Investment // Oxford Review of Econ. Policy. – 1994. – Vol. 12 (2). – P. 109–117.
204. Tietenberg T. H. Economics Incentive Policies and Sustainability // Report from a Policy Seminar in Stockholm, Sweden. – 1990. – P. 71– 81.

ДОДАТОК А
Фактори впливу на інвестиційний потенціал регіону

Таблиця А.1

Характеристика факторів впливу на інвестиційний потенціал регіону [64]

Фактори 1	Характеристика впливу 2	Показник впливу 3
Внутрішні фактори		
Виробничі	Впливають на процес інвестування в регіоні	Зростання виробництва промислової продукції, обсяг виробництва на душу населення, частка обсяг виробництва регіону в обсязі виробництва по країні, ступінь зношення основних засобів регіону
Природно-ресурсні	Свідчать про наявні природні можливості розвитку регіону	Індекс обсягу добувної промисловості регіону, площа земельних, водних, лісових ресурсів
Трудові	Свідчать про рівень забезпеченості регіону трудовими ресурсами	Середня заробітна плата в регіоні, середній рівень доходів населення, рівень безробіття, соціальні та екологічні умови проживання населення
Соціальні	Відображають дію факторів, що характеризують суспільні відносини в регіоні, ринок праці та рівень життя; здійснюють непрямий вплив на приріст інвестиційного потенціалу	Рівень життя населення та значущості регіону у народногосподарському комплексі
Інноваційні	Свідчать про рівень освоєння науково-технічних робіт у регіоні, можливості нарощення інвестиційного потенціалу за рахунок їх впровадження в економіку регіону	Зростання обсягу виконаних прикладних наукових та науково-технічних робіт
Екологічні	Визначають якість навколишнього середовища регіону та його безпечність для інвесторів, впливають на нарощення інвестиційного потенціалу в рамках концепції сталого розвитку регіону	Обсяги скидів забруднювальних речовин у водні басейни, обсяги шкідливих викидів у атмосферне повітря, обсяги твердих відходів I-III класів небезпеки, рівень екологічної безпеки
Інфраструктурні	Характеризують розвиненість інвестиційної інфраструктури, що створює конкурентні переваги регіону, забезпечує нарощення інвестиційного потенціалу регіону	Рівень розвитку інвестиційної інфраструктури

Продовження табл. А.1

1	2	3
Економічні	Впливають на процес інвестування в регіоні	Рівень інфляції в регіоні, обсяг інвестицій в основний капітал, зростання обсязі ВРП, прибутковість підприємств регіону, структура економіки регіону, регулювання експорту-імпорту, місткість регіонального, державного та світового ринків, розвиненість банківського сектору економіки регіону, стабільність курсу національної валюти
Фінансові	Показують співвідношення прибуткових та збиткових підприємств, можливості накопичення ними інвестиційних ресурсів у регіоні, рентабельність основної діяльності, обсяг заощаджень населення у регіоні	Частина прибуткових та збиткових підприємств; витрати та заощадження населення; рентабельність операційної діяльності підприємств
Інституційні	Відображають витрати бюджету на розвиток сфер діяльності та підвищення рівня інвестиційного потенціалу регіону, заходи щодо встановлення норм і правил управління інвестиційною діяльністю	Витрати бюджету на розвиток пріоритетних сфер діяльності регіону, структура інститутів у регіоні за суб'єктами господарювання, бізнес-процесами
Зовнішні фактори		
Політичні	Впливають на формування уявлень про надійність вкладень в економіку регіону та можливості отримання прибутків	Державна підтримка щодо залучення інвестицій; виконання органами регіональної влади умов міжнародних зобов'язань; відношення органів регіональної влади до іноземних інвесторів; рівень корумпованості органів регіональної влади; політична стабільність у державі та регіонах; узгодженість дій державних та регіональних органів влади щодо підтримки сприятливого інвестиційного середовища
Правові	Впливають на вибір інвесторами регіону на основі оцінювання ними правових умов, норм та обмежень	Допустима частка закордонної участі в капіталі підприємств регіону; права інвестора на розроблення надр; ефективність механізмів виконання діючих законів; система пільг; можливості виведення частини прибутків за кордон

ДОДАТОК Б
Оцінка інвестиційної привабливості регіонів

Таблиця Б.1

Аналіз методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіонів

Методики	Вихідні дані щодо оцінювання інвестиційної привабливості та принцип оцінювання показників	Сутність методик
1	2	3
Методика банку Австрії для оцінки інвестиційної привабливості російських регіонів [149; 201]	11 позицій: політичний, економічний, приватизаційний, фінансовий і банківський рейтинги, стан ринку праці, розвиток транспорту, зв'язку, комунікацій; поведінка населення, демографічний, етнополітичний, екологічний рейтинги. <i>Інтегрована оцінка в балах для кожного регіону – генеральний регіональний рейтинг</i>	Рейтинг кожного регіону визначається за 11 позиціями, кожна з яких включає від 4 до 18 показників. Кожний показник оцінюється в балах (0 – повністю сприйнятлива для інвестицій ситуація, до 10 – граничний ступінь небезпеки для інвестицій) та визначається його вага в сумарній оцінці. Після цього виводиться загальний бал регіону за кожною позицією та його місце серед усіх регіонів – генеральний регіональний рейтинг, на основі якого всі суб'єкти господарювання розподіляються за 6 класами, що характеризують ступінь сприйнятливості для іноземних інвестицій. Екологічний рейтинг за 6 показниками: кліматичні умови, рівень радіаційного забруднення, забрудненість повітря, води, ймовірність поширення епідемій та інфекцій
Методика рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України «Інституту реформ» [79]	Економічний розвиток; ринкова інфраструктура; людські ресурси; фінансовий сектор; місцева влада і підприємництво. <i>Дані офіційної статистики та експертні оцінки</i>	Визначення рейтингу регіонів на основі 5 груп даних: $R = \sum k_j \cdot f_k$, де R_j – загальний рейтинг j-го регіону; f_k – вага k-ї групи показників, при цьому $f_k \in 0;1$; $\sum f_k = 1$. Після розрахунку інтегрального рейтингового бала інвестиційної привабливості всі регіони розділяються на 4 групи: «лідери», «переслідувачі», «основна група», «аутсайдири». Не враховані ресурсно-сировинні передумови інвестиційної привабливості регіонів
Методика „Рейтинг інвестиційної привабливості російських регіонів» адаптована до українських умов господарювання рейтингового агентства «Експерт-РА» [151]	Геополітичний потенціал; інституційний потенціал; трудовий потенціал; фінансовий потенціал; інноваційний потенціал; виробничий потенціал; ресурсно-сировинний потенціал; споживчий потенціал. <i>Поєднання статистичного та експертного підходу</i>	Інтегральний показник потенціалу – зважена сума часткових видів потенціалу. Величина потенціалу показує частку регіону в загальнодержавному потенціалі (береться за 100), ранг кожного регіону за кожним видом потенціалу залежить від кількісної оцінки величини його потенціалу як частки (у %) в сумарному потенціалі всіх регіонів. Кожен регіон характеризується двома показниками: величиною потенціалу та ризику. Оцінка ресурсно-сировинного потенціалу та оцінка екологічного ризику (ступінь напруженості екологічної ситуації в регіоні, деградація природного середовища, рішення щодо розвитку природоохоронних заходів)

1	2	3
<p>Методика рейтингової оцінки інвестиційної привабливості галузей, регіонів та суб'єктів господарювання Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції [133]</p>	<p>Економічна база регіонів; параметри зростання економіки; обсяги інвестицій; стан основних фондів; демографічна ситуація; розвиток інфраструктури регіонів</p> <p><i>Встановлення основних показників та виконання розрахунків інвестиційного рейтингу регіону здійснюється центральними органами виконавчої влади</i></p>	<p>1) Рейтингова оцінка інвестиційної привабливості регіонів обчислюється підсумовуючи відносні відхилення показників, що характеризують інвестиційну привабливість регіону, до найкращих значень цих показників інших регіонів, за формулою</p> $S_j = \sum_{j=1}^n \left(\frac{B_{\max} - B_{ij}}{B_{\max} - B_{\min}} \right) + \sum_{i=1}^n \left(\frac{B_{ij} - B_{\min}}{B_{\max} - B_{\min}} \right),$ <p>де S_j – рейтингова оцінка інвестиційної привабливості j-го регіону за кожним з показників; B_{ij} – значення i-го показника j-го регіону; $B_{\max, \min}$ – максимальне, мінімальне значення показників. Перша частина формули використовується для оцінки показників, зростання яких має позитивне значення, друга частина – для оцінки показників, зростання яких має негативний ефект.</p> <p>2) середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок інвестиційної привабливості регіону за кожним із показників:</p> $S_{\text{сер}} = \frac{S_j}{n}$ <p>де $S_{\text{сер}}$ – середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок інвестиційної привабливості регіону за n-ми показниками; n – кількість показників, за якими проводиться розрахунок;</p> <p>3) визначається інтегральний рейтинговий бал інвестиційної привабливості регіону:</p> $S_{ij} = \sum g_n \cdot S_{ij}$ <p>де S_{ij} – інтегральний рейтинговий бал інвестиційної привабливості j-го регіону; g_n – вага n-ї групи показників.</p> <p>У результаті розрахунків отримується відповідний ранжований за величиною інтегрального рейтингового бала ряд</p> <p>Не враховується екологічний фактор</p>
<p>Методика оцінки інвестиційної привабливості регіонів України І. Бланка [13]</p>	<p>5 синтетичних показників: рівень загальноекономічного розвитку регіону, рівень розвитку інвестиційної інфраструктури, демографічна характеристика, рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури, рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків</p>	<p>Оцінка синтетичних показників за сукупністю аналітичних показників. Кількісна оцінка синтетичного показника проводиться шляхом підсумовування рангових значень відповідних аналітичних показників (у системі регіонів).</p> <p>Узагальнений показник розраховується за формулою</p> $I_{\text{узг}} = \sum \alpha_i \cdot R_i$ <p>де I_i – аналітичний показник регіону; R_i – значущість даного показника.</p> <p>Інтегральний показник розраховується за формулою</p> $I_{\text{інт}} = \sum \alpha_{\text{узг}i} \cdot R_i$ <p>де $I_{\text{узг}i}$ – узагальнений показник; R_i – значущість даного показника.</p> <p>Урахування екологічних ризиків через показники:</p> <p>1) частка підприємств із шкідливими викидами, що перевищують граничнодопустимі норми в загальній кількості промислових підприємств;</p> <p>2) середній радіаційний фон у містах регіону</p>

Продовження табл. Б.1

1	2	3
<p>Методика рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіону А. В. Антонова та Л. В. Пархоменко [3]</p>	<p>оцінка рівня економічного розвитку регіону; оцінка рівня інвестиційної інфраструктури в регіоні; демографічна характеристика регіону, оцінка рівня розвитку ринкових відносин; оцінка ступеня безпеки інвестиційної діяльності в регіоні</p>	<p>1) Здійснюється аналіз обмежень, що накладаються на потенційні об'єкти інвестування в контексті вибору «відповідає – не відповідає». За відповідності об'єкта інвестування заданим критеріям його вносять до списку подальшої оцінки, за невідповідності – вилучають. Обмеженнями є: абсолютна окупність інвестицій за заданого відсотка із залучення коштів, мінімальна рентабельність інвестицій, характер інвестицій і термін інвестування.</p> <p>2) Ранжування регіонів за ступенем зменшення інвестиційної привабливості. Рейтингова оцінка базується на виведенні комплексного показника, який визначається як сума зважених репрезентативних коефіцієнтів, що характеризують окремі регіони:</p> $K_{in. np.} = \sum_{i=1}^n K_i \cdot P_i,$ <p>де $K_{in. np.}$ – комплексний показник інвестиційної привабливості регіону; K_i – значення і-критерію, що характеризує одну із сторін інвестиційної привабливості регіону; P_i – рейтингова оцінка і-го критерію.</p> <p>3) ідентифікація регіонів за ступенем інвестиційної привабливості за групами: найпривабливіші регіони, регіони високого рівня, регіони середнього рівня, регіони низького рівня</p> <p>Не враховується екологічний фактор</p>
<p>Методика комплексної оцінки інвестиційної привабливості регіонів А. Шахназарова, І. Ройзмана, І. Грішиної [153]</p>	<p>Числові характеристики 14 показників інвестиційного потенціалу: виробничого-фінансового, природно-географічного, соціального. 8 показників, що формують рівень регіональних некомерційних ризиків</p>	<p>Інтегральний показник визначається шляхом зведення числових значень окремих часткових показників інвестиційної привабливості. Числове значення інтегрального показника інвестиційної привабливості по країні в цілому беруть за 1,00 або за 100 %, а значення інтегральних показників для регіонів визначають за відношенням до середньодержавного рівня.</p> $M_i = \frac{\sum_{s=1}^c k_s \frac{P_{si}}{P_s}}{\sum_{s=1}^s k_s},$ <p>де M_i – інтегральний рівень інвестиційної привабливості і-го регіону, співвідносний із середньодержавним рівнем; i – регіони; c – часткові показники, що зводяться; k_s – ваговий коефіцієнт (ваговий бал) s-го показника; P_{si} – числове значення s-го показника по i-му регіону; \overline{P}_s – числове значення s-го показника в середньому по країні; $\frac{P_{si}}{P_s}$ – стандартизоване (нормалізоване) значення s-го показника по i-му регіону. Для всіх показників застосовуються однакові вагові коефіцієнти в розмірі 1,0, тобто $\sum_{s=1}^c k_s = c$ дорівнює кількості показників, що інтегруються.</p> <p>Не враховується екологічний фактор</p>

ДОДАТОК В
Оцінка інвестиційного клімату регіонів

Таблиця В.1

Аналіз методик оцінки інвестиційного клімату регіонів

Методики	Вихідні дані щодо оцінювання інвестиційної привабливості	Сутність методики
1	2	3
Методика оцінки інвестиційного клімату регіонів Росії Інституту економіки РАН [77]	<p>Фактори економічного потенціалу: формування ринкового середовища; соціальні та соціокультурні фактори; фінансові фактори; політичні фактори; організаційно-правові фактори; умови господарювання.</p> <p>Факторний підхід (виявлення набору факторів, що впливають на інвестиційний клімат)</p>	<p>Зведеним показником є сума множників середньозважених оцінок за проаналізованими факторами:</p> $Q = \sum_{j=1}^n x_j \cdot P_j,$ <p>де Q – сукупна зважена оцінка інвестиційного клімату регіону; x_j – середня бальна оцінка j-го фактора для регіону; P_j – вага j-го фактора; n – число факторів, що зведені в 10 груп. Після розрахунку інтегральних індексів отримують прорангований ряд регіонів.</p> <p>Не враховується екологічний фактор</p>
Методика рейтингової оцінки інвестиційного клімату регіонів України М. І. Мельника [123]	<p>Вхідні параметри: сукупність різних об'єктивних можливостей і обмежень, що обумовлюють сприйнятливість інвестиційного середовища регіону. Вихідні параметри є суб'єктивними: економічна, інвестиційна, фінансова, інноваційна активність</p>	<p>Поряд із загальною інтегральною оцінкою інвестиційного клімату регіону проводиться також розгорнута інтегральна оцінка кожної складової вхідних та вихідних параметрів. Зведення числових характеристик окремих приватних показників у комплексні індекси наводиться за удосконаленою формулою багатовимірної середньої. Надалі здійснюється ранжування регіонів за вхідними і вихідними параметрами за 4 групами: сприятливого, задовільного, несприятливого і поганого інвестиційного клімату.</p> $X_i = \sum_{j=1}^n k_j \cdot X_{ij}^1,$ <p>де X_i – інтегральний показник оцінки інвестиційного клімату; k_j – вага j-го стандартизованного показника; X_{ij}^1 – стандартизований j-й показник для i-го регіону; n – число показників (j=1, 2, ..., n)</p> $\sum_{j=1}^n k_j = 1.$ <p>Не враховується екологічний фактор</p>

1	2	3
<p>Методика аналізу інвестиційного клімату регіонів В. С. Барда та ін. (Фінансова Академія при уряді Російської Федерації) [78]</p>	<p>Індекс інвестиційного потенціалу вміщує часткові індекси потенціалів та рівнів розвитку: індекс природно-ресурсного потенціалу; індекс трудового потенціалу; індекс економічного потенціалу; індекс рівня економічного розвитку; індекс економічної активності; індекс споживчої здатності населення; індекс стану регіональних фінансів; індекс стану економічних реформ</p>	<p>Розрахунок інтегральних індексів соціально-економічного розвитку, динаміки розвитку, інвестиційної привабливості регіонів. Ці індекси складаються як сума часткових інтегральних індексів, що самостійно оцінюють вплив факторів чи показників. Розрахунок інтегральних індексів побудований на порівнянні ступеня розвитку регіонів із загальнодержавним рівнем, що становить 1. Значення індексів (безвимірні одиниці) знаходяться в інтервалі від 0 до 2. Для розміщення індексів у зазначеному інтервалі при розрахунку відхилень регіональних значень від загальнодержавного перевіряються умови:</p> <p>а) при позитивному впливі показника на розмір індексу: якщо регіональна величина менша загальнодержавного значення – розраховується відношення регіональної до загальнодержавної; якщо регіональна величина більша загальнодержавного значення – розраховується відношення загальнодержавної до регіональної і отриманий результат вираховується з 2;</p> <p>б) при негативному впливі показника на розмір індексу: якщо регіональна величина менша загальнодержавного значення – розраховується відношення регіональної до загальнодержавної і отриманий результат вираховується з 2; якщо регіональна величина більша загальнодержавного значення – розраховується відношення загальнодержавної до регіональної.</p> <p>Показники, що входять до складу індексів, характеризуються питомою вагою. Сума питомої ваги всіх показників становить 1. Питома вага визначається експертним шляхом. Розрахунок інтегральних індексів:</p> $i_j = \sum_{i=1}^n \frac{A_{ij}}{A_i} \cdot d_i,$ <p>де I_j – інтегральний індекс j-го регіону; A_{ij} – значення i-го показника для j – го регіону; A_i – значення i-го показника для Росії в цілому; d_i – питома вага i-го показника, що характеризує його значущість серед інших показників, які використовуються для розрахунку індексу, при цьому $\sum_{i=1}^n d_i = 100\%$.</p> <p>Інвестиційна привабливість регіону визначається зіставленням інвестиційного потенціалу та інвестиційного ризику. Розрахунок індексу інвестиційного потенціалу здійснюється як середньозважена величина часткових індексів:</p> $IP_j = \sum_{s=1}^k \frac{PI_{i,j}}{d_i} \cdot d_i,$ <p>де IP_j – індекс інвестиційного потенціалу; $PI_{i,j}$ – часткові індекси; d_i – питома вага часткових індексів.</p> <p>Не враховується екологічний фактор</p>

ДОДАТОК Г
Оцінка інвестиційного потенціалу регіонів

Таблиця Г.1

Аналіз методик оцінки інвестиційного потенціалу регіонів

Методики	Вихідні дані щодо оцінювання інвестиційного потенціалу	Сутність методик
1	2	3
<p>Методика оцінки інвестиційного потенціалу М. П. Бутко [20, с. 26]</p>	<p>Складові внутрішнього інвестиційного потенціалу регіону: бюджетні можливості, власні фінансові ресурси суб'єктів господарювання, громадських організацій і благодійних фондів, ощадний потенціал, інтелектуальні ресурси регіону.</p> <p>Складові зовнішнього інвестиційного потенціалу регіону: іноземні інвестиції; інвестиції з інших регіонів</p>	<p>Внутрішній інвестиційний потенціал регіону:</p> $VIPR = \sum_{t=1}^n \frac{BI + IRB + IRP + IRG + IRN}{1 + i^t}$ <p>де VIPR – внутрішній інвестиційний потенціал регіону; BI – бюджетні інвестиційні ресурси (BI=Bld+BIZ – це інвестиції з державного (Bld) та місцевих бюджетів (BIZ), включаючи квоти спеціальних фондів); IRB – інвестиційні ресурси бізнесових структур (IRB=P+A – це річні обсяги прибутку та амортизації всіх суб'єктів господарювання регіону); IRP – інвестиційні ресурси населення (сума вкладів населення у фінансово-банківські установи регіону); IRG – інвестиційні ресурси громадських об'єднань, благодійних організацій; IRN – інтелектуальні ресурси, які складаються з обсягів науково-технічної продукції наукових, науково-дослідних, дослідно-конструкторських та інших установ; t – рік надходжень інвестицій; i – річний рівень інфляції (у частках одиниці).</p> <p>Сукупний інвестиційний потенціал – це сума внутрішнього інвестиційного потенціалу, прямих іноземних інвестицій та інвестиційних залучень ресурсів з інших регіонів України:</p> $SIPR = VIPR + PI + IRZ,$ <p>де VIPR – внутрішній інвестиційний потенціал регіону; PI – прямі іноземні інвестиції; IRZ – інвестиційні залучення ресурсів з інших регіонів України.</p> <p>Не враховується екологічний фактор</p>

1	2	3
<p>Методика оцінки інвестиційного потенціалу українських регіонів, яка базується на визначенні інтегрального індексу інвестиційного потенціалу З. В. Герасимчук [39]</p>	<p>Складові ІПР: ресурсно-сировинна; кліматична; геополітична; кадрово-інтелектуальна; споживча; фінансова; виробнича; інфраструктурно-інституційна; інноваційна</p>	<p>1) Відбір часткових показників оцінки за складовими. 2) Обчислення часткових показників ІПР за складовими: оцінка ресурсно-сировинного, кліматичного, геополітичного, кадрово-інтелектуального, споживчого, фінансового, виробничого, інфраструктурно-інституційного та інноваційного потенціалу. 3) Інтегральна оцінка рівня використання інвестиційного потенціалу регіону. 4) Групування регіонів за рівнем використання інвестиційного потенціалу. 5) Співвідношення рівня використання ІПР до обсягу інвестицій у регіон. 6) Оцінка можливостей нарощування рівня ІПР. Не враховується екологічний фактор</p>
<p>Методика розрахунку інвестиційного потенціалу інституційних секторів та національної економіки В. Л. Смесової [163]</p>	<p>Інструменти розрахунку: інвестиційний потенціал домогосподарств; інвестиційний потенціал нефінансових корпорацій; інвестиційний потенціал фінансових корпорацій; інвестиційний потенціал сектору загального державного управління</p>	<p>$ІП_{НЕ} = ІП_{ДГ} + ІП_{НК} + ІП_{ФК} + ІП_{ДС}$, де $ІП_{НЕ}$ – інвестиційний потенціал національної економіки; $ІП_{ДГ}$ – інвестиційний потенціал домогосподарств; $ІП_{НК}$ – інвестиційний потенціал нефінансових корпорацій; $ІП_{ФК}$ – інвестиційний потенціал фінансових корпорацій; $ІП_{ДС}$ – інвестиційний потенціал сектору загального державного управління. Коефіцієнт реалізації інвестиційного потенціалу національної економіки α, %: $\alpha = \frac{ВНОК}{ІП_{НЕ}} * 100,$ де ВНОК – валове накопичення основного капіталу. Не враховується екологічний фактор</p>
<p>Оцінка інвестиційного потенціалу регіону як зведеного індикатора інвестиційних можливостей регіонального розвитку [52, с. 41]</p>	<p>- Обсяг інвестиційних ресурсів інституційних секторів регіональної економічної системи. - Параметри інвестиційної інфраструктури. - Ідентифіковані інституційні характеристики процесу інвестування</p>	<p>Не враховується екологічний фактор</p>

ДОДАТОК Д
Виникнення екологічно обумовленого інвестиційного збитку

Таблиця Д.1

Екологічно обумовлений інвестиційний збиток за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону

Екологічний фактор	Еколого-економічний вплив	Екологічно обумовлений інвестиційний збиток	
Фаза формування			
Забруднення навколишнього середовища	Підвищення населення; - підвищена плинність кадрів; корозія, прискорене зношення основних виробничих фондів	Втрати потенційних доходів внаслідок: втрат робочого часу; зниження продуктивності праці; витрат на попередження впливу забрудненого навколишнього середовища, усунення та компенсації наслідків забруднення	Зростання додаткових витрат накопичених коштів на: профілактику та лікування захворювань; оплату лікарняних; компенсацію невиходів на роботу; виплати працівникам за роботу в шкідливих умовах праці; виплати населенню у зв'язку з техногенними екологічними катастрофами; страхування життя населення; очищення забрудненого повітря та води; нанесення захисного покриття від впливу забрудненого навколишнього середовища; на ремонт основних фондів
Виснаження природних ресурсів	Недовикористання природних ресурсів; втрати майбутнього врожаю, вилову риби та продуктивності лісу	зниження продуктивності природних ресурсів; зниження врожайності земель, продуктивності лісу	відновлення природних ресурсів; відновлення врожайності земель; відновлення ландшафтів
Зміна асиміляційних характеристик навколишнього середовища	Збільшення відходів виробництва та споживання; погіршення ситуації із забезпеченням населення питною водою	витрати на проведення заходів щодо попередження утворення, зменшення надходжень та зниження негативного впливу розміщених відходів виробництва та споживання	відтворення біоресурсів
Фаза розподілу			
Забруднення навколишнього середовища	Зниження рівня інвестиційної привабливості території; зниження рентабельності видів економічної діяльності	Втрати потенційних доходів внаслідок: зниження можливостей для залучення зовнішніх інвесторів; вилучення коштів у невиробничу сферу; втрати можливостей експортувати кошти за межі регіону; відтоку коштів внутрішніх джерел фінансування у більш екологічно сприятливі регіони	Збільшення додаткових витрат накопичених коштів на: природоохоронні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища
Виснаження природних ресурсів	Зниження конкурентних переваг регіону відносно якісних та кількісних характеристик його природно-ресурсного потенціалу; зниження конкурентних переваг природосмисних галузей	розподілу коштів на заходи щодо відновлення та охорону природно-ресурсного потенціалу	природоохоронні інвестиції з раціонального природокористування
Зміна асиміляційних характеристик навколишнього середовища	Зниження конкурентних переваг регіону стосовно спроможності його асиміляційного потенціалу	виділення коштів на проведення заходів щодо попередження утворення, зменшення надходжень та зниження негативного впливу розміщених відходів виробництва та споживання	природоохоронні інвестиції з упровадження мало- та безвідходних технологій
Фаза використання			
Забруднення навколишнього середовища	Збільшення утворення викидів, скидів забруднювальних речовин внаслідок промислового виробництва	Втрати потенційних доходів внаслідок: зниження конкурентоспроможності продукції, що не відповідає екологічним стандартам; зростання собівартості виготовленої продукції в частині екологічних витрат	Збільшення додаткових витрат накопичених коштів на: витрати підприємств на природоохоронні заходи; витрати регіональної системи управління на контролінг, моніторинг, аудит навколишнього середовища; витрати, викликані експортом забруднення за межі ринку (трансграничне перенесення); екологічний податок
Виснаження природних ресурсів	Недовикористання природних ресурсів; втрати майбутнього врожаю, вилову риби та продуктивності лісу	зниження продуктивності природних ресурсів; зниження врожайності земель, продуктивності лісу	плата за використання природних ресурсів
Зміна асиміляційних характеристик навколишнього середовища	Втрата здатностей самовідновлення асиміляційного потенціалу; утворення відходів виробництва та споживання	виділення коштів на проведення заходів щодо попередження утворення, зменшення надходжень та зниження негативного впливу розміщених відходів виробництва та споживання	витрати на розміщення, нейтралізацію та захоронення відходів виробництва; штрафи за порушення природоохоронного законодавства

ДОДАТОК Е

Доходи та витрати населення Сумської області

Таблиця Е.1

Динаміка доходів та витрат населення у Сумській області за 2001–2011 рр. (млн грн) [167]

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ¹
Доходи	3984	4504	5388	6531	9114	11281	14965	19819	20318	24918	28100
Заробітна плата	1634	1874	2319	2751	3736	4707	6266	8040	7711	9297	10411
Прибуток та змішаний дохід	865	896	1024	1177	1596	1938	2770	3806	3702	4466	5330
Доходи від власності (одержані)	103	135	155	160	204	234	365	487	645	1276	
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	1382	1599	1890	2443	3578	4402	5564	7486	8260	9879	1132
з них соціальні допомоги	647	836	915	1321	2169	2675	3212	4494	4902	5728	6347
Витрати та заощадження	3984	4504	5388	6531	9114	11281	14965	19819	20318	24918	28100
Придбання товарів та послуг	3558	3658	4042	4577	6340	7695	9811	13338	13759	16507	20612
Доходи від власності (сплачені)	1	2	11	21	41	100	188	354	425	289	1584
Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	235	288	368	376	473	603	854	1247	1168	1385	1176
Накопичення нефінансових активів	68	42	60	77	101	80	83	145	70	282	421
Приріст фінансових активів	122	514	907	1480	2159	2803	4029	4735	4896	6455	5205
Наявний дохід	3021	3463	4164	5188	7376	9092	11892	15698	15819	19692	22098
Реальний наявний дохід, у відсотках до попереднього року	...	115,4	112,5	112,3	122,7	112,8	114,0	107,8	88,5	114,3	x

¹⁾ Попередні дані

ДОДАТОК Ж
Фінансові результати діяльності підприємств Сумської області

Таблиця Ж.1

Чисті доходи та прибуток підприємств за видами економічної діяльності по Сумській області за 2001–2010 рр. (тис грн)

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Разом чисті доходи підприємств за видами економічної діяльності	12530395,5	13373435,1	12520953,0	14955467,9	16842493,4	17549612,2	22352691,8	30529996,4	30860231,2	34411384,8
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	991370,2	890335,7	903954,8	1000278,6	1160119,1	1292961,7	1813482,2	2392303,9	2901396,0	3321778,6
Рибне господарство	7734,1	9952,6	10652,1	10772,3	15361,0	14811,8	16637,1	16280,6	-	-
Промисловість	4625876,6	5293988,5	6824052,2	8423308,3	9907902,0	9944651,8	12223851,3	17448039,3	18738724,5	20226671,2
Будівництво	339911,7	363778,4	299613,0	359359,7	494914,0	752106,8	1012362,4	1464065,7	962919,7	650728,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	6161590,3	6338799,0	3876138,2	4391596,0	4349632,4	4527667,9	5864470,4	7252595,0	6561680,2	8427610,5
Діяльність готелів та ресторанів	24378,1	24607,6	23902,5	32664,5	36650,2	38155,5	44626,2	53630,1	48922,5	59064,2
Діяльність транспорту та зв'язку	126007,9	120378,8	162394,6	221525,8	261326,8	276841,8	478272,7	723477,5	637743,0	603396,7
Фінансова діяльність	7846,1	8121,3	8851,6	6963,9	9972,1	11524,1	34421,9	46013,2	31188,7	31563,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	210779,1	281320,0	357302,5	431234,1	520624,5	567987,4	726056,4	984835,9	799969,7	921534,3
Державне управління	-	884,0	1156,0	-	5314,4	5792,3	-	-	-	-
Освіта	3109,1	6227,6	4846,0	8420,1	9101,7	6428,9	8824,9	7929,7	7295,6	7514,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1953,3	1929,0	2549,2	3017,2	4226,2	7652,2	11292,6	18213,5	25775,6	26751,2
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	29839,0	33112,6	45540,3	66327,4	67349,0	103030,0	118393,7	122612,0	119217,9	112110,5

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Разом чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності	17211,5	-288006,3	-287609,0	-18281,8	44309,5	70923,4	228708,0	-787843,3	126728	42158,4
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	8201,1	-59680,6	-65049,8	1845,8	12074,1	-7229,4	172733,1	-208192,7	-109188,3	-85691,6
Рибне господарство	628,3	1467,5	932,0	1566,6	2108,0	2913,3	2864,6	-1256,8	-	-
Промисловість	27057,0	-198124,0	-179418,3	12643,7	71819,8	106070,6	97092,6	-336888,8	329991,8	328320,1
Будівництво	11990,5	-2934,8	-10746,6	-5308,4	827,5	-312,3	4858,7	-87407,6	-53873,9	-36443,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	-26700,3	-12703,9	-25118,9	-14314,0	-32344,4	-26384,3	7065,7	-97157,8	-112267,8	-28509,3
Діяльність готелів та ресторанів	-357,9	-556,8	22,0	-304,7	-353,9	-1262,3	-210,6	-3724,7	-6480,3	-10951,4
Діяльність транспорту та зв'язку	-6749,7	-13134,9	-10872,0	-1550,7	-1470,5	-1956,5	-11295,3	-11451,2	-10739,4	-35760,2
Фінансова діяльність	308,4	-699,7	-109,6	3,9	-608,7	877,3	-8725,4	10697,6	6358,5	-2969,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3296,0	-1712,5	2549,8	-7409,9	-3024,9	-535,4	-17537,4	-19885,7	-12263,9	-64946,4
Державне управління	-	-89,0	350,0	-14,6	102,1	97,0	-	-	-	-
Освіта	100,4	181,1	286,2	-90,3	175,5	-42,7	569,9	46,2	-94,2	20,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-110,3	-120,8	-150,6	-277,5	-155,7	354,2	63,0	423,9	-229,3	612,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-452,0	102,1	-283,2	-5071,7	-4839,4	-1666,1	-18770,9	-33045,7	-18074,3	-21967,1

ДОДАТОК И
Зведений бюджет Сумської області

Таблиця К.1

Динаміка показників зведеного бюджету Сумської області¹ за 2000–2010 рр. (млн грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Доходи	643,6	563,2	618,5	799,9	888,7	1220,7	1639,8	2278,9	2914,5	3003,8	3626,3
Податкові надходження	207,5					449,4	569,7	816,1	1095,7	1117,3	1281,6
у тому числі:											
податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	146,5					320,9	427,4	642,6	858,3	856,9	987,2
з них:											
податок із доходів фізичних осіб	136,5	188,8	221,7	274,3	247,6	319,0 ²	424,2	638,2	854,4	852,2	982,2
податок на прибуток підприємств	1,4	2,2	2,4	–	1,8	1,9	3,1	4,4	3,9	4,7	5,0
збори за спеціальне використання природних ресурсів	33,7	41,0	39,9	40,9	40,8	48,1	55,2	71,0	122,6	158,3	187,3
з них:											
плата за землю	29,3					47,6	54,0	69,0	119,3	155,7	184,3
місцеві податки і збори	8,4					10,3	10,7	11,5	12,1	12,1	12,1
Неподаткові надходження	43,4					72,0	92,9	119,9	168,4	163,7	197,2
Доходи від операцій із капіталом	0,3					11,1	20,1	27,8	41,5	26,1	27,9
Цільові фонди	39,8					26,0	25,1	30,0	29,6	14,0	21,0
Офіційні трансферти з Державного бюджету України	352,6	219,1	255,1	350,0	433,8	642,5	902,5	1224,7	1516,4	1663,0	2098,6
дотації	234,5					427,5	552,2	710,3	925,8	1077,9	1258,7
субвенції	118,1					215,0	350,3	514,4	590,6	585,1	823,9

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Видатки³	625,2	571,0	599,3	800,8	901,5	1195,6	1636,8	2204,7	2910,3	2952,9	3651,5
у тому числі:											
державне управління	19,0					59,5	92,9	111,1	156,1	153,7	186,6
освіта	121,8					416,6	531,2	683,0	939,2	1016,8	1212,4
охорона здоров'я	121,5					288,5	384,9	494,1	662,6	717,7	890,7
соціальний захист населення та соціальне забезпечення	167,2					198,5	258,5	466,7	542,0	638,1	836,9
духовний та фізичний розвиток (культура і мистецтво, засоби масової інформації, фізична культура і спорт)	15,3					53,7	73,8	96,0	134,9	145,6	187,3
житлово-комунальне господарство	44,6					39,0	87,6	56,2	154,1	94,1	90,0
на розвиток окремих галузей економіки	67,5	76,3	62,8	92,9	77,2	72,4	130,8	188,9	191,5	113,5	170,6
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	18,4	-7,8	19,2	-0,9	-12,8	25,1	3,0	74,2	4,2	50,9	-25,2⁴
Видатки на розвиток окремих галузей економіки (інвестиції з обласного бюджету)	67,5	76,3	62,8	92,9	77,2	72,4	130,8	188,9	191,5	113,5	170,6

¹ За даними Головного фінансового управління Сумської обласної державної адміністрації. Включаються доходи та видатки обласного та місцевих бюджетів з урахуванням міжобласних трансфертів.

² Без урахування надходжень податку з доходів, одержаних військовослужбовцями, відповідно до п.1 ст.2 Закону України «Про Державний бюджет України».

³ З 2005 р. включаючи кредитування за вирахуванням погашення.

⁴ Дефіцит.

ДОДАТОК К

Розподіл інвестицій в основний капітал Сумської області за видами економічної діяльності

Таблиця К.1

Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності у Сумській області за 2001–2011 рр. [167]

(у фактичних цінах; млн грн)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Разом	980,9	966,1	931,1	1101,6	1441,0	1507,5	2435,3	3015,5	2185,3	2461,9	3179,43
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	84,4	73,1	66,0	92,1	115,0	119,6	235,0	536,8	199,6	287,2	459,9
Рибальство, рибництво	0,2	2,1	0,3	0,4	0,5	0,5	0,2	0,4	0,2	0,3	0,6
Промисловість	607,0	555,4	520,1	567,6	640,5	782,1	1002,5	1079,3	648,1	946,2	1490,5
Будівництво	38,3	39,6	60,4	28,6	24,4	49,7	85,3	75,3	12,4	21,4	13,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	28,6	27,7	31,4	36,1	69,4	56,7	121,8	120,6	140,2	113,4	112,3
Діяльність готелів та ресторанів	1,1	1,2	1,2	3,2	3,5	17,0	67,2	10,2	10,0	4,7	10,9
Діяльність транспорту та зв'язку	43,7	100,7	75,5	146,7	333,6	160,4	421,1	448,5	657,5	352,0	341
Фінансова діяльність	3,9	14,3	19,2	16,0	13,9	20,0	37,1	56,1	39,4	43,1	30,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	69,1	75,5	103,0	138,9	170,4	191,3	324,6	476,9	317,6	551,5	536
Державне управління	4,3	15,7	20,2	21,3	21,7	32,6	50,3	42,1	21,6	14,3	16,7
Освіта	39,4	13,3	10,7	12,9	22,1	29,6	26,4	46,9	24,6	35,0	57,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8,0	12,8	15,6	23,7	14,9	27,2	26,2	49,0	21,0	76,0	80,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	52,9	34,7	7,5	14,1	11,1	20,8	37,6	73,4	93,1	16,8	30